

A | Ω

keresztyén igazság

az Ordass Lajos Alapítvány negyedévi folyóirata

.....
Új folyam 100. szám

2013. 4. szám

tartalom

Lectori salutem! / 1

igehirdetés

Túróczy Zoltán: A szeretet parancsa és ajándéka / 3

lutheri teológiáról mindenkinek

Véghelyi Antal: Adiaforon / 7

dokumentum

Öt tétel korunk úrvacsorai gyakorlatával kapcsolatban / 12

tanulmányok

Dóka Zoltán: Az ógyházi evangéliumok etikai alkalmazása / 15

Tubán József: Identitás és tolerancia III. / 23

Terray László: „Füstbe ment terv” / 33

Pátkai Róbert: Többrétű szolgálat / 43

Tóth Károly: Választások a magyarországi evangélikusság történetében I. / 50

köszöntés

Terray László 90 éves / 57

emlékezünk

Grendorf Péter: Egy szavak nélkül prédikáló élet / 61

Böröcz Enikő: Egy „emberi pap” portréja / 65

Goór Judit: Egy tanár a 100 éves és az 5000 éves Weöres Sándorról / 83

könyvismertetés

Ordass Lajos: Hallgrímur Pétursson / 93

Cserhátiné Szabó Izabella: Rendhagyó könyvajánló / 97

tartalmi összesítők / 99–100

Folyóiratunk ezen számának megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

Nemzeti Kulturális Alap

keresztyén igazság

Az Ordass Lajos Alapítvány negyedévi folyóirata
Független evangélikus teológiai és kritikai lap
Új folyam 100. szám – 2013. 4. szám

Szerkesztette a Szerkesztőbizottság megbízásából: Isó Dorottya

A szerkesztőbizottság tagjai: Cserhátiné Szabó Izabella, Isó Dorottya, Ittész János,
Jankovits Béla, Kovács László, Tubán József

Felelős kiadó: ifj. Zászkaliczky Pál

Kiadóhivatal: 1171 Budapest, Lenkeház u. 7.

Bankszámlaszám: 10700732-49912407-51100005

Tördelőszerkesztő: Erdészné Kárpáti Judit

Nyomdai kivitelezés: OOK-Press Kft., Veszprém **Felelős vezető:** Szatmáry Attila
HU ISSN 0865-2163 – Törzsszám: 1996/320 – Eng.szám: III./E/20/1989

Lectori salutem!

A folyóiratunk legutóbbi (2013. 3.) számának hátsó külső borítóján közölt tartalmi összefoglaló utolsó mondata meglepetést ígért. Azzal a reménységgel adjuk most Olvasóink kezébe a Keresztyén Igazságnak ezt a legújabb, immár 100. számát, hogy hűséges előfizető Olvasóink – és velük együtt mindazok, akikhez most bekopogunk ezzel a jubileumi számmal – meglepődve osztoznak a kiadó és a szerkesztőbizottság örömeiben. A magunk részéről Isten-adta csodaként éljük meg, hogy folyóiratunk elérte a három számjegyes lapszámkort, hiszen a mögöttünk lévő negyedszázad alatt sok újonnan vagy újraalapított újság és folyóirat tűnt el a hazai lapkiadás palletájáról. Ez a megállapítás nemcsak az ún. világi sajtótermékekre, hanem egyházi kiadványokra is érvényes. Isten iránti hálaadásunk és előfizetőink iránti köszönetünk attól nem veszít aktualitásából, ha tárgyilagosan elismerjük, hogy az 1989 júniusában az első, dupla számmal szárnyára bocsátott Keresztyén Igazság mindvégig réteglap maradt. Ebben osztozik számos, a rendszerváltás óta eltelt időben indult sajtóorgánium sorsában, miközben megmaradásában nem láthatunk kevesebbet, mint az egyház Urának munkánkat elfogadó szeretetét.

Az 1988-ban alapított Ordass Lajos Baráti Kör által megbízott szerkesztők az első lapszám *Szerkesztői beköszöntőjében* így fogalmaztak: „... meg vagyunk győződve, hogy válsággal küszködő egyházunk közéletének is szüksége van erre az orgániumra, az általunk nélkülözhetetlennek tartott radikális megújulás, a valóságos gyógyulás érdekében.” Az *alapító atyák* közül azóta többeket elszórtott az Úristen. Hiányukat ma is érezzük; lelki és teológiai örökségük megőrzendő és továbbadandó kincsünk. Ezt az elkötelezésünket jól kifejezi az 1989 szeptemberében megjelent 3. lapszámtól kezdve az impresszumban olvasható – a lényegét illetően változatlan – önmeghatározás: *független evangélikus teológiai és kritikai lap*. A 2010 szeptemberében önmagát feloszlato baráti körtől az Ordass Lajos Alapítvány vette át a kiadói jogokat, de ezzel a lap feladata, célkitűzése nem változott.

Ha valaki veszi a fáradságot, és végiglapozza az eddig megjelent lapszámokat, alapvető változást ugyan nem, de bizonyos tartalmi átrendeződést, súlypontmódosulást észrevehet. Az első években fontos feladatunk volt, hogy az addig ismeretlen, az egyházvezetőség által elhallgatott *dokumentumok közlésével áttörjük a hallgatás falát*, és ezzel segítsük egyházunkban a korrekt információáramlást. Kezdetől fogva nyilvánosságot biztosítottunk *az egyházunk közéletével kapcsolatos kritikai elemzéseknek*. Részben e feladatok mellett, a későbbiekben egyre hangsúlyosabban *a diakóniai teológia káros örökségének vizsgálata* került előtérbe. Egyházunk mai helyzetében változatlanul időszerűnek tartjuk, hogy *a lutheri reformációban kapott teológiai és lelki örökség értékeit felmutassuk*, egyházunk életét ennek mérlegére helyezzük. Meggyőződéssel valljuk, hogy a lutheri teológia örökségében olyan kincset nyert az Úristentől egyházunk, amellyel adósok vagyunk nemcsak a ránk bízott közösségeknek, hanem a testvéregyházaknak és minden kortársunknak is. E láng őrzésében és továbbadásában szeretnénk hűségesnek bizonyulni.

Reméljük, az első mondatban ígért meglepetést sikerült ezzel a lapszámunkkal elérni. Egyrészt úgy, hogy a 100. számot 100 oldalon – és változatlan áron – kapják kézbe előfizetőink, másrészt pedig azzal, hogy a még nem előfizetők között közel 200 lelkészünk, összes teológiai hallgatónk és más testvéreink is *ajándék mutatványszámot* tarthatnak most a kezükben. Olvassák figyelmesen, és kérjük, csatlakozzanak előfizetőink közösségéhez.

Minden régi és új Olvasónkra és egész egyházunkra Isten áldását kérjük – abban a remény-ségben, hogy fáradozásunk nem hiábavaló az Úrban! (1Kor 15,58)

A kiadó és a szerkesztőbizottság nevében: *Ittész János*

Ordass Lajos 1963 karácsonyán *ennek az éneknek a fordításával ajándékozta meg szeretteit. Szerkesztőségünk most ezzel a fordítással kíván áldott karácsonyt Olvasóinknak.*

ÚJÉVI ÉNEK

Mit hirdet az új esztendő?
Ugyan mit hoz a jövőendő?
Mindnyájunkat emlékeztet,
Hogy Megváltónk megszületett.

Az új évnek minden napja
Boldogítón hírül adja:
Azért jött el Isten Fia,
Hogy sebeinket gyógyítsa.

Ne féljünk azért próbáktól,
Szerencse változásától,
Mert Urunk előttünk halad,
Nyomában fölragyog a nap.

Változzék bármily hirtelen
Öröm, baj – ne rettegtesen,
Ha megrendül is a világ,
Nem veszítjük el szent Fiát.

Mennyei dicsőségében
Vigyáz ránk jó Atyánk ébren,
Hallja a vihar hárfáját,
Hallja szívünk sóhajtását.

Kezében tartja sorsunkat,
Ismeri minden gondunkat.
Előle nincsen elrejtve
Tenger mélye, szemünk könnye.

Akármerre kell is mennünk,
Isten kezében életünk.
Ótőle függ minden javunk,
Akár élünk, akár halunk.

Te vagy a mi örök napunk,
Azért nálad megmaradunk,
Neked mondunk dicséretet,
Urunk, hintsd ránk kegyelmedet!

Az izlandi evangélikus egyház énekeskönyvében a 491. számú ének szerzője: JOCHUMSSON MATTHIAS (1835–1920). Szegény családból származott. Gyermekkorában juhász volt, majd ifjúsága idején sokat hányódott a világban. Amerikában is. Kereskedősegéd is volt egy ideig. Később kezdett tanulni, és 28 éves korában beiratkozott a Teológiai Főiskolára. Lapszerkesztő is volt. Teológiai doktor. Majd AKUREYRI papja. Az ének a *Mennyből jövök most hozzátok*, vagy az *Uram Jézus, fordulj hozzánk* dallamra énekelhető.

Áldott karácsonyi ünnepeket és boldog újesztendőt kíván: Ordass Lajos (1963.)

A szeretet parancsa és ajándéka

Ádvent 1. vasárnapja – 1953. november 28.

„Lelketeket az igazság iránt való engedelmisségben képmutatás nélkül való atyafiúi szeretetre tisztítván meg a Lélek által, egymást tiszta szívből, buzgón szeressétek; mint a kik újonnan születettek nem romlandó magból, de romolhatatlanból, Istennek igéje által, a mely él és megmarad örökké. Mert minden test olyan, mint a fű, és az embernek minden dicsősége olyan, mint a fű virága. Megszárad a fű, és virága elhull: de az Úr beszéde megmarad örökké. Ez pedig az a beszéd, a mely néktek hirdettetett.” (1Pt 1,22–25)

Újra itt van ádvent s vele az új egyházi esztendő. A mai napra kirendelt szentlecke a szeretetről és az ígéről beszél. Ádvent a szeretet hónapja. Készülünk benne karácsonyra, Isten szeretete kijelentésének nagy ünnepére, s arra a napra, amelyen ennek az isteni szeretetnek visszhangjaként az örvendező ember meg akarja örvendeztetni felebarátait. Ránk fér tehát a tanítás a szeretetről. Az új egyházi esztendő pedig az igehirdetésre figyeltet fel minket, melynek új sorozata indul meg az új egyházi esztendőben. Ránk fér tehát a tanítás az ígéről. A mai ige ezenkívül össze is kapcsolja a szeretetet és az ígét. Úgy beszél az ígéről, mint amin keresztül Isten újjászületett, szeretetre képes étellel ajándékozta meg az övét. A mai szentlecke üzenete tehát ebben foglalható össze: *A szeretet parancsa és ajándéka.*

1. Az ige nem akármilyen szeretetet parancsol. Így kezdődik: *„Lelketeket az igazság iránt való engedelmisségben (...) szeretetre tisztítván meg a Lélek által...”* Az ige által parancsolt szeretet tehát *engedelmes* szeretet. A világ azt állítja, hogy parancsszóra, engedelmisség-

A Túróczy-hagyaték Alapítvány és a Luther Kiadó közös kiadásában október végén megjelent Túróczy Zoltán püspök (1893–1971) igehirdetéseinek legújabb köteté. Az *IDŐSZERŰ SZERETET* című prédikációgyűjtemény a magyar perikóparend epistolai sorozata alapján született igehirdetéseket tartalmazza, amelyeket a szerző második félreállítására idején az 1953/54-es egyházi esztendő igehirdetési alapigéi alapján írt. Ezért ez a kötet bizonyos értelemben „folytatása” az Evangélikus Teológiai Akadémia kiadásában 1989-ben megjelent – és már régóta nem kapható – *Posztillás* könyvnek, amely az 1952/53-as egyházi év evangéliumi sorozata alapján született.

A 120 évvel ezelőtt született püspökre emlékezve közöljük az alábbi igehirdetést a most megjelent kötetből. [A kötet kapható egyházunk könyvesboltjaiban és az alapítvány terjesztésében. <http://turoczy.lutheran.hu/>

a szerkesztőség

ből nem lehet szeretni. A szív nem tűr kényszerítő béklyót. Szeretete mindig önkéntes és szabad. Engedelmességből tehát lehet mutatni a szeretetet, de nem lehet érezni. Ezzel szemben Isten nem tűr egyetlen életterületet sem az övéinél, ami nem áll az ő rendelkezése alatt, hanem önállóan, Istentől függetlenül akarja élni életét. A szeretetünket is az ő rendelkezési körébe akarja vonni a Lélek által. Nem azt kell tehát szeretnünk, aki vagy ami felé a szívünk melegegszik, hanem akit és amit a Szentlélek mutat nekünk. És nem úgy kell szeretnünk, ahogyan a szívünk szeretetárjának dagálya és apálya magával hozza, hanem úgy, ahogyan a Szentlélek kívánja tőlünk és tanácsolja nekünk. Isten ugyanis nem azt akarja, hogy mi szeressünk, hanem azt, hogy ő szeressen rajtunk keresztül, hogy az ő szeretetének csatornáit legyünk, ez pedig csak a Szentléleknek való engedelmességben történhet meg. Hányszor volt a mi szeretetünk engedetlen szeretet! Hányszor sztrájkolt a szívünk, mikor Isten fel akarta használni szeretete megmutatására!

Az ige azonban nemcsak a Léleknek való engedelmességről beszél, hanem közelebbről az igazság iránt való engedelmességről is. Az ige által parancsolt szeretet tehát az *igazsághoz hű* szeretet. A világ azt állítja, hogy az igazság kellemetlen, aki pedig szeret, az nem akar kellemetlenséget a másíknak, megengedett, sőt kötelező tehát a szeretet számára az úgynevezett kegyes hazugság. Van azonban ebben a

Az ige által parancsolt szeretet tehát az igazsághoz hű szeretet.

gondolkodásban egy nagy tévedés. Sohasem az igazság a kellemetlen, hanem mindig az igazság közlési módja: a részvétlenség és az elítélés. Ha a rossz hírt valaki közönyösen közli, mint a sürgönydrót, ami nem izgul fel, akár öröm-, akár gyász hír zúg is rajta végig; ha valaki a leleplező igazságot úgy vágja oda a bűnös fejéhez, hogy szinte kéjeleg belé, az nem szolgálja nemcsak a szeretetnek, hanem az igazságnak sem. Az igazi szeretet leül az igazság által lesújtott ember mellé, vele szenved és imádkozik. Nem szívtelenség és gorombaság, amit mond és csinál. A másik sem érzi annak. Hányszor volt a mi szeretetünk édeskés szörp, amikor komolynak kellett volna lennie, és hányszor volt otromba, mikor gyengédnek kellett volna lennie!

Az ige által parancsolt szeretet *képmutatás nélkül való* szeretet. A szeretetnek mindig megvan az a veszedelme, hogy megüresedik, tartalom nélkül való formává merevedik. Ilyenkor modorra válik, a társadalmi illendőség hagyományává, a jólneveltség kérdésévé. Mennyi ilyen képmutatás van a társadalmi érintkezésben, amit már nem is érzünk képmutatásnak, kezdve a „Jó napot!” köszöntéstől az „Örvendek, hogy találkoztunk!”-on át a „Viszontlátásig!” való búcsúzásig! Vannak, akik úgy akarnak segíteni ezen, hogy hadat üzennek minden társadalmi illetlennek, s modortalan emberekké válnak azon a címen, hogy ők nem akarnak képmutatóskodni s hazudni. Nem az az orvosság, hogy dobjunk ki az életünkből mindent, ami szeretetet mutat, de nem takar szeretetet, hanem az, hogy töltsünk meg szeretettartalommal mindent, ami mögött nincs szeretet, csak megszokás az életünkben. Mi mindenre el lehet mondani nálunk is, hogy zengő érc és pengő cimbalom, de szeretet nincs benne!

Az ige által parancsolt szeretet *tiszta szívből való* szeretet. A szeretetet beszennyezte az ember. Beszennyezte a birtokvágygal. Az igazi szeretet mindig áldozó szeretet. Átadja önmagát

annak, akit vagy amit szeret. Tékozló szeretettel akar mindent neki adni. Szolgálni akar neki úgy, hogy olvadjon fel egészen benne, tűnjék el egészen az ő életében. Az igazi szeretet nem birtokolni akar, hanem minden birtokát odaáldozza szerelme oltárára. Ezzel szemben a beszenyryezett szeretet birtokolni akarja szeretete tárgyát. Ezért érzéki, élvező és önző. Mennyivel több mibennünk is ez a birtokba venni akaró, mint a birtokba adni vágyó szeretet?

Az ige által parancsolt szeretet *buzgó* szeretet. Olyan, mint a forrásvíz, mely akkor is buzog, ha szárazság van. Felszínen futó patakok kiszáradhatnak, őt rejtett mélységek táplálják, hogy el ne fogyjon üdítő vize. Az igazi szeretet ilyen megmaradó szeretet. Kiábrándíthatatlan, elfogyhatatlan. Független a külső körülményektől. Isten szeretetének rejtett mélységei táplálják kifogyhatatlanul. A mi szívünk hány szeretetben hült már ki, s csúfolta meg a szeretet himnuszának utolsó sorát: Megmarad a szeretet!

Töltsünk meg szeretettartalommal mindent, ami mögött nincs szeretet, csak megszokás az életünkben.

2. Ki képes erre a szeretetre? Én nem. Bizonytal te sem. Egyetlen ember sem. A természeti ember, a Biblia nyelvén az óember képtelen így szeretni. Az óember csak önmagát képes szeretni. Amikor másokat szeret, végeredményben akkor is önmagát szereti. Szereti azt a kellemes érzést, amit a szép látása kelt benne, vagy azt a hasznot, amit a valakivel való kapcsolata neki jelent. Úgy szeretni, ahogyan ez az ige parancsolja, csak újjászületett ember képes. A születés azonban esemény, nem pedig emberi akarat produkciója. Velünk történik, nem mi csináljuk. Így van az újjászületéssel is. Az újonnan született élet *Isten ajándéka*. Ezért mondja az ige, hogy erre a szeretetre csak azok képesek, akik újonnan születtek nem romlandó magból, de romolhatatlanból, Istennek ígéje által. Isten tehát a szeretetre képes új élet ajándékát az ő ígéjén keresztül adja. Igéjével kétféle módon közledek hozzánk: az írott ígében és a hirdetett ígében. Amaz a Biblia, emez a prédikáció.

Úgy szeretni, ahogyan ez az ige parancsolja, csak újjászületett ember képes.

Ránk az újjászületésből annyi tartozik, hogy becsüljük meg és fogadjuk be Isten ígéjét. Ennek a megbecsülésnek egy megjelenési formájára utal a mai szentlecke: Úgy nézzünk Isten ígéjére, mint örök értékre!

Nézzünk így az írott ígére, a Bibliára is! Nem muzeális érték a Biblia, melynek értéke régiségében van, de amely már csak vitrinbe való, mai jelentősége nincs. A Biblia él és megmarad örökké. Mindennek rendelt ideje van. A mező fűvének, a kert virágának s az ember dicsőségének is. Az egyik tavasztól őszi él. A másik pár nemzedéken át. De az Úr beszéde megmarad örökké. A Biblia túlél mindenkit és mindent. Túléli az eget és a földet is. Ég és föld is elmúlnak egyszer, de az Úr beszéde megmarad örökké. Pedig az ember mindent elkövetett és elkövet azért, hogy elpusztítsa a Bibliát. Tiltott könyvvé tették, hajtóvadászatot rendeztek utána, máglyákon égették meg. Támadták a gúny nyilaival, a tudomány fegyverzetével. A Biblia túlélte minden támadóját. A Biblia azonban nemcsak megmarad, hanem él is. Nincs dohos régiség-

szaga. Mindig modern. Minden időben Isten mai beszéde a ma élő emberhez. Péter nem romlandó magnak mondja. Olyan mag tehát, mely nem veszíti el csírákéességét. Élet fakadt belőle, mikor először hangzott el. Élet maradt benne akkor is, mikor betűkbe merevedett. Évezredek során olvasták, s évezredek át születtek tőle újjá ember-

A Biblia azonban nemcsak megmarad, hanem él is.

milliók.

De nézzünk így mint örök értékre a hirdetett igére, a prédikációra is! A mai szentlecke utolsó verse így szól: „*Ez pedig az a beszéd, a mely néktek hirdettetett.*” Az ige magva rendszerint a hirdetett és meghallgatott ige útján kerül az emberi szívbe. Néha nagyon emberi a köntöse. Mindig méltatlan ahhoz a szent tartalomhoz, amelyet hirdet, s ahhoz a nagy feladathoz, melyet végre kell hajtania. Mégis meg kell becsülnünk! Lehet, hogy az egyik modern vetőgéppel veti már az ige magvát, a másik még mindig kérges parasztyérből szórja a magot, a lényeg mégis csak az, hogy tiszta magot vessen.

Aki ilyen megbecsüléssel fogadja Isten igéjének magvát, abban megindul az újjászületés folyamata. Hogyan? Az titok. De hogy megindul, az tény. Megfogant egy új élet, s egyszer majd,

Aki megbecsüléssel fogadja Isten igéjének magvát, abban megindul az újjászületés folyamata.

mikor eljön rendelt ideje, megszületik az új ember. Hogy ez az új ember, aki megszületett, miként tanul meg igazán szeretni, az is titok. Ajándékba kapja Istentől. Az ige szüntelen arról a szeretetről beszél neki, amellyel Isten szereti őt, s amellyel neki kell szeretnie a felebarátját.

Egyszer csak elkezd járni az Istentől számára előre elkészített jó cselekedetekben.

Isten parancsolja, de egyben ajándékozza is az új szeretetet. Nincs tehát senkinek mentsége a szeretetlenségre. Csak figyeljünk Isten igéjére az új egyházi esztendőben, s miénk lesz az új szív, az új élet, az új szeretet! Ámen.

Adiaforon

A kifejezés értelme és használatának eredete

Az *adiaforon* görög kifejezés, jelentése: lényegtelen, közömbös. Hitvallási iratainkban az Ágostai hitvallás Apológiájában találkozunk vele. Melanchthon a szerzetesi fogadalmakról szóló 27. cikkben, az 58. bekezdésben ezt írja: *»Itt a törvényből a „názírok”-at hozzák fel ellenérvül (4Móz 6,2kk). Ámde ezek fogadalmakat nem azzal a vélekedéssel tették, amelyről eddig mindig azt mondtuk, hogy elvetjük a szerzetesi fogadalmakkal kapcsolatban. A názírok kegyessége a hit gyakorlása vagy az emberek előtt történő megbizonyítása volt, nem pedig a bűnbocsánat kiérdemlése Istennél, sem megigazulás Isten előtt. Azután, amint a körülmelés vagy az áldozati állatok leölése most nem számítható istentiszteletnek, ugyanígy a názírok kegyes szokásait sem lehet most Isten tiszteléseként ajánlgatni, hanem ezt egyszerűen közömbös dolognak (adiaforon) kell ítélni. Nem helyes tehát a szerzetességet, amelyet Isten ígéje nélkül eszeltek ki, hogy bűnbánatot és megigazulást kiérdemlő istentiszteleti mód legyen – összehasonlítani a názírok kegyes gyakorlatával, amely Isten ígéjére támaszkodott; ezt nem is azért terjesztették, hogy bűnbocsánatot érdemeljen, hanem hogy külsőleges gyakorlás legyen, olyan mint a törvény egyéb szertartásai. Ugyanezt lehet elmondani a törvényben ajánlott egyéb fogadalmakról is.«*

Mint látjuk, Melanchthon nem az istentiszteletet nevezi *adiaforonnak*, mint azt rá tévesen hivatkozva, manapság többen is teszik, hanem a názírok szertartásáról mondja, hogy azt nem szabad istentiszteletnek tekinteni, hanem mint az istentisztelet szempontjából közömbös dolgot (*adiaforon*) kell értékelni.

Már a fenti szövegből is kitűnik, bármilyen dolog csak egy másikhoz való viszonyában minősülhet *adiaforonnak*. Hogy például az istentisztelet *adiaforon*, az se hitvallásaink alapján, se azoktól függetlenül nem állítható.

Bár igaz, hogy az egyházunkban később hitvallási irattá vált *Apológiát* nem Luther, hanem Melanchthon szerkesztette, az *adiaforon* kifejezést Luther is használta, mégpedig minden esetben az evangéliumi szabadság védelmében. Alapelve volt, hogy hitcikket egyedül Isten ígéje alkothat. Következésképpen a hit és az üdvösség szempontjából – és nem önmagában véve(!) – minden közömbös, azaz *adiaforon*, amiről Isten ígéje nem rendelkezik. Más szóval, az üdvösség feltételeként senkinek sincs joga semmit előírni, amit Isten ígéje nem ír elő, és senkinek sincs joga semmit megtiltani, amit Isten ígéje nem tilt meg. Azokban a hittel és üdvösséggel kapcsolatos kérdésekben, amelyekről Isten ígéje se pro, se contra nem rendelkezik, a keresztyének evangéliumi szabadságát senki nem rövidítheti meg. Tömören ez az értelme Luther fel fogásának az *adiaforonról*.

Az istentisztelet *adiaforon*, az se hitvallásaink alapján, se azoktól függetlenül nem állítható.

Evangéliumi szabadság az Újszövetségben

Luther evangéliumi szabadságról való gondolkodását kétségtelenül meghatározza Pál apostol 1Kor 10,23–30-ban olvasható érvelése: »Minden szabad, de nem minden használ. Minden szabad, de nem minden épít. Ne keresse senki a maga javát, hanem a másét. Mindazt,

A hit és az üdvösség szempontjából – és nem önmagában véve(!) – minden közömbös, azaz adiaforon.

amit a húspiacon árulnak, megehetitek, ne kérdezzesetek semmit lelkiismereti okokból, mert „az Úr a föld és annak teljességé”. Ha meghív titeket a hitetlenek közül valaki, és el akartok menni, mindent megehetitek, amit elétek tesznek; ne kérdezzesetek

semmit lelkiismereti okokból. De ha valaki azt mondja nektek: „Ez bálványáldozati hús”, ne egyétek meg: amiatt, aki erre figyelmeztetett, és a lelkiismeret miatt. Lelkiismeretről beszélek, de nem a sajátunkról, hanem a másikéről. Mert miért vádolja az én szabadságomat a másik lelkiismerete? Ha én hálával eszem, miért kárhoznátának engem azért, amiért én hálát adok? Akár esztek tehát, akár isztok, bármi mást cselekesztek, mindent Isten dicsőségére tegyetek! Megütközésre ne adjatok okot sem a zsidóknak, sem a görögöknek, sem az Isten egyházának; mint ahogyan én is mindenben mindenkinek igyekszem kedvére lenni, nem a magam hasznát keresve, hanem a többiekét, hogy üdvözüljenek. «

Pál szavait úgy összegezhethetjük, hogy az étkezésünkül szolgáló hús származása hitünk és üdvösségünk szempontjából közömbös, azaz adiaforon. De más szempontból, mindenek előtt egészségünk szempontjából mégsem tarthatjuk közömbösnek az elfogyasztani kívánt hús eredetét. Mert ha el nem is kárhoznánk miatta, megbetegedhetünk, és akár meg is halhatunk a nem megfelelő körülmények között feldolgozott és tárolt húskészítmények elfogyasztásától. De hogy a leölt állat boltban kimért húsa bálványáldozati szertartásból maradt-e vissza, annak Pál szerint nincs jelentősége. Ha a hívők valamelyike otthon vagy vendégségben ilyen eredetű húst fo-

A hit és üdvösség szempontjából közömbös dolgokban konszenzusra kell jutni, amihez aztán kötelezően mindenkinek tartania kell magát.

gyaszt, azzal nem vétkezik, mert nem válik részesévé a bálványáldozatnak. Az ilyen hús fogyasztásának tilalmával senkinek sincs joga megterhelni a hívő lelkiismeretét. Pál azonban mégis ismeri egy korlátját a hívők szabadságának: ha a kérdésről másként vélekedő testvérüket a hitében botránkoztat-

nák a bálványáldozatból származó hús elfogyasztásával, akkor a szeretet törvénye alapján, a másként vélekedőre tekintettel, tanácsos, ha lemondanak róla, hogy evangéliumi szabadságukkal éljenek. Bár az ő lelkiismeretüket nem terelné bűn, jobb, ha eltekintenek a hús megevéstől a másik lelkiismerete miatt. De ezt a döntést nekik kell meghozniuk, a másakra, mint gyengébb hitűre való tekintettel, szeretetből. A másíknak azonban nincs joga, hogy bűn terhe mellett megtiltsa nekik a hús elfogyasztását. Viszont ők sem parancsolhatják meg a másíknak, hogy az ilyen húst megegye, ha az a másik lelkiismeretével ellenkezik. Bizton állíthatjuk, hogy ez a páli

érvelés az alapja és a mottója Luther gondolkodásának és magatartásának az evangéliumi szabadságot érintő kérdésekben.

Evangéliumi szabadság és az egyházi élet jó rendje

Luther az evangéliumi szabadságra hivatkozva soha nem tagadta, hogy az egyház életében rendre is szükség van, aminek biztosítása elképzelhetetlen emberek alkotta szabályok nélkül. Az evangéliumi szabadság Luther számára nem azt jelentette, hogy az egyház életének Isten ígéje által nem szabályozott területein mindenki azt csinálhat, amit akar, hiszen az ilyen ügyek az üdvösség és a hit szempontjából *adiaforon* természetűek. Luther is vallotta, hogy *az egyházat kormányzó Szentlélek a rendnek a Lelke, és nem a rendetlenségé.* Ezért azt tartotta, hogy a hit és üdvösség szempontjából közömbös dolgokban konszenzusra kell jutni, amihez aztán kötelezően mindenkinek tartania kell magát. Mert a jó rend önkényes megbontása egyrészt az alázat hiányából táplálkozó gőg („Nekem ne mondja meg senki, hogy mit csináljak, és hogyan csináljam!”), másrészt szeretetlenség a többiekkel szemben.

Luther ezzel a szemlélettel közeledett a régi egyházi hagyományokhoz és nem utolsósorban az istentisztelethez is. Amilyen határozottan kiállt az Isten ígéjével ellenkező szokások és szertartások eltörlése, ill. megreformálása mellett, ugyanolyan határozottan ellenezte az Isten ígéjével nem ütköző, ezért a hit és üdvösség szempontjából *adiaforon*nak minősülő emberi eredetű hagyományok és szertartások megváltoztatását vagy elhagyását. A jó rend érdekében óvott az egyházi esztendő ünnepeinek indokolatlan megváltoztatásától, az evangéliummal nem ellenkező ünnepek eltörlésétől. Ehhez kapcsolódva ragaszkodott a különböző ünnepeken és vásárnapokon felolvasásra kijelölt igék (perikópa) rendjének megőrzéséhez. A mise rendjéből is csak a pap áldozatbemutatására vonatkozó, Szentírással össze nem egyeztethető szövegeket törölte ki, és még a miseszövegek német fordításával való kísérletezést is veszélyesnek tartotta a jó rend botránkozató megzavarása miatt. Ezért intette a papokat, hogy az egyszer már németre fordított imákat és liturgikus szövegeket ne javítgassák túl sűrűn, mert elbizonytalanítják a gyülekezetet. Az evangéliumi szabadság jegyében ellenezte a templom berendezési tárgyainak (oltár, feszület, gyertyák, képek, szobrok, orgonák stb.) az evangéliumi szabadságra hivatkozva történő kiszórását is. Elismerte, hogy mindezek a hit és üdvösség szempontjából közömbös, és ezért nélkülözhető dolgok, de mivel a hagyomány olyan részét képezik, ami nem ellenkezik a Szentírással, a jó rend érdekében és a hitben gyengébbek lelkiismeretének nyugalma kedvéért meg szabad őrizni őket. Hevesen szembeszállt azokkal az érvekkel, hogy a templom nem Krisztus által rendelt felszereléseivel valójában bálványok lennének. A *Nagy káté* első parancsolat magyarázatában kifejti, hogy a hamis isteneket a hamis hit teremti: »*Ha olyan a szíved, hogy...Istene kívül mindenről le tud mondani és mindent tud nélkülözni, akkor az egy igaz Isten a te Istened. Viszont ha valami máson csüng, inkább vár attól jót és segítséget, mint Istentől, s nem fut hozzá, hanem menekül tőle, amikor rossz dolga van: akkor valami*

A mise rendjéből is csak a pap áldozatbemutatására vonatkozó, Szentírással össze nem egyeztethető szövegeket törölte ki.

más, hamis istened van. « A képrombolókkal szemben Luther azért meri bátran vallani, hogy a képek és szobrok összezúzása vagy elégetése senkit sem szabadít meg a bálványaitól. Mert a bálványaitól csak az szabadul meg, akinek a szívében a Szentlélek összezúzza őket. Bár a képrombolók azt hirdették, hogy általuk a Szentlélek tart ítéletet a bálványok fölött, Luther figyelmeztette őket, hogy a Szentlélek soha nem vág fát és nem zúz köveket, hanem a szívünkben zúzza össze a bálványokat és eleveníti meg az igaz Isten iránti hitet és bizalmat. A bálványimádás kérdése ugyanis a szívben dől el. Akinek egyedül Istenen csüng a szíve, az nem fog bálványként tekinteni semmilyen képre vagy szoborra. Azt a képek és szobrok Isten értünk véghezvitt tetteire fogják emlékeztetni.

Az Isten és a mennyei dolgok ábrázolására vonatkozó ószövetségi tilalom értelmét Luther abban látja, hogy csak az új szövetségben, Jézus személyében jelenik meg az emberré lett Isten, a Fiú, aki »Isten dicsőségének a kisugárzása és lényének képmása« (Zsid 1,3). A »*theologia crucis*« szemléletéből adódóan Luthertól Isten »látható dolgainak«, a keresztnak és a passió bármely evangéliumokból ismert részletének ábrázolása nem idegen. Az Atya Isten felhők fölött, trónszéken ülő öregúrként való ábrázolásán azonban bosszankodik, mert ezek a

Nem tartja bálványimádásnak az oltár szentségében valósággal jelenlévő Krisztus imádását sem.

képek a menny e világhoz tartozó földrajzi helyként való felfogását sugallják, ami miatt Zwingli és a svájci reformátorok nem tudják megérteni, hogy az úrvacsorában, ami a földön van, az Atya jobbán ülő Krisztus teste mégis valóságosan jelen lehet. *Krisztus ezen igéi:* »Ez az én testem, ez az én vérem« még mindig erősen állnak címmel írt könyvében Ézsaiás és a 139. zsoltár igéivel érvel amellett, hogy ellenfelei nincsenek tisztában a mennynek és Isten jobbának a jelentésével, mert a freskók alkotóinak „három emeletes” világmépét összetévesztik a Biblia világmépével, amiben a menny az anyagi világot minden részében átható és azon túl is terjedő szellemi világot jelent. Isten jobbjára pedig Isten hatalma, ami által Isten mindenütt és mindenben szüntelenül jelen van és munkálkodik. Ezért nem esik nehezére az Isten jobbán ülő Krisztusnak, hogy a földi oltár kenyerében, mint testében jelen legyen. Luther ezért nem tartja bálványimádásnak az oltár szentségében valósággal jelenlévő Krisztus imádását sem. De – mint a *Krisztus szent teste szentségének imádásáról* c. írásában kifejti – Krisztus ezt se nem parancsolta, se nem tiltotta, ezért *adiaforon*, és az evangéliumi szabadság jegyében kell élni vele vagy tartózkodni tőle. Ezt írja: »Annak okáért azt mondjuk már most, hogy ne kárhoztassák és eretneknek se csúfolják azokat, akik a szentséget nem imádják, mert erre nincsen parancsolat, és Krisztus nem ezért van. ... Viszont ne kárhoztassák és ne csúfolják eretneknek azokat sem, akik imádják. ... Vétkesek azért mindketten, kik e két irányban széjjelválnak, előlött veszekednek, egymást kárhoztatják, és a középutat eltévesztik.«

Visszaélés az evangéliumi szabadsággal

Akik manapság akár teológiai megfontolásból, akár megszokott emberi hagyományokhoz és szokásokhoz való ragaszkodásuk miatt ellenzik a liturgikus megújulást egyházunkban, rendsze-

resen hivatkoznak az *adiaforon* elvére. Eközben megfelekednek arról, hogy a lutheri *adiaforon* elve az evangéliumi szabadságon alapul. Ha tehát a liturgia kérdése valóban *adiaforon* lenne, bár mint rámutattunk, önmagában semmi nem *adiaforon*, akkor az evangéliumi szabadság elvén arra a következtetésre kellene jutniuk, hogy a liturgia és a liturgikus öltözékek megváltoztatását éppúgy nincs joga senkinek parancsba adni, mint ahogy a változást tiltani sincs joga senkinek. Akkor ezt a kérdést a hívők szabad lelkiismeretére kellene bízni azzal a feltétellel, hogy az evangéliumi szabadság gyakorlása elé csak a szeretet emelhet korlátot.

Ám a liturgia és az istentisztelet nem általában véve *adiaforon*. Csupán azok a részkérdések tekinthetők joggal *adiaforon*nak, amelyekről Krisztus nem rendelkezett. Krisztus azonban nagyon határozottan rendelkezett az istentiszteletről, amikor az úrvacsora szerzésekor parancsba adta: »Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre«. Ezzel nem mást mond, mint hogy kötelezően az úrvacsora ünneplése legyen a hívők istentisztelete! Nem az »emlékezetemre« szót kellene emberi elképzelések igazolására fondorlatosan hol így, hol úgy értelmezni, hanem az »Ezt cselekedjétek...« parancsnak kellene minden alkalommal engedelmessé válni, amikor a hívők istentiszteletre gyűlnek össze. Az úrvacsora ünneplését elrendelő krisztusi parancs teljesítése vagy szabotálása nem *adiaforon* kérdés. Ki-ki élhet evangéliumi szabadságával, hogy milyen gyakran járul a szentséghez, bár Luther a huzamosan távol maradókat nem tekinti keresztyénnek. Az egyháznak azonban nincs választási szabadsága: az egyház kötelessége Krisztus testamentumának teljesítése, azaz istentisztelet alatt nem érthet mást, mint az úrvacsora ünneplését, a hívők folytonos hívását az úrvacsorai közösségbe. Ez nem *adiaforon*. Mert ezen a hívők üdvössége múlik. Minden más részletkérdés lehet *adiaforon* az üdvösség szempontjából. De az egyházi élet jó rendje miatt mégis szükséges, hogy az istentiszteletnek egységes, szabályozott rendje legyen. Ezért az *adiaforon* egyrészt nem azt jelenti, hogy mindenki azt csinálhat, amit akar, olyan igéket olvashat föl és arról prédikálhat, amiről kedve tartja, és mindezt a tetszése szerinti liturgikus öltözékben, vagy éppen anélkül. Másrészt arra sem szolgálhat ürügyül az *adiaforon*, hogy bárki bármit hatalmi szóval elrendeljen vagy megtiltson, és ezzel akadályt gördítsen a Szentlélek vezetésével létrejövő konszenzus kialakulása elé.

Az úrvacsora ünneplése legyen a hívők istentisztelete!

Öt tétel korunk úrvacsorai gyakorlatával kapcsolatban

Luther születésének 500. évfordulója alkalmából fordulunk az evangélikus gyülekezetekhez. Aggódunk amiatt, hogy kérdésessé válhat az az örvendetes föllendülés, amely az úrvacsorához járulásban tapasztalható a gyülekezetekben és az olyan alkalmakon, mint pl. a német evangélikus találkozó [Kirchentag]. Mégpedig azért, hogy az osztási formula és az úrvacsorai liturgia változásai – miközben azok észre nem vetten végbemennek – elvész az úrvacsora lényege, amely Jézus Krisztus valóságos jelenléte mindenkiért odaadott testében és vérében. Különösen arra gondolunk, hogy – ellentétben azzal, ahogy ez széles körben történik – élesebb különbséget kell tenni egy közös, agapé (szeretetvendégség) formájában történő ünnepi étkezés és a szentséggel való élés között. Megfontolásainkat a következő tételben foglaljuk össze, hogy emlékeztessünk a szentség helyes kiszolgáltatásáért való teológiai felelősségre.

1. Az úrvacsora a hívő gyülekezet vacsorája, amelynek a keresztség által leszünk tagjává.

A szentség ünneplésében a gyülekezet az Úr halálát hirdeti, „amíg eljön” (1Kor 11,26). Az evangélium szava mindenkinek szól, egyaránt fordul hívőkhöz és nem hívőkhöz, sőt éppen a távollátókat is hívja az „utakról és kerítésektől” (Lk 14,23). Azonban „a szentségek egyedül a gyülekezetéi” (D. Bonhoeffer). Annak, aki úrvacsorát akar venni, „menyegzői ruhát” kell hordania: tudnia kell megkülönböztetni az Úr testét és vérének a földi tápláléktól, és „tisztá hívő szívvel” (Luther Márton, Kis káté) egészen a Krisztus keresztye által munkált bűnbocsánatra kell hagyatkoznia.

Tévedés azt gondolni, hogy a hit az úrvacsorán való részvétel szempontjából nem fontos.

Szerkesztői bevezető az „Öt tétel...”-hez

1985-ben jelent meg a HERRENALBER TEXTE 60. füzet *Feiern wir das Abendmahl richtig? (Helyesen ünnepeljük az úrvacsorát?)* címmel. A kis tanulmánykötetet dr. Wolfgang Böhme adta ki (l. az aláírók névsorában), és azt dr. Edmund Schlink professzor emlékének ajánlotta. A Manfred Seitz, Gerhard Ruhbach és Georg Kretschmar által írt három tanulmány kapcsolódik ahhoz a „röpir at”-hoz, amelyet neves aláírói *Fünf Thesen über die Gestaltung der Feier des Heiligen Abendmahls in unserer Zeit* címmel hoztak nyilvánosságra. Megállapításait, kérdéseit ma is fontosnak látjuk, és figyelmeztető üzenetét – mostanában egyházunkban is tapasztalható jelenségek miatt – különösen is időszerűnek és megszívlelendőeknek kell tartanunk.

A szöveget *Welter Rezső* fordításában közöljük.

Ezért tévedés azt gondolni, hogy a hit az úrvacsorán való részvétel szempontjából nem fontos, és hogy hívők és nem hívők együtt ünnepelhetnének. Egy ilyen úrvacsora nem az egyház minden ember felé irányuló, különleges nyitottságának a jele, hanem sokkal inkább annak, hogy az egyház az úrvacsorát már nem a Szentírásnak megfelelően szolgáltatja ki. Nem akarunk újabb aggodalmakat, sőt skrupulusokat ébreszteni az úrvacsora „méltó” vételének hangsúlyozásával. De azoknak, akik úrvacsoravételre hívogatnak, senkit nem szabad abba a kísértésbe vinniük, hogy tudatosan hitetlenül vegyenek úrvacsorát.

2. Az úrvacsora a kegyelmet kapott bűnösök vacsorája, akikért Krisztus testét adta és vérért ontotta. Aki az úrvacsorához járul, tudatában van bűneinek, és megbocsátásra vágyik. Ezért jó szokás a szentség vétele előtti gyónás. A bűnök felismeréséhez a szeretet kettős parancsa és a Tízparancsolat a változtathatatlan mérce. Méltatlan lenne az, „aki nem óhajtja a kegyelmet és a feloldozást, sem megjavulni nem kíván” (Luther, Nagy káté). Tévedés azt gondolni, hogy az ilyen önvizsgálat elveszi az úrvacsora ünnepi jellegét, és az ezáltal „szomorú” üggyé válik. Aki megbánja és megvallja bűneit, már Isten ígéreteinek fényében áll, és annak a bűnbocsátnak előzetes örömeiben, amelyet Krisztus testével és vérével az úrvacsorában kapni fog.

Tévedés azt gondolni, hogy azokat az úrvacsorával kapcsolatos megállapításokat, amelyeket hitvallási irataink tesznek, figyelmen kívül lehet hagyni

3. Az úrvacsora az a vacsora, melyben maga Krisztus az adományozó és az étel is. Ő a mennyből jött kenyér, amely életet ad a világnak. Az úrvacsora összes szavának középpontja a jelenlevő Úr szerzési igéi: „Vegyétek, egyétek, ez az én testem, amely tiértetek adatik. Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre”; „Igyatok ebből mindnyájan, e pohár az új szövetség az én véremben, amely tiértetek és sokakért kiontatik bűnök bocsátnára. Ezt cselekedjétek, valamennyiszer isszátok az én emlékezetemre.”

Ezen igék alapján tanította Luther: „a mi Urunk Jézus Krisztus valóságos teste és vére” az, amelyet az úrvacsorában „a kenyér és bor színe alatt” kapunk (Kis káté). Így ajándékozza az úrvacsorában a megfeszített és feltámadott Krisztus, akinek visszajövele még előttünk áll, saját magát az ő gyülekezetének. Bárhol, ahol az úrvacsora ünneplése azt a benyomást kelti, hogy az nem Krisztus teste és vére, hanem csak egyszerű kenyér és bor kerül kiosztásra, az emberek abba a kísértésbe esnek, hogy az Úr testét ne különböztessék meg a földi tápláléktól, és a kenyeret, ami a mennyből érkezett, összecserélik a földi kenyérral; pl. a többértelmű és félreérthető úrvacsorai liturgiák révén.

Tévedés azt gondolni, hogy azokat az úrvacsorával kapcsolatos megállapításokat, amelyeket hitvallási irataink tesznek, figyelmen kívül lehet hagyni, vagy olyan megfogalmazásokkal lehet helyettesíteni, amelyek a kenyérosztás szociális dimenzióját jobban hangsúlyozzák. Akinek bőven van kenyere, annak is meg kell hálnia. Aki azonban az úrvacsorában a feltámadott Úr testében részesül, s aki „ezt a kenyeret eszi, élni fog örökké” (Jn 6,58). Ez nem azt jelenti, hogy az úr-

vacsorai liturgiában mindennek változatlanul kellene maradnia. A változtatásokat azonban meg kell fontolni, és úgy alakítani, hogy ne adhassanak okot félreértésekre. Sokkal inkább hozzá kell segíteniük ahhoz, hogy az úrvacsora titkát világosabban megragadjuk és alázatosabban imádjuk.

4. Az úrvacsora a közösség vacsorája. Amikor Jézus Krisztus saját magát, testét és vérének kiosztja a gyülekezetnek, egy testté kovácsolja azt, amelynek feje ő maga, és amelyben „minden egyes tag erősen támogatja a másikat”, és így a test „gondoskodik önmaga növekedéséről, hogy épüljön szeretetben” (Ef 4,16). Az Úr asztalának vendégei testvéri életre elhívott fivérek és nővérek: „Ismerjétek fel egymásban a testvért az Úrban. Senki ne legyen a másik el-

A fivérek és nővérek közössége az Úr asztalánál ... annak az áldozatnak az erejéből születik, amelyet Krisztus hozott értünk a kereszten.

len, és senki ne legyen képmutató. Bocsássatok meg egymásnak, ahogyan Krisztus megbocsátott nektek, úgy ti is.”

Tévedés azt gondolni, hogy egy ilyen közösség elsősorban kölcsönös szimpátián vagy a résztvevők szolidáris felfogásán alapul. A fi-

vérekek és nővérek közössége az Úr asztalánál sokkal inkább annak az áldozatnak az erejéből születik, amelyet Krisztus hozott értünk a kereszten. Ez a közösség olyan mértékben növekszik, amennyire a résztvevők Krisztus által fivéreké és nővéreké kapcsolódnak össze.

5. Az úrvacsora a hívők és az egyházak egységének vacsorája. Sehol máshol nem érezzük fájdalmasabbnak az egyházak közötti szakadást, mint éppen ott, ahol az veszélyeztetni vagy lehetetlenné is teszi az úrvacsora közös ünneplését. Ezért minden olyasmit kerülni kell, ami új szakadásokat okozhatna, vagy a növekvő egyetértést az úrvacsoráról szóló tanításban és annak gyakorlatában veszélyeztethetné. Sem a római katolikus, sem az ortodox egyház nem tudná elfogadni, ha valahol tagadnák az úrvacsorai jegyekben, ill. azokkal és azok alatt Krisztus valóságos jelenlétét.

Karlsruhe, 1983. november 10.

Dr. Wolfgang Böhme akadémiai igazgató, Karlsruhe; **Hermann Dietzfelbinger** ny. püspök (†), München; **Hermann Greifenstein** ny. egyházfőtanácsos, München; **Prof. Dr. Wilhelm Hahn** EU parlamenti képviselő, ny. kultuszminiszter, Heidelberg; **Prof. Dr. Georg Kretschmar**, Münchener Egyetem; **Prof. Dr. Herbert Krimm**, Heidelbergi Egyetem; **D. Dr. Hermann Kunst**, DD, ny. püspök, Bonn; **Prof. Dr. Dr. Wenzel Lohff**, Prediger- und Studienseminar Pullach; **Prof. Dr. Hans-Martin Pawlowski**, Mannheimer Egyetem; **Prof. Dr. Albrecht Peters**, Heidelbergi Egyetem; **Prof. Dr. Gerhard Ruhbach**, Kirchliche Hochschule Bethel; **Prof. D. Dr. Edmund Schlink** (†), DD, Heidelberg; **Kurt Schmidt-Clausen** ny. szuperintendens, Hannover; **Prof. Dr. Manfred Seitz**, Erlangeni Egyetem; **Prof. Dr. Reinhard Slenczka**, Erlangeni Egyetem; **Prof. Dr. Erdmann Sturm**, Münsteri Egyetem; **Prof. D. Heinrich Vogel**, Kirchliche Hochschule Berlin.

Az ógyházi evangéliumok etikai alkalmazása¹

Bevezetés: kérdésfelvetés

A címben adott téma homiletikai jellegű. Dolgozatomnak lényegében arra a kérdésre kell felelnie: a keresztyén igehirdetésnek hogyan és milyen mértékben lehet, szabad és kell Isten parancsolatait, a törvényt, vagyis etikumot hirdetni az ógyházi perikóparend evangéliumi igéi alapján? A kérdés mégis nyilván nem egyrétű. Egyszerre vetődnek fel benne homiletikai problémák mellett exegetikai és dogmatikai kérdések is. Mindhárom szempontból meg kell tehát vizsgálnunk. Mielőtt azonban ezt megtennénk, egy fontos distinkcióra van szükség.

Más az, ha az ógyházi evangéliumok etikai tartalmáról, mondanivalójáról van szó, és megint más, ha azok etikai alkalmazásáról beszélünk. Ugyanis etikai mondanivalója nem minden textusnak van, hanem csak azoknak, amelyek Istennek valamely parancsát, követelését vagy tilítását tartalmazzák közvetlen (pl. Tízparancsolat, Hegyi Beszéd, parünésisek stb.) vagy közvetett (pl. történetek, példázatok stb.) módon. Viszont etikailag minden textust lehet alkalmazni úgy, hogy Isten értünk való cselekvését mintául, példaképpül tekintjük s annak követését, utánzását hirdetjük mint etikai követelményt. Bár itt is megszorítással kell élnünk, mert nem hirdetjük etikai követelményként Isten utánzását pl. az ítélettartásban vagy az élet elvételében. Ezért írtam úgy, hogy Isten értünk való cselekvését tekinthetjük példánaknak. De ezen a megszorításon belül minden textussal kapcsolatban meg van a lehetősége az etikai alkalmazásnak. Csakhogy éppen itt adódik a kérdés: szabad-e ezt tennünk? Az etikai tartalmú igék etikai mondanivalójának meghirdetése nem csak lehetőségünk, hanem magától értődően kötelességünk is, de a fenti értelemben vett etikai alkalmazás lehetősége legalábbis kérdéses. Ezt a problémát kell tehát most megvizsgálnunk a fent említett szempontok szerint.

Az evangélisták szándéka tehát minden egyes történettel, elbeszéléssel kapcsolatban az, hogy ráirányítsák a figyelmet ... Jézusra magára.

1. Exegetikai szempont

a) Minden igehirdetést meg kell előznie az exegetikai munkának. Az exegetikai munka feladata az, hogy megkeresse, összefüggésében megértse és a mában megszólaltassa az adott textus mondanivalóját. Ebben a kereső munkában nyilván döntő jelentősége van annak, hogy milyen kiindulópontból végezzük. A modern pozitív exegézis hívja fel a figyelmünket éppen az evangéliumokkal kapcsolatban, közelebbről a szinoptikus evangéliumokkal kapcsolatban arra, hogy azoknak egyes szakaszai, perikópái, mind Jézusnak egy-egy szavát, mondását vagy cse-

1 A tanulmány megírásának időpontja és oka ismeretlen szerkesztőségünk előtt. Talán a szerző fiatalkori írásai közé tartozik. Témája azonban ma is aktuális, olvasása segítséget nyújt minden igehirdetőnek és igehallgatónak abban, hogy tisztábban értse az igét és az igehirdetést.

lekedetét tartalmazzák mint magját és szívét annak, amit el akarnak mondani. Az evangélisták szándéka tehát minden egyes történettel, elbeszéléssel kapcsolatban az, hogy ráirányítsák a figyelmet Jézus szavaira, cselekedeteire, vagyis Jézusra magára. Ezért van az pl. hogy a történetek egyes vonásai elnagyoltak, pontatlanok, sok minden pedig ki is marad belőlük, amikre a történeti érdeklődésű olvasó kíváncsi lenne. Ezzel közvetlenül összefügg egy másik megfigyelés, amire ugyancsak a modern exegézis hívja fel a figyelmet: az evangéliumok írói műveikben nem Jézus-életrajzot írnak, nem pusztán történeti tájékoztatást kívánnak adni Jézus földi életéről. Ők bizonyágtételként írják könyveiket arról a Jézusról, aki a Krisztus. A megfeszített és feltámadott Krisztusnak a tanúi ők, akit Isten Úrrá tett a mindenségen, aki igéjében és az úrvacsorában jelen van közöttünk, és Lelke által munkálkodik testében, az anya-

Az Újszövetségben is találkozunk azzal, hogy Isten értünk való cselekvése példaképpé lesz.

szentegyházban. Éppen ez az a döntő szempont, amivel nekünk magyaráznunk kell az ógyházi perikópákat, és ez az az alapvető összefüggés is, amibe most már nem csak a szinoptikus evangéliumokat, hanem az egész Újszövetség, sőt az egész Biblia egyes szakaszait bele kell állítanunk, amikor azoknak értelmét és mondanivalóját keressük. Ez a szempont természetesen nem válhat egy olyan külső sémává, amit az egyes szakaszokra egyszerűen ráerőszakolunk, hanem egy olyan irányítót akar lenni, amely eligazít bennünket az egyes textusok sajátos mondanivalójának keresése közben, s amelynek helyessége a sajátos mondanivaló keresése során bizonyul meg mindig újra.

b) Az újszövetségi exegézis és teológia összefüggéséből azonban egy másik – témánk szempontjából fontos – jelenségre is figyelniünk kell. Ti. magában az Újszövetségben is találkozunk azzal, hogy Isten értünk való cselekvése példaképpé lesz, és erkölcsi követelésként szólal meg. Maga Jézus is megteszi ezt, és pedig elég gyakran és jelentős összefüggésekben. Csak két példát. A Hegyi Beszédben, Mt 543–48-ban Jézus Istennek a bűnös, neki ellenségévé lett világ iránti szeretetéről beszél. Arról a szeretetről, amelyet Jézus egész életművével meghirdet és hoz nekünk, s amelynek egyik legjelentősebb vonása éppen az, amit itt a szakaszban Jézus kiemel, hogy ti. Isten szeretete nem függ a tárgyától, annak kvalitásától: „felhossa az ő napját mind a gonoszokra, mind a jókra, és esőt ad mind az igazaknak mind a hamisaknak.” (45. v.) Isten szeretetének ezt a tényét azonban úgy mondja el a tanítványoknak, hogy azt példává teszi számukra az ellenség iránti szeretetben: „Legyetek azért ti tökéletesek, miként a ti menygyei Atyátok tökéletes.” (48. v.)

A másik példa a lábmosás története Jn 13,1–20-ban. Jézus a lábmosással nyilván messiási küldetésének értelmét, tartalmát és célját akarja szimbolikusan kifejezni: ő a végsőkig megalázza magát, szolgálkánkká, rabszolgálkánkká lesz, hogy minket megtisztítson és megszabadítson a bűntől. A keresztre menő Jézus mosta meg tanítványai lábait levette felsőruháját és odahajlva tanítványai lábához, hogy ezzel szimbolikusan megjelentsen szenvedéseit és teljes megaláz-

tatását értünk. Az evangélium szíve közepéről van szó tehát. És mégis ugyanakkor ezt az egész szimbolikus cselekményt egy olyan mondattal foglalja össze, amelyben az ő szolgálata és egész értünk való megaláztatása példaképpé lesz a tanítványok számára: „példát adtam nektek, hogy amiképpen én cselekedtem veletek, ti is akképpen cselekedjetek.” (15. v.)

Ugyanezt az etikai alkalmazást figyelhetjük meg az apostoli levelekben is.

Péter első levele 2,21kk is az evangélium központi üzenetét állítja az olvasó elé példaképpül: „Krisztus is szenvedett értetek, nektek példát hagyván, hogy az ő nyomdokait kövessétek.” (21. v.)

Pál apostol etikájában is mindig újra találkozunk ezzel a vonással. Karl Holl mutat rá erre többek között, amikor egyik tanulmányában (*Urchristentum und Religionsgeschichte, Zeitschrift für systematische Theologie* II. 1924. 387–430.) Pál apostol etikájáról azt mondja: „az az etika, amelyet a Lélek az emberben kiformal, kiábrázol, Krisztus képében, főképpen az ő halálában lép elénk. Krisztusnak a Kyriosnak a képére való formáltatás pedig nem más, mint magának az Istennek a képére való formáltatás.” Holl itt nyilván Gal 4,19-re gondol, ahol Pál a keresztyén etika követelményét abban foglalja össze, hogy a gyülekezet tagjaiban ki kell ábrázolódnia Krisztusnak.

2. Dogmatikai szempont

Már az eddigiekből is nyilvánvalóan kitűnt, hogy a címben adott téma a törvény–evangélium problematikáját veti fel. Anélkül, hogy e problematika részleteibe belemennénk, annak két vonatkozását emelem csak ki, amelyek összefüggésünkben fontosak.

a) Az egyház szolgálata, faladata felől nézve fontos, hogy meglássuk: az egyház sajátos feladata az evangélium hirdetése. Az Ágostai hitvallás tudatosan beszél az egyházzal úgy, mint amely „congregatio sanctorum, in qua evangelium pure docetur ...”

Nyilvánvaló, hogy az evangélium hirdetése mellett a törvény hirdetése is feladata az egyháznak. Az alábbiakban szó lesz még arról, hogy e kettőt: törvényt és evangéliumot nem is szabad szétválasztani az egyház igehirdetésében. Isten törvényének hangoznia kell az egyházban és pedig úgy, hogy az az emberi élet egészét átfogja.

Mégis egy pillanatra sem szabad szem elől tévesztenünk, hogy a törvény ideiglenes, megelőző, előkészítő szó az evangéliumhoz képest. Az ige nem a törvényben, hanem az evangéliumban mondja el Istenről a legdöntőbbet és az emberre vonatkozólag a legfontosabbat. A törvény – Luther kifejezésével élve – opus alienum, Isten idegen, nem sajátos munkája. Az opus proprium az evangélium.

Az Újszövetség felől nézve akkor lesz ez nyilvánvaló számunkra, ha egyes igehelyeken túlmenően arra figyelünk, amire a modern exegézis mutat rá, s amiről előbb már szó volt: az evangélisták nem valami kifinomult, Jézus személyiségén átszűrte erkölcsiséget, etikát, még kevésbé valamiféle zsidó morálvallást akarnak hirdetni írásaikkal, hanem a többi apostollal és őskeresztyén misszionáriussal együtt úgy akarják meghirdetni és a világ elé odaállítani Jézust, mint aki-ben Isten önmagával ajándékozta meg a világot, mint a „deus pro nobis”-t.

b) Témánk szempontjából fontos a törvény és evangélium egymáshoz való viszonyának néhány vonatkozása is.

A törvény Isten teljes akaratát hirdeti az egész emberi életre vonatkozóan. Azt az életet írja tehát le és állítja elénk, amelyre Isten teremtett minket, amelyben látni akar bennünket, s amelyet vár és követel tőlünk. Ez a törvény által megrajzolt élet az, amelyben járva felismeri az ember teremtettségének és rendeltetésének, az Istennel való szeretetközösségnek igaz és üdvös-

Az evangélium nem beszéd *csupán, nem pusztá szó, hanem Isten ereje.*

séges voltát. Csakhogy ez a törvény annak az embernek szól, aki éppen nem él benne ebben a szeretetközösségekben Istennel, hanem inkább az Istentől való menekülésben, az Isten iránti engedetlenségben és lázadásban. A törvény a bű-

nös embert szólítja meg: a hitetlent, hogy higgy!; a paráznát, hogy „ne paráználkodj!”; a tolvajt, hogy „ne lopj!”. A törvény tehát éppen azért szól, hogy rámutasson a bűnre és felfedje, nyilvánvalóvá tegye azt. Így lesz a törvény Isten haragjának és ítéletének kinyilatkoztatójává a bűnös ember felett. Isten törvénye teológiai értelmének legdöntőbb vonása éppen az, hogy a törvény a bűnös embernek szól, követelve tőle azt, amije nincs. De éppen itt van az a teológiai pont, ahol az evangélium megszólal. Az evangélium nem beszéd csupán, nem pusztá szó, hanem Isten ereje, amely a nekünk Jézus Krisztusban adott bűnbocsánatban megszabadít a hitetlenség és engedetlenség bűnének rabságából, és Istennel való közösségben folyó új életbe állít bele. Az evangélium tehát azt az életet adja, amit a törvény követel. S így a kettő munkája éppen ellentétes: a törvény követel, az evangélium ad: a törvény felfedi a bűnt, az evangélium elfedi és eltörlő; a törvény Isten ítélete alá helyez, az evangélium Isten bűnbocsátó kegyelmében részesít.

E paradox feszültség törvény és evangélium között a mi szempontunkból most két irányban jelentős:

1. Törvény és evangélium összetartoznak. Mindkettő a bűnre nézve adatott: a törvény, hogy nyilvánvalóvá legyen, az evangélium, hogy eltöröltessék a bűn. A kettő egymásra nézve szól. Alapvetően különböznek egymástól, mégsem szabad őket szétválasztani. Az evangélium a törvény nélkül érthetetlen. A törvény az evangélium nélkül céltalan. A törvény az evangélium nélkül képmutatóvá vagy kétségbeesetté, az evangélium a törvény nélkül botránkozóvá vagy elbizakodottá tesz az embert. Isten ígéjének a törvény és evangélium viszonyában látható paradoxiaja olyan feszültségbe állítja bele az embert, amelyből egyetlen menekülés van: bekapaszkodni az evangéliumba, Jézus Krisztusba. Ez a menekülés és Krisztusba kapaszkodás a hit, amely az egyház egész szolgálatának végső célja.

2. Az az új élet, amit Isten akar, amit a törvény követel, csak az evangélium által valósul meg. A törvény szava az új élet szempontjából tehát alaptalan és reménytelen az evangélium nélkül. Természetesen az az új élet, amikről itt szó van, nem azonos egy immanens síkban értett, polgári becsületességgel, rendezett, kiegyensúlyozott étellel, jó hírnévvel stb., amire evangélium nélkül is eljuthat minden ember, aki ismeri a törvényt. Márpedig a törvényt – igaz, hogy töredé-

kesen, homályosan és legdöntőbb vonásai nélkül – minden ember ismeri, hiszen a szívébe van írva, és az egész emberi élet rendjében is lépten-nyomon találkozunk vele. Csakhogy az az élet, amire az ember a törvénynek ilyen fogyatékos ismeretében eljut, nem más, mint az a farizeusi kegyesség, amelyet Jézus a meszelt sírokhoz, és a kívül megmosott pohárhoz hasonlít. Az az új élet, amit az evangélium szül, és ami a törvény követelésének is legdöntőbb vonása, abban áll, hogy az ember új viszonyba, életközösségbe kerül Istennel, ezáltal alapjaiban oldódik meg egész élete, s ebben az Istennel való közösségben kap látást és erőt az emberek között, a társadalomban, az egyház közösségében való olyan élethez, amelynek foglalatja a szeretet. Ez az az élet, amit a világ nem tud adni, mert nincs evangéliuma. Ez az az élet, ami soha meg nem születik a törvényből, mert nem „olyan törvény adatott, amely képes megeleveníteni...” (Gal 3,21)

Az evangélium a törvény nélkül érthetetlen. A törvény az evangélium nélkül céltalan.

3. Homiletikai szempont

A következőkben még az lesz a feladatunk, hogy az eddig elmondottakat igyekezzünk a homiletika megvilágításába helyezni, vagyis az igehirdetés szempontjából kiértékelni.

a) Textusszerűség

A homiletika egyik legalapvetőbb követelménye az igehirdetéssel szemben a textusszerűség. Mit jelent ez a követelmény? Egyszerűen azt, hogy az igehirdetés az alapige, a textus mondanivalóját szövegezte meg a gyülekezetben. Nem lehet ezt eléggé hangsúlyozni a veszéllyel szemben, amely az igehirdetés „mai”-ságának, időszerűségének vagy gyakorlatiasságának keresése közben fenyegeti az igehirdetőt. Nem igehirdetés az, amelyik ezekért az egyébként nagyon fontos szempontokért a textus eredeti mondanivalóját ott hagyja Jézus vagy Pál apostol korában és legfeljebb formális összefüggései vannak a textussal.

Az természetes, hogy a textus értelmének, mondanivalójának keresését nem lehet előfeltevés nélkül csinálni. De ez nem is baj. Ahogy nincs előfeltevés nélküli tudomány, úgy nincsen előfeltevés nélküli írásmagyarázat és

igehirdetés sem. Csak az a fontos, hogy ez az előfeltevés helyes, vagyis tárgyyszerű legyen. S ezen a ponton fontos nagyon az írásmagyarázat és igehirdetés számára az a szempont, amiről előbb az 1/a pontban volt szó az újszövetségi írásmagyarázattal kapcsolatban. Az egész Újszövetség, és közelebbről az evangéliumok, azzal az alapvető szándékkal írnak, hogy bizonyosságot tegyenek a megfeszített, feltámadott és eljövendő Jézus Krisztusról, mint „deus pro nobis”-ről. Ez az a végső összefüggés is, amelybe a textust – helyi összefüggése mellett – bele kell állítani, amikor keressük annak értelmét és mondanivalóját.

Az igehirdetés az alapige, a textus mondanivalóját szövegezte meg a gyülekezetben.

Ha ezeket szem előtt tartjuk, akkor kerüljük el azokat a veszélyeket, amelyek azzal fenyegetnek, hogy a textust saját mondanivalónk és gondolataink ugródeszkájjá tegyük, és a textus üzenete helyett saját asszociációinkat hirdessük.

Ebbe az összefüggésbe tartozik az „etikai alkalmazás” kérdése is. Evangéliumi mondanivalójú igék példaképszerű alkalmazását igen sok igehirdető megteszi, legtöbbször nem is tudatosan, sőt azt gondolva, hogy evangéliumot hirdetett.

Hadd próbáljam érzékeltetni az itt elmondottakat egy példán:

Böjt 1. vasárnapjának ógyházi evangéliuma Jézus megkísértésének története (Mt 4,1–11). Mi szokott az igehirdetések tartalma lenni ennek a textusnak az alapján? Mindenekelőtt a Sátán személye (!), mint aki el akar bennünket csábítani Istentől és végül is elpusztítani. Magában véve ez nem helytelen. A baj csak az, ha az igehirdetés nyomán a hívek azzal a benyomással távoznak, hogy milyen félelmes hatalomnak vagyunk a kiszolgáltatottjai. Másodszor: a Sátán munkamódszere, ahogyan lépre szokta csalni áldozatait. Harmadszor: a védekezés lehetőségei.

Mi szerepe van Jézusnak mindezek után? Ő az, aki megtanít minket arra, hogy hogyan kell a Sátánnal szembeszállni és támadását visszaverni.

A törvénnyel az egyház igehirdetése nélkül is találkozunk minden ember, de az evangéliumot csak az egyház ismeri.

Az persze nyilvánvaló, hogy mindezeket is meg lehet tanulni ebből az igéből. De ha az

igehirdetés nem mond ennél többet, akkor a textus legdöntőbb mondanivalójával marad adós. Mert a textus főmondanivalója ez: Jézus Krisztus harcolt, és legyőzte a Sátánt, s ezzel megtörte a Sátánnak rajtunk való hatalmát. Ezért a Sátánnak minden kísértése között bátran és bizalommal kiálthatunk Jézushoz segítségért. Ő megment minket.

Ha a gyülekezet tagjai nem ennek az evangéliumnak döntő benyomásával mennek el a templomból, akkor az igehirdető tönkretette és eltakarta azt az üzenetet, amit Isten a textus alapján mondani akart a gyülekezetnek.

b) Az etikai alkalmazás

Az etikai alkalmazásra – ahogyan ezt az 1/b pontban láttuk – maga az Újszövetség ad példát. Teológiailag tehát magában véve nem kifogásolható.

Sőt a keresztyén etika végső kánonját és alapjait nem is lehet megtalálni e nélkül. Jézus a Hegyi Beszédben azt mondja magáról, hogy ő azért jött, hogy a törvényt betöltse. (Mt 5,17) Ez azt jelenti, hogy ő az Isten megvalósult akarata. Mit jelent tehát Istennek engedelmessé válni, a törvényt betölteni? Erre a kérdésre a keresztyén etika felelete maga Jézus Krisztus.

Ugyanebbe az irányba mutat Jézusnak az a gyakori megszólítása emberekhez: „Kövess engem!” Ez a felszólítás nyilván nem egyszerűen etikai értelmű. Benne van az ellenállhatatlan hatalmú Úrnak a hangja, aki „magához szólítja azokat, akiket akar” (Mk 3,13). Benne van Jézusnak önmaga felkínálása: aki őt követi, az az ő erejéből és kegyelméből részesedik, és abból élhet. De nyilván benne van arra az alapvető életváltozásra való felszólítás is, amely a Krisztus erkölcsi követésében, „utánzásában” áll. Pontosan ebben az értelemben írja Pál apostol a

korinthusiaknak: „Legyetek az én követőim (μιμηταί mimétai – utánozotok), mint én is a Krisztusé”.

A keresztyén etika tehát nem valami fiktív ideálképet kerget, amikor az erkölcsi törvényt hirdeti. A keresztyén etika is „krisztocentrikus”. Ez lehet az alapszempontja a keresztyén nevelő munkának is, mint az egyház törvényszerű feladatának.

Mindez azonban az igehirdetés számára nem jelenti az „etikai alkalmazás” korlátlan lehetőségét. A textusszerűség homiletikai alapkövetelménye azt jelenti, hogy az igehirdetésnek ragaszkodnia kell a textus eredeti értelméhez és mondanivalójához. Ha az Újszövetségen belül az etikai alkalmazásra kapunk is példát, az Újszövetség számunkra mindenekelőtt nem példatár, hanem kánon, azaz mondanivalónk mértéke és hordozója. Ha igehirdetésünk alapjául egy textust kaptunk vagy választottunk, akkor ezzel már meg van kötve, sőt adva mondanivalónk tartalma.

Milyen lehetősége van tehát az etikai alkalmazásnak az igehirdetésben? Ha komolyan vesszük a textusszerűség követelményét, akkor csak egy: evangéliumi mondanivalójú igéket szemléltető anyagként használhatjuk olyan igehirdetésben, amelynek etikai mondanivalójú alapigéje van. Főként epistolai alapigéknél lehet ezt megtenni, amikor maga a textus csak az egyszerű etikai követelést tartalmazza. Persze sok esetben maga az alapige is alkalmaz már etikailag evangéliumi történetet. Így pl. 1Pt 2,13–25 arra inti a gyülekezetet, hogy mások gonoszsága miatt ne vétkezzenek, meg akarván bosszulni a bántást, hanem inkább jót cselekedve és szenvedve tűrjenek. Ennek az etikai intésnek szemléltető anyagául Péter magát a szenvedéstörténetet használja fel és alkalmazza etikailag: „hiszen Krisztus is szenvedett értetetek, nektek példát hagyván”. Viszont pl. 1Kor 13-ban, a szeretet himnuszában, amelyet Pál apostol az egymás között torzsalkodó korinthusiaknak ír, sehol sincsen ilyen utalás, illetve etikai alkalmazás. Ebben az esetben nyilvánvalóan nincs semmi akadály annak, hogy evangéliumi történeteket használjunk fel annak „illusztrálására”, amit Pál mondani akar.

c) Az igehirdetés feladata

E pontban főként a 2/a pontban mondottakra utalunk vissza. Minden igehirdetésünk előtt újra és újra tudatosítani kellene azt, amit igehirdetői feladatunk szíveként ismertünk fel: az evangélium hirdetésére küldettünk el! Tehát az evangélium mindenekelőtt!

Az eddigiekből már kitűnt, hogy nem kell dogmatikai erőszakot elkövetni az Újszövetségen – s benne az ógyházi evangéliumokon sem –, nem kell semmiféle idegen szempontot belevinni a textusokba, hogy evangélium legyen belőlük. Bennük van az evangélium, csak fel kell figyelni rá, és örvendezve meghirdetni.

Ez nem azt jelenti, hogy nem kell a törvényt hirdetnünk. Sőt, az egyháznak lényeges feladata, hogy szóljon – és pedig határozottabban és bátrabban, mint ahogy eddig sokszor tette – minden erkölcsi kérdésben. De tudnunk kell, hogy az evangélium a mi döntő mondanivalónk. Hamis tehát az a szándék, amely a mai ember erkölcsi nyomorúságaira utalva erkölcsprédikációból akarja átfórmálni a keresztyén igehirdetést. A törvénnyel az egyház igehirdetése nélkül is találkozhat minden ember, de az evangéliumot csak az egyház ismeri. Ez az a régi és örökké új üzenet, amelynek hirdetéséért van egyedül értelme az egyház létének a világban. Ha az egyház

az evangélium hirdetésére kapott mindenekfölött parancsot, akkor e feladatának teljesítésétől semmilyen „időszerű” szempont nem térítheti el. De már maga az a feltevés is hibás, mintha az evangélium ma kevésbé volna időszerű, mint bármikor máskor a történelem folyamán. Valóban igaz, hogy a mai ember megdöbbentő erkölcsi káoszban és csődben van. A bűnnek, élete rendezetlenségének ezernyi szálával van megkötözve. Ebben a helyzetben semmivel mással nem tudna az egyház nagyobb segítséget adni a mai embernek, mint az evangéliummal. A nyomorúság mélységét látjuk és érezzük mindnyáján. Azt is sejtjük lényegében, hogy merre, hol vannak a megoldások. Csak azt nem tudjuk, hogyan tudnánk kiszabadulni abból, amiben vagyunk, és honnan tudnánk erőt nyerni ahhoz, hogy talpra álljunk és elinduljunk az új és igaz úton. A mai ember a törvény igája alatt él, a törvény pedig nem képes „megeleveníteni”. Ezért kell hát mindennél inkább a mai embernek az evangélium, amely megszabadít a múltunktól a bűnbocsánat által, és Isten erejével tölt el bennünket, hogy új életben járassunk.

d) Törvény az igehirdetésben

Még egyszer utalnunk kell arra a distinkcióra, amit a bevezetésben tettünk meg: más az, ha egy textus etikai mondanivalóját keressük, és megint más, ha egy textust, amelynek evangéliumi mondanivalója van, etikailag akarunk alkalmazni. Dolgozatomban ez utóbbiról volt szó mindeddig. Tájékozódásunk végső eredménye ez: evangéliumi mondanivalójú igét – ha az igehirdetési alapige – etikailag alkalmazni nem szabad, mert ezzel az ige eredeti és döntő mondanivalóját homályosítjuk el.

Most még mindkettőhöz, az etikai tartalmú igék és az etikai alkalmazás kérdéséhez egy-egy megjegyzést kell fűznünk a 2/b pontban elmondottak alapján.

1. Ha egy alapigének mondanivalója etikai, az igehirdetésnek akkor is meg kell hirdetnie az evangéliumot. Természetesen hangoznia kell az etikai mondanivalónak is, éspedig a gyülekezet felé irányozottan, mint parancsnak, intésnek, tiltásnak. De ez a törvényhirdetés sohasem történhet magában. Annak mindig az evangéliumra kell támaszkodnia. Minden törvényhirdetés mellett meg kell szólalnia az igehirdetésben az evangéliumnak is, mint ami a megítélt bűnt elveszi és az új élet erejét kínálja és adja: 1Pt 2,18–25 e tekintetben is jó példa.

2. Ha az etikai alkalmazás kérdésében arra az eredményre is jutottunk, hogy az nem helyes, ez nem jelenti azt, hogy evangéliumi mondanivalójú igék alapján történő igehirdetéseket nem szól, vagy nem szólhat a törvény. Nincs és nem is lehetséges olyan evangéliumi igehirdetés, amelyben meg ne szólalna a törvény szava is. Hiszen aligha van olyan evangéliumi történet, amelyben ne volna valamilyen életünket érintő etikai vonatkozás is, s egy textusszerű igehirdetésben megfelelő súllyal és mértékkel ezek is bizonyos megszólalnak. Nincs olyan evangéliumi tartalmú textus, sem prédikáció, amelynek ne volna „etikai kihangzása”. Hiszen – amint láttuk – a törvény és evangélium összetartozik. Mindkettő a bűnre nézve adatott. Ahol az evangélium helyesen szólal meg tehát, ott mindig szó van a törvény által elítélt bűnről is, amely a bűnöst Isten ítélete alá helyezi. Az evangélium éppen ebből az ítéletből ragad ki és ment meg bennünket.

Identitás és tolerancia III.

Napjaink veszélyeztetett evangélikus identitása

Az előző fejezetekben áttekintett biblikus és reformátori teológiai alapok nem aránytalanul hosszúra nyúlt bevezetését jelentik ennek a tanulmánynak, hanem vállaltan az alapját. Ha ugyanis azt akarjuk megállapítani, hogy mit is jelent napjainkban az evangélikus identitás, nem tehetünk egyebet, mint hogy az eddig megismertekre hivatkozunk. A XXI. század második évtizedének kezdetén sem jelölhetjük meg ugyanis másban az identitásunkat, mint az elődeink. Ha mégis így gondolnánk, akkor az identitásunk megváltoztatásával valójában önmagunkat adnánk fel.

Mert más alapot senki sem vethet a meglevőn kívül, amely a Jézus Krisztus. (1Kor 3,11)

A végiggondolandó kérdés mindennek tükrében tehát így hangzik: őrizzük-e biblikus és reformátori alapokon nyugvó önazonosságunkat napjainkban, vagy eltávolodtunk attól?

A válasz éppen annyira szívszorító, mint maga a kérdés. Vitathatatlan, hogy az elmúlt évszázadokban több ponton is sérült az evangélikus identitásunk, amelyet pedig hitvallási irataink a Szentírás szavaira alapozva határozottan írnak körül. Evangélikus létünk alapját ma leginkább az a mítosz képezi, amely szerint a mi egyházunk olyan szabad és sokszínű közösség, amelyben mindenki könnyedén megtalálhatja a helyét, függetlenül attól, hogy mi a véleménye Istenről, Krisztusról, bűnről, megváltásról, egyházzal, emberről. Gyakran úgy gondoljuk, hogy a lutheri teológiai gondolkodás csak egy szín ezen a palettán, méghozzá a legkonzervatívabb, legmaradibb, ennél fogva a legfakóbb is, amely felett jócskán eljárt az idő. Sőt: jellemzően nem a lutheri tanításhoz mérjük a saját gondolkodásunkat, hanem többnyire éppen a saját felfogásunkat nevezzük el lutheri teológiának.¹

Pedig hogy mi is valójában a lutheri teológia, azaz hogy miben kellene állnia az evangélikus identitásnak, az egyértelműen megválaszolható. Luther egyedül a kereszt teológiáját tekintette valódi teológiának, minden mást a dicsőség teológiája gyűjtőfogalom alá rekesztve elutasított.² Ennek a tanulmánynak nem feladata, hogy a kereszt teológiáját részletesen bemutassa és elemezze. Annyit azonban feltétlenül le kell szögeznünk, hogy a kereszt teológiája alapján véve nem toleráns teológia, így tehát a kereszt teológusa számára sem lehet az alapvető vezérelv a mindent kritikátlanul elfogadó tolerancia. A kereszt teológiája egyoldalúan és türelmetlenül krisztocentrikus, szakít mindenféle illúzióval, és teljesen megfosztja az embert nemcsak a maga nagyságába vagy méltóságába, de még a lehetőségeibe vetett hitétől is. Egyetlen való-

1 Ékes példáját látjuk ennek a jelenségnek Széll Bulcsú: Egyszerűen a lényeg című írásában; Evangélikus Élet 2013. január 6.

2 Luther Márton: Heidelbergi disputáció. Magyarországi Luther Szövetség, Budapest 1999. 13. oldal

ságot ismer csupán: Krisztus keresztjét; és egyetlen cselekvőt: magát Krisztust. Csak ízelítőül idézzük Luther 1519-ben megjelent Miatyánk-magyarzatának egy rövid, de jellemző részletét:

*Arra kell törekednünk, hogy megismerjünk egy olyan felsőbbrendű akaratot, amely el-
lentétes a miénkkel. Sosem leszünk bizonytalanok, ha megtaláljuk ezt az akaratot, mert
tudjuk, hogy nem két egymással ellenkező akarat lakozik bennünk, hanem csak egy, ha
hozzászokunk ahhoz, hogy inkább kövessük a felsőbbrendű akaratot, mint a sajátunkat.
Mert akinek van saját akarata, és cselekszi is azt, az bizonyosan ellenkezik Isten aka-
ratával.³*

Mennyiben és milyen hatások révén torzult el a kereszt teológiájában gyökerező identitásunk napjainkra?

A lutheránus ortodoxiának a tanítás tisztaságáért folytatott küzdelme hazánkban alapvetően sikertelennek bizonyult, hiszen éppen a XVI. század végére a reformáció egyháza háttérbe szorult a zwingliánus-kálvinista és antitrinitárius hitújítók, majd a hatalmas lendülettel meginduló ellenreformáció nyomására. Így aztán a kisebbségbe került lutheránus közösség a politikai és teológiai küzdelmek során éppenséggel a református felekezethez sodródott olyan végzetesen közel, hogy a XIX. századra már megjelentek a protestáns uniót szorgalmazó hangok is egyházunkban. Noha erre végül nem került sor, a református hatás és az „egységesen pozitív protestantizmus” mítosza szinte kitéphetetlenül él sok evangélikus hívő gondolkodásában. Eszerint az evangélikus egyház identitása és a reformáció lényege nem másban keresendő, mint hogy Luther és követői „kiszakadtak” a római katolikus egyházból, ami eleve történetileg sem állja meg a helyét.⁴ Ennek a történelmietlen mítosznak köszönhető az a negatív azonosság-tudat, amely szerint az evangélikus egyház egy valójában sohasem létezett, egységes protestáns tömb része, amelynek egyedüli identitása a katolicizmussal való szembenállás. Nemzedékek nőttek fel ebben a szellemben egyházunkban. Elegendő talán azokra a XIX–XX. századi konfirmációs tananyagokra utalnunk, amelyeknek fő iránya az, hogy az evangélikus tanítás miben tér el a katolikus tanítástól, miközben alig említik meg, hogy milyen különbségek vannak a protestáns egyházak dogmatikájában a lutheri tanításhoz képest.⁵ Emberileg persze érthető, hogy az

3 Luther válogatott művei 5. Luther Kiadó, Budapest 2011. 119–120. oldal

4 Nézetünk szerint római katolikus egyhárról nem is beszélhetünk a tridenti zsinat (1545–1563) előtt, amely a lutheri reformációval és a különböző hitújítókkal (svájciak, újrakeresztelők, Szentháromság-tagadók stb.) szemben ekkor egy különálló felekezet identitását határozta meg. Különös, hogy még a XX. századi ökumenikus mozgalom kibontakozása közepette is éppen a katolikus felekezet tekint a nem katolikus keresztyénekre úgy, mint akik „elszakadtak” tőlük, az „eredeti” egyháztól. Annak fényében, hogy az apostoli folytonosságot éppen a lutheri tanítás hordozza csonkíthatatlanul, felettébb különösnek tűnik, hogy mi gondolkodás nélkül – sőt néha még büszkén is! – alárendeljük a saját, sokkal komolyabb alapokkal rendelkező identitásunkat ennek a római katolikus történeti sémának.

5 Figyelemre méltó, hogy ez a fajta önonazonosság nem a katolikus és evangélikus felekezet teológiája között valóban meglévő különbségekre koncentrál, hanem hangsúlyozottan a külsőségekre – noha hazai evangélikus egyházunk éppen a külsőségek terén eleve vajmi keveset őrzött meg a valódi lutheránus jellegzetességek közül. A

ellenreformáció keserű történelmi tapasztalata hazánkban egymás karjaiba vezette az erős és kevésbé erős nem katolikus felekezeteiket, azt azonban éppen a lutheri identitás mércéjén határozottan vissza kellene utasítanunk, hogy Zwingli, Kálvin, a rajongó Münzer, az újrakereszte-lők, vagy éppen a tanításuk jellegéből adódóan végeredményben keresztyénnek sem tekinthető Szentháromság-tagadók, az unitáriusok ugyanolyan reformátorok lettek volna, mint Luther, Melanchthon vagy Justus Jonas.⁶

A pietizmus és kései utódai, az evangelizációs mozgalmak sok áldást hoztak egyházunk életébe. Ugyanígy megtapasztalhatjuk azonban negatív hatásait is, hiszen ezek a kegyességi irányzatok jellegzetes sémájuk szerint ugyan hűségesen hirdetik a keresztyén evangéliumát, ám mintegy záradékként minden esetben hozzáté- szik: Isten mindent megtett értünk, most már nekünk kell döntenünk mellette, hogy „érvé- nyessé váljon” az ő cselekvése. Így végső soron mégis csak a dicsőség teológiájának hangja szólal meg krisztocentrikusnak tűnő tanításukban, hiszen a megtérésnek mint emberi cseleke- detnek, döntésnek a hangoztatásával végzetesen eltolják a hangsúlyt az emberi oldal felé. A mai evangelikál, fundamentalista irányzatok jellemzője, hogy a hitre mint az ember döntéséből fakadó előfeltételre tekintenek, amely szükséges ahhoz, hogy Krisztus váltságműve hatékony le- gyen. Ráadásul a hit és a megtérés ebben a kontextusban látható és mérhető valóság, így a pi- etizmusból eredő vadhajtások megfelelő partnerre találtak a metodizmusban – amely viszont nem más, mint a farizeizmus külsőleg krisztianizált változata. Ennél fogva nagy kísértés az ilyen közösségek számára a perfekcionizmus, amely már egyértelműen az ember látható, mérhető, fejlődésben megnyilvánuló cselekvésében látja az üdvösség zálogát. Így az ilyen teológiai fel- fogás mögé búvó irányzatok szükségét látják minél inkább elkülönülni az általuk képmutatónak minősített „hivatalos” egyháztól, és a maguk közösségét tekintik az igazi egyháznak. Esetükben fokozottan fennáll tehát a szektásodás, az egyházszakadás veszélye.⁷

Leírhatatlan rombolást végzett identitásunkban a racionalizmus, amely a XVIII. század vé- gétől a XX. század első harmadáig szilárdan tartotta magát egyházunkban. A racionalizmus lé-

Döntésnek a hangoztatásával *végzete- sen eltolják a hangsúlyt az emberi oldal felé.*

múlt évtized szélsőséges, személyeskedéstől sem mentes liturgikai vitáiban teljes mértékben tanúi lehettünk ennek, hiszen ezek során a liturgiai reform ellenzőinek jelentős része éppen egy kimondottan nem lutheri for- márt védelmezett az ősi evangélikus jelleg jelszavával, miközben a valódi evangélikus rítust – kifejezetten a kül- sőségek alapján – a katolizálás vádjával illette.

6 Izzalmas kérdés például végiggondolni a lutheri identitás szempontjából azt a sok helyütt élő, a XIX. századi kultúrprotestáns-racionalista időkre visszavezethető gyakorlatot, amely szerint október 31-én közös ünnepsé- gen emlékezünk meg a reformációról a református testvéregyházzal, vagyis annak a Zwinglinek a mai utódai- val, aki éppen olyan ellensége volt a lutheri reformációnak, mint a pápai udvar. Kérdés, hogy az egy-két évszázados, pusztán történelmi hagyomány felülírhatja-e az egyházban a teológiai szempontokat? (Arról nem is beszél- ve, hogy az ilyen ünnepségekbe helyenként bekapcsolódnak a korabeli újrakereszte-lők vagy Szentháromság-ta- gadók mai utódai is, akikről Luthernek egyetlen jó szava sem volt, hiszen az egyház ellenségeinek, eretnekek- nek tekintette őket.)

7 Amint az megtörtént 1954-ben a Sréter Ferenc budavári lelkész köré csoportosuló közösség esetében, illetve

nyege szerint nem is teológia, hanem világi filozófiai irányzat, amelynek középpontjában nem Krisztus, nem Isten, nem az ige, hanem az ember áll. Így aztán a teológiai alapfogalmakat emberközpontúvá formálva alkalmazza: rendszerében a hit nem az Isten iránti bizalmat jelenti, hanem magát a formális vallást, illetve a külsőleg is látható erkölcsöt, amely nem más, mint az ember engedelmessége.⁸ Eszerint a keresztyén

A racionalizmus ... középpontjában nem Krisztus, nem Isten, nem az ige, hanem az ember áll.

hit lényegét egyfajta vallásérkölcsi humanizmusként értelmezi. Emberképe teljes mértékben elszakad a biblikus antropológiától, amelyben szabad akarató, sőt önmagában méltósággal rendelkező embert feltételez, akit nem

kötöz meg az eredendő bűn, hanem még mindig rendelkezik a teremtésben kapott istenképűséggel. Ennek megfelelően istenképe sem felel meg a Szentírásénak: Istenben pusztán a teremtő és gondviselő felsőbbrendű lényt látja, akit gyakran egyoldalúan jószagos Atyaként mutat be, a számonkérés és az ítélet leghalványabb fenyegetése nélkül. Krisztus sem a kereszten szenvedő megváltó, sokkal inkább a szeretet tanítója, aki vallásos és erkölcsi példaképként áll az ember előtt, és akit a szabad akarral rendelkező ember a saját erejéből – esetleg némi mennyei segítséggel – képes követni, sőt üdvössége érdekében követnie is kell. A racionalizmusnak ezek a hatásai alapvetően meghatározzák mai teológiánkat, illetve identitásunkat is, hiszen továbbélnék a liberális teológiai gondolkodásban. Magától értetődik, hogy a racionalizmus nem tud mit kezdeni a misztériummal: hatására – karöltve a kálvini befolyással – szűnt meg végleg a lutheri mise ünneplése egyházunkban, és lett az úrvacsora „gyónássá”, az igeliturgia ritka és tulajdonképpen szükségtelen „függelékévé”.

Egyházunk utolsó fél évszázadának teológiáját alapvetően befolyásolta a diakóniai teológia, amely nem volt egyéb, mint az evangélikus egyház teológiai köntösbe bújtatott politikai állásfoglalása a kommunista diktatúra mellett. A diakóniai teológia nehezen hozható bármilyen összefüggésbe is a lutheri tanítással, hiszen középpontjában nem a kereszt áll, hanem az ember cselekvése, feladatának elvégzése, kötelességeinek teljesítése. Krisztológiája Jézust nem kizárólag megváltónak, hanem példaképnek, mindenki szolgájának, az emberi alázatosság mintájának hirdeti. Ekkleziológiája egy olyan szolgáló egyházat jelenít meg, amely nem Istennek e világba helyezett, megszentelt népe, hanem embereknek szolgáló közösség, amely a világot akarja megjobbítani, például a békeesség munkálásával. Hangzatos és első pillantásra a keresztyén etika szempontjából vállalhatóan tűnő jelszavai mögött ráadásul egyértelmű politikai törekvések húzódnak meg: kontextusában a szolgálat az egyház emberi, humanitárius tevékenységének hangsúlyozását jelenti az Isten gyakran ítéletet is tartalmazó igéjének hirdetése rovására, a béke szolgálata pedig a kommunista blokk katonai-politikai törekvéseinek ideológiai támogatását a NATO-doktrínával szemben. Persze a diakóniai teológiát védelmezők előszeret-

napjainkban például a Biatorbágyon működő Magyar Belmissziónál is észrevehetjük az erre való hajlandóságot.

8 Figyeljünk arra, hogy ezen a ponton a racionalizmus tanítása mennyire egybecseng a kálvini teológia álláspontjával.

tel mentegetik magukat azzal, hogy ilyen kompromisszumokkal próbálták átmenteni az egyházat a nehéz és emberi mércével nézve megváltoztathatatlanok tűnő politikai helyzetben, ám éppen ezekkel a megnyilvánulásaikkal leplezik le önmagukat: emberi módon gondolkodtak, és nem akartak tudomást venni arról, hogy az a mindenható Isten tartja a kezében az eseményeket, aki adott helyzetben ítéletet fog mondani elbukott, gyengének bizonyult, a körülményekhez elvtelenül alkalmazkodó egyháza felett.⁹ A diakóniai teológia szemlélete ma elsősorban talán abban él tovább, hogy hajlamosak vagyunk az egyházat emberbaráti célokat megvalósító, egyoldalúan legfeljebb lelkipásztorkodást végző közösségként beállítani, amelynek szolgálatában a mentálhigiéné, a szociális és ökológiai célok megvalósítása jóval nagyobb súllyal esik latba, mint a kereszt evangéliumának hirdetése.¹⁰

Hajlamosak vagyunk az egyházat emberbaráti célokat megvalósító ... közösségként beállítani.

Jelenlegi kereteink között nem vállalkozhatunk arra, hogy részletesen bemutassuk azokat a legújabb keletű hatásokat, amelyek a teológiai gondolkodásunkat és ezzel együtt az identitásunkat befolyásolják, illetve torzítják. Elegendő utalnunk arra, hogy napjainkban elemi erővel tör felszínre a dicsőség teológiájának egy olyan formája, amely az egyházat mindenképpen sikeres és vonzó közösségnek igyekszik beállítani. A probléma ezzel a gondolkozással éppen az, hogy az egyház által képviselt igazságot nem a kereszt mindentől független tényéből vezeti le, hanem azt feltételezi, hogy az evangélium ereje a saját mérhető, látható sikerünktől, illetve hitelességünktől függ. A hitelesség egy közelmúltban napvilágot látott interjú szerint például az emberi dolgok szószékére vitelét jelenti – feltételezzük, hogy az evangélium helyett, amely távolságot jelent a templompadban ülők és az igehirdető között:

Megtanulunk lassan tényleg az emberi élet legnehezebb részeiről is beszélni a szószéken, legyen az a devizahitel, a munkanélküliség vagy a krízisben élők problémái. (...) Ne legyen távolság a templompad és a szószék között! Amit mondunk, ahogy élünk, annak az aranyfedezete megvan-e az egyházban – ez a kérdés. Azaz: hitelesek vagyunk-e.¹¹

Egy-egy egyházi alkalom fontosságát divat lett nem annak a tükrében mérni, hogy ott a kereszt evangéliuma szólalt-e meg, hanem egyszerűen abban, hogy sok vagy kevés ember volt-e rá kíváncsi. Így veszedelmesen elsodródunk az emberközpontú felszínesség felé.

9 Ilyen módon a diakóniai teológia fenntartások nélkül hozzákötötte az egyházat a fennálló politikai rendszerhez, minden további nélkül annak kegyeire bízva önmagát. Érdekes ebből a szempontból megvizsgálni a mai gondolkodásunkat, egy magát konzervatív-nemzeti-keresztény erőként propagáló kormányzati rendszer idején: mennyiben adjuk fel identitásunkat a világi felsőbbtség elvárásaihoz való alkalmazkodás kedvéért.

10 Elegendő utalnunk e témakörök arányaira mai teológiai műhelymunkánkban.

11 „Legyen élet a gyülekezetben!” Interjú Szabó Lajos professzorral, az Evangélikus Hittudományi Egyetem rektorával. Evangélikus Élet 2011. szeptember 18.

Amúgy is szomorú tapasztalat, hogy a kereszt teológiáját és annak konzekvenciáit gyakran szorítják háttérbe merőben emberi szempontok, akár még egyházunk közéletének döntéseiben is. Szomorú igazolása ennek az egyik gyülekezetünk egyéb tárgyi, illetve teológiai tévedésektől is hemzseggő bemutatkozó kiadványában az alábbi bejegyzés:

Miről szokták megismerni az evangélikusokat?

- nyitottak,
- közösségi emberek, akik nem szeretik a szélsőségeket,
- vidámak,
- határozottak, de kompromisszumkések,
- szeretik az éneket, a zenét és a kultúrát,
- összetartanak.¹²

Amelyek persze vállalható értékek, ám tragikus, ha mindössze ezekkel vagyunk képesek körülírni az egyház identitását.

A másik példája az emberközpontú gondolkodásnak az a Hittudományi Egyetemen elhangzott rektori tanévzáró beszéd, amely durván eltorzítva láttatja az egyház küldetését:

Mi tarthat meg minket a küldetésünk betöltésében? A felelet pedig ennyi: egy egészségesebb beszélgetéskultúrán felépülő és a valóságot vállaló, segítő lelkigondozói mentalitás. Ennek mindenkori alapja: az egymásra találás az egyházban. (...) Amire a teológiai képzés során készülünk, az nem más, mint odaszegődni valamilyen módon embertársaink mellé, hosszabb és rövidebb séták idejére, hogy kísérjük őket az életúton.¹³

A mai identitásunkban általános jelszóvá lett a sokszínűségében szép és vonzó egyház mítosza. Már itt le kell szögezniünk: abból a tényből, hogy – például Kálvinnal vagy a tridentinai zsinattal elmentésben – Luther nem hagyott hátra szisztematikus dogmatikai művet, nem következik az, hogy az evangélikus egyháznak mindent szabad tanítania, mindent el kellene fogadnia és mindent kritikátlanul magába kellene integrálnia. A sokszínűség és a különbözőségek elfogadása vonatkozhat az emberi szokásokra,¹⁴ de semmiképpen sem a tanítás tisztaságára, amely pedig jellegénél fogva az egyház identitásának alapját képezi.

Megbocsáthatatlannak tekintjük például, hogy hivatalos egyházi fórumokon kritikai megjegyzések nélkül jelenhetnek meg a lutheri teológiával szöges ellentétben álló vélemények. Olyanok, mint az a veretesen racionalista ízű előadás, amelynek alaptétele az, hogy az embernek önmagában van méltósága, minthogy istenképűséggel rendelkezik. Szerzője a jelek szerint nincsen tisztában a bűn fogalmával:

12 Gyülekezeti útmutató. Mosonmagyaróvári Evangélikus Gyülekezet 2011. 5. oldal

13 Szabó Lajos: Mi tarthat meg minket küldetésünk betöltésében? Evangélikus Élet 2011. július 17.

14 Vö. Ágostai hitvallás VII. cikk

Az ember pusztán azért, mert korlátai vannak, még nem esik bűnbe: vannak korlátai annak, hogy mindent megértsen, hogy mindig segítsen, hogy mindig egyformán barátságos legyen. (...) Ha szemükre vetjük ezt a hajlamot, és olyan problémává tesszük magunknak, amelynek úgy látszik, vasárnapról vasárnapra egyik istentiszteletet a másik után magával kell rántania, akkor ez támadás az emberek méltósága ellen.¹⁵

A sokszínűség önmagában természetesen lehet nagyon fontos, az egyházat is gazdagító erény. Ám elgondolkodtató, hogy amennyiben az evangélikus egyházban a markáns és kristálytiszta lutheri gondolkodás csupán e színek egyikének minősül, illetve amennyiben az annak el-sőségét kijelentőket egyoldalúaknak bélyegzik, aligha maradhatunk toleránsak, hanem nagyon is határozottan fel kell lépünk ellene, éppen identitásunk védelme érdekében.

Ennek hiányában eljuthatunk akár olyan hibás következtetésekre is, mint amellyel egy közelmúltbeli tanulmányban találkozhatunk:

A mi értelmezésünknek nem kell feltétlenül mások értelmezésével egyeznie. A zsidóság az Ószövetségből más következtetéseket von le, mint a keresztyénség. Nálunk az Ószövetség az Újszövetségbe torkollik, a zsidóságnál a Misnába és a Talmudba. Kinek van igaza? Talán kettős valósággal is kell számolnunk.¹⁶

Ezzel a megállapítással pedig máris elérkeztünk oda, hogy zavarossá váljék az identitásunk, amely pedig egy közösség számára feltétlenül végzetes. A kérdés tehát napjainkban – és persze nem először az egyház történetében – így hangzik: meg tudjuk-e őrizni magunkat egyházként akkor, ha eltávolodunk a keresztyén tanítás lényegét páratlan módon megragadó lutheri teológiától? Más szóval: egyháznak nevezhető-e az a közösség, amely már nem őrzi a maga tisztaságában az evangéliumot?¹⁷

Identitásunk a tolerancia mérlegén – toleranciánk az identitás mérlegén

Az Ószövetség választott népe a maga identitását a vele szövetséget kötő Isten összefüggésében határozta meg. Ami ezen a szövetségen kívül esett, azt a saját identitására leselkedő veszedelemként értelmezte, és igyekezett távol tartani magát tőle. Az Újszövetségben ez az identitás konkrétabb formát öltött, Krisztus személye köré épült fel. A reformáció – és e fogalom alatt kizárólag a lutheri reformációt értjük, élesen megkülönböztetve azt a többi teológiai irányzattól – még szorosabbra fűzte ezt a köteléket, és az egyház önazonosságát a legmarkánsabb

15 Engemann, Wilfried: Ne legyen más istened – de majdnem olyan légy! Lelkipásztor 2012. 5. oldal

16 Menke Volker: Gyermekebibliák a keresztyén-zsidó párbeszéd fényében. Lelkipásztor 2012. 376. oldal

17 Vö. Ágostai hitvallás VII. cikk

krisztocentrikus tanításban, a kereszt teológiájában jelölte meg. Napjainkban pedig a lutheri tanítás és ezzel együtt az evangélikus identitás olyan módon gyengül meg, hogy hátat fordítunk a kereszt teológiájának, és egyéb tanítások hatása alá kerülünk – amelyeket Luther a rajongás vagy a dicsőség teológiája névvel illetett.

További problémát jelent az, hogy a mai gondolkodásunkban a tolerancia jellegzetesen világi, az újkori liberalizmus világnézetében gyökerező fogalomként lett, amelynek aligha találhatjuk meg a megfelelőjét a magunk biblikus-teológiai fogalomkészletünkben. Ráadásul a tolerancia kérdésével gyakran eleve eltorzítva találkozunk, mint például a szexuális másság megítélés

A keresztyén identitás lényege szerint nem toleráns, minthogy csupán egyetlen igazságot ismer.

vagy az előjogokat csupán bizonyos kisebbségeknek, ám azoknak annál bőkezűbben osztogató, durva kettős mércét alkalmazó politikai demagógia esetében. Amennyiben egy ilyen fogalmat próbálunk ráhúzni a magunk teológiai gondolkodására, fennáll a veszélye annak, hogy em-

beri szempontok alá rendeljük azt, ami lényege szerint felette áll minden emberinek.

Szembenézve a saját valódi identitásunkkal, mernünk kell kijelenteni: amíg a világ parttalan és mindenre kiterjedő toleranciát vár tőlünk, addig a keresztyén identitás lényege szerint nem toleráns, minthogy csupán egyetlen igazságot ismer, amely nem tűr meg maga mellett mást. A kereszt teológiájában megnyilvánuló lutheri önazonosság pedig még az általánosságban értett keresztyén identitáshoz képest is kifejezetten intoleráns.

A fent vázolt helyzet adta feszültségnek előbb-utóbb azt is ki kell mondatnia velünk: napjainkban *status confessionis*, hitvallási helyzet, hitvallási kényszer állott elő. Meggyőződésem, hogy ahogyan a XX. századnak az ökumené századának kellett lennie, úgy a XXI. század az apológia századává kell hogy váljék. Mégpedig nem az előző folyamat visszahatásaként, hanem éppen abból következően. Ellenkező esetben éppen az a lutheránus szín veszhet el az egymásra talált, egészségesen sokszínű egyház életéből, amely pedig voltaképpen a gerince annak, a maga két évezreden át megőrzött apostoli hagyományával.¹⁸ Amellett tehát, hogy a valóban szükséges és még „elviselhető” nyitottságot továbbra is megéljük és képviseljük minden embertársunk – és elsősorban természetesen a saját és a testvérfelekezeteinkben élő hittestvéreink – felé, elsősorban olyan változásra van szüksége a ma egyházának, amely a lutheránus identitás megerősödése felé mutat. Ehhez viszont nélkülözhetetlen, hogy igeértésünket, tanításunkat, gyakorlati megnyilvánulásainkat a lutheri teológia, a kereszt teológiájának szűrőjén keresztül formáljuk, ami pedig azzal nem egyeztethető össze, illetve ami annak igazságát sérti, veszélyezteti, abban ne ismerjük toleranciát.

És bár napjainkban a minden irányban nyitott és minden véleményt feltétlenül elfogadó és integrálni kész tolerancia a bűvös jelszó, amelynek összefüggésében némelyek már-már

¹⁸ Amennyiben e szavak egyoldalúnak és fellezgősnek hatnak, gondoljunk arra, hogy milyen előszeretettel nevezük magunkat az ige egyházának – amivel nem kevesebbet fejezünk ki, mint hogy a lutheri teológiában lehető fel az apostoli folytonosság.

egy újabb reformáció szükségességét vizionálják,¹⁹ nekünk határozottan ki kell jelentenünk: csak egy olyan „új” reformációnak lehet létjogosultsága, amely az apostoli tanításhoz, vagyis a kereszt teológiájához vezet vissza azt a közösséget, amely azt Luther révén természetes örökségként eleve birtokolhatná. Vagyis nem emberi elvárásokhoz kell alkalmazkodnunk, és nem azon kell fáradoznunk, hogy sikeres és népszerű közösséggé váljunk, hanem mindenáron – akár csak papíron létező híveink, vagy éppen államilag garantált anyagi biztonságunk elvesztésével is! – ki kell tartanunk természetes és egészséges identitásunk, a lutheri teológia mellett.

Fontos, hogy ismét felfedezzük a valódi lutheri identitás értékeit.

Fontos, hogy ismét felfedezzük a valódi lutheri identitás értékeit, és komolyan is vegyük azokat. A jelek szerint ugyanis a lutheri tanítást, igeértelmezést és a lutheri hagyományokat gyakran nem első kézből, azaz nem magától a reformátortól ismerjük, hanem egy bizonyos, markánsan racionalista és református hatás alatt álló XIX–XX. századi, gyakran meglehetősen felszínes egyháztörténeti séma szűrőjén keresztül, amely csak igen halványan tükrözi vissza a valódi Luther-képet. Ennek következtében tehát amikor a valódi lutheri hagyományokhoz akarunk igazodni, egy sor vérünkbe ivódott beidegződéssel szakítanunk kell, minthogy azokat lutherieknek hittük ugyan, ám gyakran éppen Luther egykori teológiai ellenfeleinek a nézeteivel azonosak.

Ugyanígy le kell számolnunk azzal a mítosszal, hogy mivel Luther nem hagyott hátra összefoglaló jellegű, szisztematikus dogmatikai művet, tanításunknak és egyházunknak sokszínűnek és gátlástalanul burjánzóknak szabad, netán kell is lennie. Lényegtelen, emberi dolgokban valóban meg szabad engednünk a sokszínűséget, amennyiben azzal nem veszélyeztetjük az egyház rendjét. Ami azonban az evangélium egyetlen igazságát, az egyház tanítását illeti, ott nincs helye a sokszínűségnek, a relativizmusnak.

Fel kell tennünk azt a kérdést is, hogy egyáltalán mihez kötjük a lutheránus identitásunkat? Amíg ugyanis mindössze emberi szempontok alapján határozzuk meg a saját azonosságunkat, az erőtlen és gyenge marad. Vagyis nem az emberi hagyományokhoz vagy a világias értékekhez való viszonyunkban kell meglátnunk a lutheránusságunkat, hanem abban, ahogyan az evangéliumot értjük. Ennek hiányában felemás és a korszellemnek kiszolgáltatott identitással fogunk csupán rendelkezni.

Egyházunk lutheri identitásának meggyengülését látva pesszimistán akár azt is mondhatnánk, hogy a huszonnegyedik órában vagyunk. Amennyiben viszont teológiai szempontból vizsgáljuk a helyzetünket, azt látjuk, hogy Krisztus születése, halála és feltámadása óta az utolsó időkben vagyunk, amelyeknek egyik fő jellemzője az evangélium szavának felcsendülése (Mt 24,14).

¹⁹ Gondoljunk a nem magyar és nem lutheránus Klaus Douglass bestsellerré lett, ráadásul gyakran kritikátlanul a mi egyházi viszonyainkra erőltetett könyveire.

Ha pedig realista módon szeretnénk fogalmazni, akkor e múlandóságra ítélt világban küzdő egyházként azt kell mondanunk: a jelenlegi helyzetben előállott hitvallási kényszer egy olyan *kairosz*, amely alkalmat ad nekünk arra, hogy felhagyjunk a tévelygéssel, és ismét rátaláljunk eredeti, helyes, az egyetlen igazságban gyökerező identitásunkra.

Ahogy Luther egy rendi előjárójának, Staupitznak címzett, 1518. május 30-án kelt levelében annyira elszántan vallja:

*Tudom, hogy Krisztus igéje miatt minden érhet. De lelkemet el nem vehetik. Édes megváltóm és közbenjáróm, Uram Jézus Krisztusom elég nekem. Neki énekelek, amíg élek. És aki nem akar velem énekelni, mit törődöm azzal – üvöltsön, ha tetszik, egymagában.*²⁰

20 D. Luther Márton művei. Luther Társaság, Pozsony-Budapest 1904–1917. I. 37. oldal

„Füstbe ment terv”

Amikor az állambiztonság Vajta Vilmost ügynöknek szerette volna beszervezni¹

Vajta Vilmosra² (1918–1998) először alighanem röviddel 1956/57 után figyelt fel az állambiztonság.

Jó tudni, hogy 1957 őszén az ÁEH akkori elnöke, Horváth János még pozitívan ítélte meg az egyházpolitikai helyzetet az evangélikus egyházra vonatkozólag. Az ún. szocialista országok ÁEH-inak budapesti tanácskozásán (1957. szeptember 2–7.) hosszú beszámolót tartott a magyarországi egyházi helyzetről. Ezt teljes egészében közli a tanácskozás jegyzőkönyve, ennek egy oldalnyi része az evangélikus egyházzal foglalkozik.³

Ekkor már ismeretes volt, hogy Carl Lund-Quist LVSZ-főtitkár és Vajta Vilmos Magyarországra készülnek november közepén.

„Megítélésünk szerint Ordass Lajos nem ellenforradalmár” – mondta Horváth János.

„Az ellenforradalom fegyveres leverése után közvetlenül kezdeményező lépéseket tett a kormány felé az együttműködésre. Az együttműködés az evangélikus egyházzal és Ordass Lajos püspökkel fokozatosan javult annak ellenére, hogy Ordass Lajos csak nagyon lassan és csak nagyon kis mértékben tudott szakítani vagy távolodni a reakciós erőktől. [...] Az a tervünk, hogy a reakciós személyeket leválasszuk Ordass Lajos mellől, és Ordass Lajost politikailag fokozatosan még közelebb hozzuk. Ennek minden realitása megvan. [...] Ordasst beválasztották a

Szerkesztőségünk teológiai meggyőződése, hogy egyházunk ügyét az egykor fedőnévvel álcázott ügynökök és tartótisztjeik valódi nevének nyilvánosságra hozatala segítené elő. Mivel azonban egyházunk a Tényfeltáró Bizottság munkáján keresztül határozta el ennek az embert próbáló történelmi időszaknak a feltárását, ezt tiszteletben tartva, az alábbi tanulmányban mi sem fedjük fel a fedőneveket, beleilleszkedve ezzel az egyházunk által meghatározott feltárási rendbe.

szerkesztőség

1 Források és rövidítések e cikk végén.

2 Magyarországot 1944-ben hagyta el svédországi ösztöndíjjal. 1945–1947 között lelkesi szolgálatot végzett Svédországba került magyarok között. 1952-ben védte meg teológiai doktori disszertációját *Die Theologie des Gottesdienstes bei Luther* a lund egyetemen, s lett annak docense. 1953-ban lett az LVSZ teológiai osztályának igazgatója Genfben, 1963-ban az LVSZ Ökumenikus Kutatóintézetének igazgatója és professzora Strasbourgban. Nyugalomba vonulásakor (1981) visszatért Svédországba.

3 MOL XIX-A-21-d-0047/2-1957, 30. o.

Lutheránus Világszövetség V[égrehajtó] B[izottság]ba és a Lutheránus Világszövetség egyik al-elnöke is. Terveink szerint az elkövetkezendő esztendőkből Ordass Lajoson keresztül növelni tudjuk befolyásunkat a különböző nemzetközi egyházi fórumokon, abban az esetben, ha jól dolgozunk.” (30. o.)

A kezdet

Ugyanabból az időből (1957. szept. 14-i dátummal) származik egy háromoldalas „Feljegyzés” c. dokumentum „Vajta Vilmos emigrált disszidens papról”. Hadd idézzem néhány állítását.

„... svéd ösztöndíjjal, mint teológus hagyta el 1947-ben az országot.” „Hírhedtté, mint magyar emigráns és disszidens, 1948-ban vált, amikor Ordass püspököt letartóztatták. 1948 és

Hogy ez az irat *milyen megbízásból, ki vagy milyen állambiztonsági egység számára készült, az nem derül ki belőle.*

1952 között összejárta a világ fővárosait (London, Páris, Genf, Berlin, New-York, Helsinki stb.), hogy előadásokat tartson a Magyar Népköztársaság és a magyar evangélikus egyház helyzetéről. Előadásaiban féktelen uszítást folytatott a magyar állam ellen s az egyház ha-

ladó papjai ellen, akiket mint a bolsevizmus kiszolgálói tüntetett fel. Előadásai, sajtókonferenciái az egész nyugati világban sajtó nyilvánosságot kapott (sic!) /:„Lutherán’, Lutheránus Világszövetség bulletinja, „Combatt’:/ (sic!) amivel nemcsak a Magyarországi Evangélikus Egyház helyzetét, az állam és az egyház közötti viszony kialakítását akadályozta, de a külföldi egyházak Magyarországgal kapcsolatos rágalmazásaihoz is ebből merítették az alapot.

V[ajta] V[ilmos] disszidens, hazaáruló, és ennek bélyegezte Horváth János is, az ÁEH elnöke, amikor Vető és Dezséry püspökök egy bécsi útjuk alkalmával Vajtát jobb belátásra próbálták bírni Magyarország és a magyarországi evangélikus egyház helyzetét illetően. [...] VV egy hétig kísérője volt Horváth Jánosnak svájci és párizsi kirándulásain, majd mint akiben kellemesen csalódott, szívesen látott vendégként meghívta Magyarországra. [...] Azt kell megállapítani, hogy az Egyházügyi Hivatal két vezetője elvesztette mértékét egyes személyek és a népi demokratikus rendszer érdekeinek értékelésében.”⁴

Hogy ez az irat milyen megbízásból, ki vagy milyen állambiztonsági egység számára készült, az nem derül ki belőle. Egyetlen ismertetőjele az ügynök saját kezű aláírása: Győri Vilmos. Sok állítása közül talán egy helyálló, hogy ti. Vajta Vilmos 1952 és 1957 között sok külföldi várost megjárta – de persze nem a magyarországi egyházi helyzetről tartott uszító kommunistaellenes előadásokat, hanem mint az LVSZ teológiai osztályának igazgatója többek között a tagesegyházak sokféle ágazó teológiai munkáját is próbálta koordinálni. Horváth János egyébként 1957-ben nem az LVSZ-t látogatta meg Genfben, hanem egy nemzetközi izraelita szövetséget.

Az sem derül ki a „Feljegyzésből”, hogy ez mikor és hogyan került az illetékeseknek a kezébe. Mindenesetre Carl Lund-Quist LVSZ-főtitkár és Vajta Vilmos magyarországi látogatása 1957 novemberében terv szerint folyt le.

4 ÁBTL 3.1.5.0-13599/2, Vajta-hagyaték 26–28. lpk.

Gyorsan változnak a viszonyok

Az akkor 76 éves XXIII. János pápa röviddel hivatalba lépése (1958. október 28.) után, január 25-én bejelentette, hogy „ökumenikus” zsinatot hív össze. Egy évre rá – 1960. június 5-én – pápai bizottságokat nevezett ki, s ezek egyikét, az „egységbizottságot” azzal bízta meg, hogy hívja meg más keresztyén egyházak képviselőit mint megfigyelőket.

Nem csoda, hogy a kelet-európai ÁEH-kat (és állambiztonságokat) erősen foglalkoztatta az új pápa meglepő kezdeményezése. 1962-es ülésükön – megint Budapesten – a fő téma ez volt: „A Vatikán jelenlegi politikai és ideológiai magatartása, különös tekintettel a II. Vatikáni Zsinatra.” A magyar állásfoglalás ehhez a témához megtalálható az ülés jegyzőkönyvében.⁵

Néhány hónapra rá (1962. okt. 11.) megnyílt a zsinat (1965-ig tartott) – s erre mint az LVSZ képviselője Vajta Vilmos is hivatalos volt mint megfigyelő.

Ami öt évvel korábban nem sikerült Horváth Jánoséknak (ti. Ordass Lajossal „befolyást gyakorolni a különböző nemzetközi egyházi fórumokra,” vö. fentebb) – az most talán sikerülhetne az LVSZ és más nemzetközi egyházi szervezetek esetében? (Sikerült ez pl. az állambiztonság Vatikánon belül működő ügynökeinek, mikor a Magyarországgal folytatott tárgyalásokhoz a hatvanas évek közepén egy „akcióval” még a merevebb Bongianino helyett a tárgyalásokra jóval hajlamosabb Casaroli irányát is tudták erősíteni.⁶ De tudvalevőleg sok más területen is volt sikerük a Vatikánban.)

Az elkövetkező években ez a ráhatás annál is inkább aktuális lehetett, mert a kelet-európai ÁEH-k 2-3 évenkénti üléseire az egyes országok ÁEH-i gyakran más-más feladatkörrel való előzetes beszámolóval készültek fel a munkamegosztás kedvéért, mint pl. „A Vatikáni témát a lengyel elvtársak, – A Prágai Keresztyén Békekonferencia témáját a cseh elvtársak, – Az Egyházak Világtanácsa témáját a szovjet elvtársak, – A dialógust (sic!) a magyar elvtársak, – A Paulus Gesellschaft témát a német elvtársak dolgozzák ki.”⁷

A „dialógus”

A „dialógus” pedig ez esetben a „keresztyének és marxisták párbeszédét” jelentette. Keresztyén részről „a kommunista filozófia terjedése és erősödése elleni harcot próbálják ’belülről’, a kommunista és munkáspártok keretén belül is folytatni. [...] Felveszik a kapcsolatot egyes kommunista pártok revizionista köreivel. [...] E taktika célja világos: doktrinális változások előidézésére való törekvés a kommunizmus filozófiájában. [...] E tevékenység első-

Megnyílt a zsinat ... s erre mint az LVSZ képviselője Vajta Vilmos is hivatalos volt mint megfigyelő.

Így lett Vajta Vilmos később „ügynökjelölt”, méghozzá fedőnévvel („Blackbird Thomas”), amiről ő maga természetesen nem tudhatott.

5 MOL XIX-A-21-d-0028/7-1962.

6 Vö. Vörös Géza, Egyházak az állambiztonsági dokumentumokban. In: Csapdában, 2010, 301. o.

7 MOL XIX-A-21-c-6.tétel-0046-3/1967, 98. o.

sorban komoly felszólítást jelent az országainkban a kommunista pártok által irányított ideológiai munka kiszélesítése és elmélyítése érdekében”.⁸

Szükséges tehát létrehozni és fenntartani egy magas színvonalú dialógust a „szocialista tábor” és a keresztyénség (elsősorban a római katolicizmus) között. Szükséges „a két társadalmi rendszer békés egymás mellett élésének teológiai (sic!) és politikai bizonyítása.” Nem elég tehát a „szocializmust” nyomással és elnyomással, erőszakkal, hatalommal és politikával biztosítani,

Az evangélikus egyházra vonatkozólag egyetemet vagy teológiát végzett ügynökökre volt szükség.

hanem le kell ülni beszélgetni, dialógust folytatni, és ennek keretében „ráhatni” a Vatikánra és a nemzetközi protestáns egyházi szervezetekre. De: jobban fel kell készülni a dialógusra.

Ebben az összefüggésben bukkan fel Vajta Vilmos neve mint egyike azoknak a külföldi személyeknek, akikről az állambiztonságnak közelebbi információkat kell szereznie, a szerint a terv szerint, amelyet ebben az időben dolgozott ki az állambiztonság két főnöke (a III/I és III/III csoportfőnökség fejei) a *protestáns* világszervezetek „feltérképezésére és megismerésére.” E személyek „külföldi tevékenységéről és magyarországi kapcsolatairól” azért kell megtudni részleteket, hogy őket ügynökként lehessen „operatív feladatok” elvégzésére felhasználni. Vajta ezen a listán így szerepel: „Vajta Vilmos az LVSZ teológiai osztályának vezetője, genfi lakos, magyar származású, svéd állampolgár. Az EVT (sic!) magyar szakértőjeként ismeretes.”⁹ (Mellesleg ezen a listán található a későbbi ‚Ford’ is.¹⁰)

Így lett Vajta Vilmos később „ügynökjelölt”, méghozzá fedőnévvel (‘Blackbird Thomas’), amiről ő maga természetesen nem tudhatott.

Adatgyűjtés

Ügynökeik segítségével információkat kezdett tehát gyűjteni Vajtáról az állambiztonság. Ilyen információkat legjobban természetesen olyan személyek tudtak adni, akik az illető személyt jól ismerték, és személyi tulajdonságairól, szokásairól, de politikai nézeteiről is be tudtak számolni. És olyan témákról is kellett tudniok beszélgetni, amelyek jelentősek voltak az illetők jövőbeli feladataira. Az evangélikus egyházra vonatkozólag egyetemet vagy teológiát végzett ügynökökre volt szükség. Érteniök kellett a „dialógushoz”, de ahhoz is, hogy mi fán terem egy „Ökumenikus Kutatóintézet”.

Lassan ez odáig jutott, hogy az állambiztonságnak küldött információk teológiai cikkekre kezdtek hasonlítani. Egy teológiai konferenciáról a München melletti Pullachban 1964. szeptember végén ‚Soproni’ egy 11 oldalas „információt” küldött.¹¹

8 Uo. 25, 27. o.

9 ÁBTL 3.1.5. O-13603, 10. o.

10 A Ford nevű ügynök tevékenységére egy későbbi számunkban szeretnénk visszatérni. (szerk.)

11 ÁBTL 3.1.2. M-32399, 2–12. o.

„Pap István’ már 1962-ben adott Vajtáról hosszabb tájékoztatást. Ez az írás többek között tartalmaz négy oldalnyi szó szerinti kivonatot az Útitársnak olyan számaiból (1957–61), ahol Vajta Vilmosról van szó, de ad személyi jellemzést is, pl. „Egyénisége tudós jellegű. Fanyar mosolyú, kedélytelen, olyan ember aki életét könyvek között tölti el. Jellegzetesen óvatos ember.”¹²

„Szamosi’ szerint „emberileg, egyénileg az a benyomás alakul ki róla, hogy gyökértelen, zavaros helyzetben van. Magyarok vallja magát, de svéd állampolgár, svéd nő a felesége, mégis Genfben élnek, gyerekeik is nyelvzavarban nőnek fel. Ezt a helyzetet kozmopolita állásponttal próbálja kibírni.” Ír továbbá Vajta magyarországi szellemi gyökereiről (Szabó Dezső, Németh László, népi írók) – a külföldi magyar evangélikusok közötti tekintélyéről, de arról is, hogy Vajta sajnálja, „hogy a magyar egyház sokszor támadja írásaiban a katolicizmust. Pedig itt is hasznos volna az összefogás.”¹³

„Pozsonyi’ jóval józanabb hangon ír arról, hogy Vajta „döntéseit és állásfoglalásait teológiája befolyásolja és alakítja, megértésénél tehát a teológiai szempontok sem hagyhatók figyelmen kívül” – és hogy Vajta „mindenestől nyugati ember, akitől nem lehet több megértést várni, mint bármely más nyugati teológustól”. „Pozsonyi’ mindjárt ad egy beható és tárgyilagos képet Vajta Vilmos teológiai háttérééről Wingren teológiájában, és nem titkolja el azt sem, hogy Vajta sajnálja, hogy a magyarországi evangélikus egyház „magatartása bíráló alá esik / pontosabban önbírálat alá/ (sic!), míg a világot mindig megérteni próbálják.”¹⁴

Vajtát meghívni Budapestre?

„Szamosinak’ feladata volt, hogy „Vajta Vilmossal *levélbeli* kapcsolatot vegyen fel.”¹⁵ (Ez akkoriban könnyebben volt ellenőrizhető. Ő viszont leginkább külföldi útjain küldött levelet Strasbourgba.) Ezekben az években többször jelezte, hogy szívesen ellátogatna Strasbourgba, „mivel amúgy is arrafelé lesz dolga.” Vajtának évfolyamtársa volt a teológiáról, s Vilmos mindig is szívesen fogadta őt. Vajta naponkénti pontos jegyzetei is mutatják, hogy több alkalommal együtt ebédeltek, sétáltak Strasbourgban, pl. 1965. aug. 29-én („Szamosi’ továbbutazott 31-én,¹⁶ tehát legalább két napot töltött náluk.) „Szamosinak’ egyszer Belgiumban, máskor Svájcban „volt dolga”. Strasbourgi látogatásai kitűnő lehetőséget adtak arra, hogy elsősorban információkat tudjon adni az Ökumenikus Kutatóintézet megtervezéséről és megszervezéséről, de céljairól és eszközeiről is. Példa egy 1965. szept. 13-i jelentése, amelyben hat oldalon számol be a strasbourgi intézetről.¹⁷

Ekkorra már eldöntötte az állambiztonság, hogy Vajtát meg kellene hívni Budapestre.

12 ÁBTL 3.1.2..M-32400/3, 9. o

13 1963. november 10. ÁBTL 3.24. K-2463, Vajta-hagyaték.

14 1963. szept. 10. ÁBTL 3.24. K-2463, Vajta-hagyaték.

15 1965. jan. 18. ÁBTL 3.24. K-2463, Vajta-hagyaték.

16 Vajta-napló 1965.

17 ÁBTL 3.24. K-2463 Vajta-hagyaték.

Szívesen lenne ő az a magyar teológus is, aki részt vehet „az 1966. februári konferencián Strasbourgban”¹⁸. Ez sikerült is neki.¹⁹ Egyik jelentésében részletesen beszámol az intézet felavatásáról is – bár azon aligha vehetett részt, beszámolója elejétől végéig az LVSZ sajtószolgálatára épít.

Ekkorra már eldöntötte az állambiztonság, hogy Vajtát meg kellene hívni Budapestre. Akkor lehetne őt legjobban „tanulmányozni”. Ebben, többek között, effektív segítséget kapott az állambiztonság nem utolsósorban „Szamositól”.

A „Hálózat” egyik jelentésében benne van, hogy a „tapogatózás” során Vajta kezdetben „bizonyos feltételekhez” kötötte volna meghívását, de utóbb kiderült, hogy egyrészt arról volt szó, hogy „elmehet, ha úgy fogadják őt, mint amilyen” (tehát semmiféle „hűségnyilatkozatot” nem várnak tőle), másrészt hogy a javasolt évben nem tud menni, de lehet szó a következő évek valamelyikéről.²⁰

A jelentések nemcsak arról számolnak be, hogy Vajta szereti a zenét, kiváló zongorista és orgonista, nem iszik alkoholt, nem dohányos, hanem arról is, hogy Vajtát igen erős szálak fűzik szülőföldjéhez, ottani rokonaihoz és főleg egyházához. Erős honvágyát mutatja, hogy gyermekeit magyar nyelvre taníttatja, „lányának Magyarországról szerzett fuvolakottákat”, stb. Ezek

„Pécsit’ utasították, hogy ő hívja meg Vajtát Magyarországra.

nemcsak érzelmi szálak, jelentették, hanem azon alapulnak, hogy teológiai segítséget kíván adni az evangélikus egyháznak, s ez neki, mint a strasbourgi intézet vezetőjének, „hivatból” is feladata. Könnyű volt hát azt a csap-

dát állítani fel, hogy szívesen látnák Magyarországon, előadásokat tarthatna lelkészeknek és teológiai hallgatóknak, meglátogathatja kecskeméti rokonait. „Pécsit’ utasították, hogy ő hívja meg Vajtát Magyarországra.

„Pécsi’ különben egyik jelentésében kézírásos utóiratban kommentálta Vajta strasbourgi megbízását: „Ez azzal jár, hogy nem lesz teológiai szakosztályvezető, nem lesz tagja az LVSZ vezetőségének, nem viszi tovább az eddigi – nemzetközileg is rossz kihatású – konzervatív vonalat, és nem tud – mint eddig – állandó kontrázással borsot törni az orrunk alá.”²¹

„Pécsi’ tévedett e ponton (is). Vajta Vilmos épp azzal került az állambiztonság érdekkörébe, hogy az LVSZ ökumenikus szakértője lett (és abból a tagesegyházból került ki, amely hagyományosan katolikusellenes volt, míg ő maga a *dialógus* [értsd: az LVSZ és a katolikus egyház dialógusának] híve.)

18 Vajta-levelezés 1965.

19 „24. febr. Ottlyk middag”. Vajta-napló 1966.

20 Belügyminisztériumi III/II/1-C. Alosztály, ÁBTL 3.24. K-2463, Vajta-hagyaték.

21 ÁBTL 3.1.2.M-32401/1, 250. o.

Szliács 1965

A következő állomás ezen az úton az LVSZ kisebbségi egyházi konferenciája volt, amelyet 1965-re terveztek, s amelyen Vajta Vilmosnak is előadást kellett tartania. Ezt megelőzőleg egyre több információ folyt be az állambiztonsághoz Vajtáról is meg az intézetről is, és ismert volt, hogy Magyarországról 5-6 tagú küldöttséget várnak a szliácsi konferenciára.

Az Evangélikus Élet máj. 2-i száma szerint a Magyarországi Evangélikus Egyház kiküldöttei Káldy Zoltán, Ottlyk Ernő, Pálffy Miklós, Pröhle Károly, Mekis Ádám és Benczúr László voltak. (Mint látni fogjuk, lehetett ott egy gépkocsivezető is [lásd: „Egy intermezzo”], aki Vajtával kellemes beszélgetést folytathatott.)

A konferenciáról szóló hivatalos beszámoló szerint „mind a négy ügynökünk beszélt vele a konferencia alatt”. (Vajta napi jegyzeteiből ezt tudjuk meg: „27. apr. vacsora KZ-Ottl.-Mekis; 28.apr. reggeli után besz. KZ-nal; 29.apr. Este PK-lyal besz.; Vacsora után besz. Ottl.-Bencz.”²².) Szó volt egy esetleges magyarországi útról, Vajta hajlandó erre, ha hivatalos meghívást kap. Ugyanazon hivatalos jelentés szerint Vajta rendkívül magas képzettségű teológus, álláspontjai közelebb állnak a katolikusokhoz, mint a lutheránusokhoz (sic!). Szállodai szobáját egyébként alaposan átvizsgálták.

„Pécsi” nyolcoldalas beszámolójában a szliácsi konferenciáról a Vajtával folytatott beszélgetések három odalt foglalnak el, 16 témáról, esetleges budapesti látogatásról is.

Az Ev. Élet 1965. július 18-i számában Pröhle Károly számol be a szliácsi konferenciáról. Benne ismerteti Vajta ottani előadását is, igen éles kritikával, és hozzáfűzi. „Nem akadt senki, aki Vajta álláspontját fenntartás nélkül magáévá tette.” Erre Vajta: „Szerencsétlen Kari, nem hiszem, hogy jószántából tette az egészet. Ezért nem is törődöm vele.”²³

A szliácsi konferenciával kapcsolatban a *csehszlovák* állambiztonságtól is kértek Vajtáról információt. Ebből a következőket idézzük:

„Jellemvonásai: szerény, az emberekkel való beszélgetései során közvetlen, őszinte. Nem rendelkezik semmiféle értesüléssel, amely azt bizonyítaná, hogy ellenségesen viszonyul a Magyar Népköztársasághoz vagy más szocialista országhoz. Nagyon szívesen beszél hazájáról. Megnyilatkozásaiból kiténik, hogy szeretne visszatérni Magyarországra. A különböző konferenciákon örömmel találkozik magyar és szlovák küldöttekkel, és élénken érdeklődik a magyarországi és szlovákiai egyház helyzete iránt. [...] Nem tartozik azon személyek közé, akik igyekeznek nézeteltéréseket szítani a szocialista országok egyházai vagy teológiai képviselői között, ellenkezőleg, mindig segít megoldani a nehéz kérdéseket. Mindenről lehet vele beszélni, és nem kell attól tartani, hogy visszaél a bizalommal, és a szocialista országok ellen használja fel a beszélgetéseket. [...] Több forrásból származó vélemények szerint dr. Vajta Vilmost nem lehet rábírn-

22 Vajta-napló, 1965.

23 Vajta levele Terraynak 1965. aug. 18.

Mindenről lehet vele beszélni, és nem kell attól tartani, hogy visszaél a bizalommal.

ni semmiféle, a szocialista országok ellen irányuló kalandos akcióra, annak ellenére, hogy teljes egészében tisztában van azzal a ténnyel, hogy ő a kapitalista rendszer oldalán áll. Az értesüléseket hálózati úton szereztük.”²⁴

Egy intermezzo²⁵

„Lacroix’ alias ‚Barát’ végzett teológus egyéves ösztöndíjat kapott Nyugat-Berlinbe 1965 őszétől. 1963-ban került szoros összeköttetésbe az állambiztonsággal, ahol mint „a magyar evangélikus egyház egyik gépkocsivezetője” is szerepel. „Több alkalommal részt vett hazai, illetve külföldi egyházi rendezvényeken, ahol részünkre hasznos információszerző és kapcsolatkiépítő munkát végzett. Így került szívélyes viszonyba Paul Hansen, Vajtha Vilmos, Herbert Reich LVSZ vezetőkkel”, a szliácsi konferencián különösen is Vajtával, „aki kifejezte óhaját, hogy ‚Barát’ tanulmányútja során lépjen összeköttetésbe vele.”

A *Kiképzési terv*nek megfelelően utasították „Lacroix’-t, Szliács után hamarosan vegye fel a kapcsolatot a három említett személlyel, közölje, hogy megérkezett Berlinbe. „Amennyiben meglátogatásukra sor kerül, mutasson mérsékelt érdeklődést munkájuk iránt, esetleges egyházi jellegű megbízásaikat, fenntartásait kifejezve, vállalja el. Igyekezzen bizalmukat elnyerni, és

ezzel megteremteni a későbbi, bensőségebb kapcsolat kialakulásának feltételeit”, stb.

Közben kiderült, hogy Reich segítségével „a nyugat-német evangélikus egyház egy hónapos nyugat-németországi körutat” szervez

Vajta magyarországi látogatására végül is 1968-ban került sor.

számára. „Lacroix’ ezért kérte, hogy részletes eligazítást kapjon a további feladatokra. Megbízói ezt az ügyet olyan fontosnak találták, hogy egyik munkatársukat külön csak ezért Berlinbe küldték vele való megbeszélésre. Egyben utasították, hogy Vajta Vilmosnak küldjön külön üdvözlőlapot, amit ő rögtön teljesített is.

A karácsonyi szünet előtt „Lacroix’ „meleghangú levelet” írt Vajtának, s úgy tervezte – írta megbízóinak –, hogy „az eligazításnak megfelelően” majd mikor választ kap, ismerteti Vajtával

úti programját „finoman éreztetve, hogy a Rajna jobb partján megy végig, ahonnan könnyen útba ejtheti Strasbourgot. Ha Vajta meghívja, és ismerteti vele intézete munkáját, mutasson érdeklődést a keresztyén egység prob-

Szállodai szobájukat éppúgy lehallgatták, mint az Ordass Lajosnál tett három látogatást.

lémái iránt, és próbálja elérni, hogy Vajta meghívja – későbbi időpontban – az intézet tanfolyamára.”

De Vajtától nem jött válasz a „meleghangú” levélre. Egy-két hónap után viszont jött tőle néhány jó tanács „Lacroix’ „további tanulmányaihoz” Berlinben.”²⁶

24 ÁBTL 3.24. K-2463, Vajta-hagyaték 159k. o.

25 ÁBTL 3.21. Bt 859 és ÁBTL 3.23. Mt 447/1, Vajta-hagyaték.

26 Uo.

Budapest 1968

Vajta magyarországi látogatására végül is 1968-ban került sor, nem sokkal a Varsói Szerződés csehszlovákiai „katonai akciója” (augusztus) után (októberben). Feleségével együtt ment, szállodában laktak, átfogó programot készített nekik Káldy Zoltán irányításával az evangélikus egyház. Egy napot Kecskeméten töltöttek, édesapja sírjára virágot helyeztek, meglátogatták a Kodály Intézetet, este tele templomban prédikált, utána szeretetvendégséggel, ahol több korábbi tanárával is találkozott. Jártak Szegeden is, de a látogatás legnagyobb része természetesen Budapestre korlátozódott. Prédikált a Deák téri templomban, ezen az istentiszteleten, az állambiztonság *hivatalos jelentése* szerint „szerencsére (sic!) itt még három kisgyermeket is hoztak keresztelezésre.”²⁷ Budapesten egyházi intézményeket is látogattak, de a látogatás fő eseménye a Budapesten tartott három előadása volt, egy a Teológiai Akadémián, kettő a négy budapesti lelkesítő munkaközösség együttes ülésén.

Természetesen minden megmozdulásukat figyelemmel követte az állambiztonság. Szállodai szobájukat éppúgy lehallgatták, mint az Ordass Lajosnál tett három látogatást (egyét az első és egyét az utolsó budapesti napon.) A szövegek kiírásakor problémát jelentett, hogy nem voltak felkészülve arra, hogy Vajta felesége svéd („németül beszélnek? dánul? hollandul? svédül?”), az Ordass-lakás esetében pedig az utcai zaj zavarta meg állandóan a beszéd rögzítését. Csak mint kuriózumot hadd említsem meg, hogy egy helyen az áll este a szállodában: „a férfi mormog, vagy felolvas valamit, vagy imádkozik.”

A látogatás befejeztével készült arról egy négyoldalas összefoglaló jelentés, és egy kilencoldalas, az utóbbi csak január 30-ára készült el. Mindkettő bőven utal Vajta előadásaira (a hosszabb jelentés részletekre is), megbeszéléseire. Jelenti hogy Vajtát „többoldali operatív ellenőrzés alá” vonták, és felsorolja, milyen eredményeket értek el meghívásával: többek között a találkozás megteremtette a lehetőségét „annak, hogy a jövőben ösztöndíjasok kiküldésével az Ökumenikus Kutatóintézet munkájáról operatív jellegű adatokat szerezzünk”, („munkájába jobban és tervszerűbben /sic!/ kapcsolódhassunk bele”, írja a hosszabb jelentés). Megismerték „a keresztyén egység megteremtésére irányuló elképzeléseit” (amit persze Vajta számtalan cikkéből és könyvéből is megismertek volna) – adatokat szereztek egyes emigránsokról, „bár újabb adatokat nem szereztek”, Vajta „igyekezett zavart nem okozni”. Végül is megállapítja: „Dr. Vajta Vilmos Magyarországra való meghívása egyházpolitikai szempontból célszerű volt”²⁸.

A szervezési kísérlet végül is eredmény nélkül maradt. Az állambiztonság azzal vigasztalhatta magát, hogy „operatív úton” sok értékes információt szereztek ugyan, de „Blackbird Thomas’ ügynökjelölt számukra nem érdekes, mert ő „az LVSZ-en belül politikai szerepet nem játszik.”

Ő „az LVSZ-en belül politikai szerepet nem játszik.”

27 ÁBTL 3.24. K-2463, Vajta-hagyaték 180–185. lpk.

28 ÁBTL 3.24. K-2463, Vajta-hagyaték 108. o.

Források

Vajta-hagyaték. Vajta Vilmos özvegye, Karin Vajta két évvel férje halála után kikérte az Állambiztonság Levéltárától azoknak a dokumentumoknak a másolatát, amelyek férjére vonatkoznak. Ezt több részletben rendelkezésére bocsátották, s mindez ma több száz dokumentumoldalt tesz ki, a család tulajdonában. Az egyes részletekben az oldalszámozás az ÁBTL-tól származik. Ez sok esetben hiányos vagy hiányzik, máskor az egyes dokumentumon 2-3 különböző, kézzel írt számozásból áll.

Értékes adatok Böröcz Enikőtől és Pátkai Róberttől is.

Vajta-levelezés. Kemény borítós iratgyűjtők 1963–1998

Vajta-napló. Vajta Vilmos pontos napi jegyzetei 1943(sic!)–1998

Rövidítések

ÁBTL Állambiztonság Történeti Levéltára

ÁEH Állami Egyházügyi Hivatal

EVT Egyházak Világtanácsa

LVSZ Lutheránus Világszövetség

MOL Magyar Országos Levéltár

Többrétű szolgálat

Szívesen teszek eleget a szerkesztőség felkérésének. A szerkesztőbizottság levelében megfogalmazott kérdések alapján foglalom össze válaszaimat. Miután – ahogy olvasom – a hazai egyházi közvélemény viszonylag hiányosan tájékozott az Angliai Magyar Evangélikus Egyházban, a Külföldön Élő Magyar Evangélikus Lelkigondozók Munkaközösségében (KÉMELM), valamint az egyéb egyházi tevékenységem keretében végzett szolgálatról, ezért rövid történeti háttérbe ágyazva terjesztem elő tájékoztatómat, majd ezek alapján nyújtok értékelést a pontokba foglalt kérdésekre. Teszem ezt tematikus formában, tehát nem szükségszerűen a felkérő levél vonalvezetésében. Lábjegyzetben nyújtok ismertetést az átadott anyag vázlatos tartalmáról.¹

Több mint fél évszázada, 57 éve, hogy Angliába kerültem. London utcáit járva elem villan az a huszonhat éves önmagam, aki – 1956 november végén – várakozással és nem kis félelemmel várta jövőbeli egyházi szolgálata kezdetét. Korábban evidensnek látszott, hogy Magyarországon az Evangélikus Egyház valamelyik gyülekezetében leszek lelkész. Nos, ez a természetesnek látszó várakozás hogyan valósult meg? Úgy, ahogy vártam, nem. Az 1956-os, hazát rengető, a nemzetet létében megrázó földrengés Londonba sodort. Egy akkor hét és félmillió fővárosba. Eredeti vágyam az volt, hogy olyan vidéki gyülekezeti lelkész legyek, aki általában min-

Szerkesztői bevezető

Pátkai Róbert, az Angliai Magyar Evangélikus Egyház ny. elnöke 2013 nyarán tájékoztatta szerkesztőbizottságunkat is arról, hogy a Külföldön Élő Magyar Evangélikus Lelkigondozók Munkaközössége (KÉMELM) és az Angliai Magyar Evangélikus Egyház eddig nála tárolt iratanyagát ez év júniusában átadta a Magyarországi Evangélikus Egyház Országos Levéltárának. Sajnos tény, hogy hazai egyházi közvéleményünk nem eléggé tájékozott a KÉMELM és az Angliai Magyar Evangélikus Egyház szolgálatával kapcsolatban. Ha az utóbbi kb. másfél évtizedben javult is a közvéleményt elérő kommunikáció, mégis van még pótolnivaló. Úgy gondoljuk, hogy a hat plusz két levéltári dobozban csoportosított és átadott iratanyag „kincseket” rejtegethet, hiszen nehéz idők tanúi azok a dokumentumok! Ezért kértük meg a Szerzőt, adjon tájékoztatást az átadott iratanyagáról.

1 A Külföldön Élő Magyar Evangélikus Lelkigondozók Munkaközössége (KÉMELM) iratanyagának tartalma a dobozok 1–6 jelzés szerint: 1/ Jegyzőkönyvek, ülések, konferenciák. 2/ Történelmi összefoglaló. 3/ Pátkai Róbert. Életrajzi adatok. Bizalmas tájékoztatók, jelentések. Előadások, írások. Levelek, információk. 4/ A Magyar Evangélikus Egyház (MEE) és a Magyarok Világszövetsége (MVSZ) meghívásához kapcsolt program. 5/ Ordass Lajos, Vajta Vilmos, Terray László. 6/ A Dóka-ügy. MEE reakció (Káldy Zoltán). Vélemények. Testvéri szó. Angliai Magyar Evangélikus Egyház: 7/ Alakulási alapiratok. Jelentések, körlevelek. Teológiai reflexió. 8/ Körlevelek: 1970–1999. 2000–2008.

denkit ismer, és könnyen elérhető, otthonos gyülekezeti tagjainak életében épp úgy, mint a város társadalmi és kulturális megmozdulásaiban. Nem kívántam Budapestre kerülni. Túl nagy-nak, majdnem azt mondhatnám, személytelennek láttam a főváros számomra túl gyors, lükte-tő életét. Hiszen eladdig Kecskemét, Szarvas, Szászrégen, majd Sopron voltak azok a városok, ahol otthon éreztem magamat.

Alighanem mindannyian tudnánk példákat felhozni arra, hogy egészen máshol kötöttünk ki, mint ahová készültünk. A lelkeszi szolgálatra való elhívás, a Krisztus-követés következménye-ivel azonban minden helyzetben számolni és azt vállalni kell. Valahogy úgy, ahogyan a prófé-ták tanácsolták sorstársaiknak a babiloni fogság idején: építsetek házat, rendezkedjete be, éljétek hiteteket, tartsátok meg szokásaitokat. Ez a gondolkodás mint teológiai megfontolás is meghatározta mind a korábban külföldre került Vajta Vilmos, Leskó Béla, Pósfay György, Terray László, mind pedig a hozzávetőlegesen velem egy időben nyugatra érkezett Szépfalusi István, Gémes István, Glatz József életét. Meghatározta, de úgy, hogy mi sem szüntünk meg „Jeruzsálem” felé tekinteni, azaz hazánkat és egyházunkat nem felejtettük el. A távolság és

Ezen öt év alatt *éltük meg a Teológia Sopronból Budapestre költözését.*

a „határok” ellenére is annak mindig szerves részei maradtunk. Érzésben, tudatban és teológiai gondolkodásban.

Irányváltást jelentett számomra az 1949-es év. Ebben az évben érettségiztem Békéscsabán

a korábbi evangélikus, majd államosított gimnáziumban. Ezután a Szegedi Orvostudományi Egyetemen volt lehetőségem továbbtanulásra. Ezen meg sem kezdett karrieremnek az vetett véget, hogy egy evangélicációs alkalomra kaptam meghívást azzal, hogy – mint korábbi cserkész is – segítsek felügyelni 12-15 éves fiúkra. Vállaltam, nem is álmodva arról, hogy az a hét életem döntő fordulatát jelenti majd. Hazatérve, katolikus anyám egyetértésével és támogatásával jelentkeztem a soproni Evangélikus Teológiai Fakultásra, amely akkor még a pécsi Erzsébet Tudományegyetemhez tartozott. Máig is vallom, hogy a megtérés, az, hogy valaki szívében Jézus megszületik, úgy történik, mint Urunk inkarnációja. Emberen keresztül, Szentlélek által. Huszonhat társammal, az ébredés hátteréből jöve, én is arra vállalkoztam 1949 őszén, hogy teológiai tanulmányokat folytassak a lelkeszi szolgálat majdani felvételére.

A második olyan évfolyamhoz tartoztam, amelynek már öt éves tanulmányi idővel kellett számolnia. A tanulmányi időszak egy évvel való megtoldása jó döntése volt az egyház vezetőinek. A mindinkább doktrinálódó politikai helyzet új kihívást jelentett az egyház számára, a teológiai hallgatók felkészülésének szempontjából is. Ezen öt év alatt éltük meg a Teológia Sopronból Budapestre költözését, az Evangélikus Egyház és a Teológiai Fakultás vezetésében is megnyilatkozó erős politikai balratolódást. Ez számomra azt jelentette, hogy negyedév végén majdnem elkerültem a Teológiáról. 1953-ban a nyári szünidő megkezdése előtt Pálfy Miklós dékán lakására hívatott – akkor proszenior voltam az intézetben –, és hosszabb kertelés nélkül közölte, hogy eltanácsol a Teológiáról. Jól emlékszem a rövid párbeszédre: „Mi a kifogás ellenem, dékán úr? Erkölcsei, tanulmányi vagy politikai? „Politikai” – volt a válasz. Ennek háttere röviden annyi, hogy anyám nővére 1927 óta Angliában élt, és a háború után segélycsomagokat küldött. Torz

fintora életem történetének, hogy már akkor *fertőzött* angolbarát lettem. Ezek után azt kértem: „Dékán úr, engem rúgjanak ki, és erről dékán úr adjon egy írást!” Nem kaptam. Erről az esetről soha nem volt többé szó közöttünk. Pálffy Miklós védelmére mondom, hogy az ószövetségi szigorlaton – ahogy minden ok nélkül másokkal tette – elbukthatott volna. Nála, emlékezetem szerint, „jó”-ra szigorlatoztam.

Ilyen előzmények után szentelt lelkészé Bolla Árpáddal együtt Dezséry László püspök 1954 júniusában, és a Pest megyei Irsára nevezett ki esperességi segédlelkésznek Válint János esperes mellé. Itt ért a szabadságharc és forradalom, amelynek engem személyesen érintő vonatkozása az lett, hogy megválasztottak az albertirsai Forradalmi Tanács elnökévé, majd Cegléden a járási Forradalmi Bizottság elnöke lettem. E két „hivatal” eredményezte végül is azt, hogy elhagytam Magyarországot. Erről a tényről a minneapolis-i evangélikus világgyűlésen (1957) részt vevő Ordass Lajos püspököt értesítettem. November végén, Bécsen keresztül kerültem Angliába az Irsán megismert Válint Erzsébettel, akivel Londonban 1957 januárjában kötöttem házasságot. Új, ismeretlen, teljesen más világ fogadott, az akkor még valóban ködös Albion.

Angliai tevékenységem hovatovább kettős nyelvűvé vált. Először, 1957 elejétől hét éven keresztül csak magyarul szolgáltam. Ez az időszak a menekülttáborok látogatásának, az Angliai Magyar Evangélikus Egyház megszervezésének, a nyelvtanulásnak és az Országos Evangélikus Egyháztanácsban (Lutheran Council of Great Britain) való beilleszkedésnek időszaka volt. 1962 őszén a Lutheránus Világszövetségtől három hónapos tanulmányutat kaptam az Amerikai Egyesült Államokba, ami az angol teológiai nyelvben való jártasságomhoz nagyban segítségemre vált. 1964 márciusában választottak meg London egyetlen angol nyelvű evangélikus gyülekezete lelkészének. A meghirdetett állást nem pályáztam meg. Néhány genfi és amerikai jelölt mellett a pozíciót a Szent János Evangélikus Gyülekezet (St. John's Lutheran Church) egyháztanácsa kétszeres megkeresés és közgyűlési döntés után nekem ajánlotta fel. Elég nagy félelemmel és az igazi feladatot nem jól ismerő ember bátorságával fogadtam el a meghívást.

Megválasztottak az albertirsai Forradalmi Tanács elnökévé, majd Cegléden a járási Forradalmi Bizottság elnöke lettem.

Bizonyos kényszerhelyzet is motiválta döntésemet. Ugyanis világossá vált, hogy a magyar gyülekezet nem képes a lelkészi szolgálatot fenntartani. Ezen úgy próbáltam segíteni, hogy világi állásként a BBC Magyar Osztályán jelentkeztem bemondónak és esszéírónak. Felvettek. De miután kérésem az volt, hogy havonta egy vasárnapom szabad legyen, hogy ti. magyar egyházi szolgálatomat elvégezhessem, ezt a BBC – a rotációs rendszer miatt – nem tudta vállalni. Ezt teljesen megértettem. Így hát angol nyelvű szolgálatom mellett „szabad időmben” láttam el, fizetés nélkül a magyar lelkészi munkát. Ez összességében több mint negyven esztendő jelentett. Közel két évtizeden át heti rendszerességgel láttam el a „Lutheran Hour” (Bringing Christ to the Nations / Krisztus Nevében Minden Néphez) amerikai evangélikus rádiómisszió magyar adásait. Hálás vagyok Urunknak, hogy munkámhoz erőt és mindkét gyülekezetben nagyszerű segítőköt adott. Hálával és szívesen említem különösen is feleségemet, Zsókat, aki lemondott gyógyszerészi állásáról, hogy gyermeke-

inknek (Robinak, Tamásnak és Luckónak) mindig segítségére legyen, és engem a gyülekezetek szolgálatában támogasson. Élmény volt megélni – a mindennapi nehézségek ellenére is – gyülekezeteim összetartó erejét. Mindezt azért mondtam el bizonyos részletességgel, mert az angol–magyar kettős gyülekezeti szolgálat jelentette mindvégig azt a keretet, amely mellett még összevangélikus, ökumenikus és magyar társadalmi feladatokat is vállaltam.

Már angol nyelvű szolgálatom második évében, 1965 végén választottak meg – az amerikai mintára szervezett elnöki (akkor még nem püspöki) státusú – Egyesült Angol Nyelvű Evangélikus Egyház (United Lutheran Synod) lelkézszenvelési joggal bíró elnökévé. Gyakorlatilag én voltam

1988-ban történt lemondásomig a szigetország egyetlen olyan egyházi embere, akinek tizenhárom nemzetiséget magába foglaló, összesen 63 lelkész között ez a joga volt. Az Evangélikus Egyháztanács (Lutheran Council of Great Britain) az Országos Egyház fogalmá-

Élmény volt megélni – a mindennapi nehézségek ellenére is – gyülekezeteim összetartó erejét.

nak felel meg Magyarországon. Ezen összefogó evangélikus egyházi szervezetnek először tagja, majd titkára, végül 21 éven keresztül (négyévenkénti titkos választással) elnöke voltam 1977-től 1998-ig. A személyemben adott 21 éves hivatali folytonosság lehetőséget teremtett arra, hogy az Anglikán Egyházzal nagyon jó kapcsolat alakulhasson ki. Meghívásomra – a reformáció óta először – látogatta meg hivatalosan az evangélikusokat, és mondott évi közgyűlésünkön beszédet a canterburyi érsek, dr. Robert Runcie. Történt ez Luther születésének 500. évfordulója kapcsán, 1983 novemberében. A Meissen (1991) és a Porvoo (1997) Egyezmények eredményezték az anglikán és az evangélikus egyházak közötti szószék- és oltárközösséget. Miután helyi evangélikus részről én voltam a közvetítő, valószínűleg ennek és a létrejött jó kapcsolatnak tudható be, hogy a következő canterburyi érsek, dr. George Carey kitüntetett – először mint nem anglikánt – 1998-ban a Szent Ágoston-kereszttel.

A külföldi magyar evangélikus szolgálat a KÉMELM keretében 1957/58-ban formálta meg és töltötte meg tartalommal azokat a kontúrokat, amelyek meghatározták tevékenységét. Fontossága miatt a *Nyilatkozat* teljes szövegét idéznem kell:

„Mint Krisztus egyházának az evangélium hirdetésére és a szentségek kiszolgáltatására elhívott szolgálói és ezen szolgálatra készülő teológusok, 1957. március 3–5-én Bécsben tanácskozássra gyűlve, az egyház Ura iránti hálával kijelentjük, hogy:

- 1. Jövőbeli szolgálatunkat idegen földön is továbbra is felajánljuk a mi Urunknak, hogy az evangélium vigasztalását sokat szenvedett népünkhöz ma is elvihessük, ezért egyéni sorsunk jövő alakulását mindenben az evangélium ezen szolgálatának szükségleteihez irányítjuk.*
- 2. Egyházunk szolgálatát a menekültek között is az Ige tiszta hirdetésében és a szentségek Krisztus rendelése szerinti kiszolgáltatásában látjuk. Az evangélium ezen tisztasága érdekében Krisztus vigasztalásának üzenetét szükségszerűen elhatároljuk a menekülthelyzetben kísértő minden hamis evangéliummal szemben, amely a meghalt és feltámadott Krisztusban való reménység evangéliuma helyett emberi, politikai*

vagy nemzeti álmokat és reményeket táplál. Egyházunk elsődleges feladatát abban látjuk, hogy a Krisztus evangéliumát ilyen kísértésekkel szemben is egyedüli remény-séggként hirdessük és valljuk, igehirdetésünkben pedig minden mástól óva intünk az ítéletre jövő Krisztus előtti felelősségünk alapján.

3. Nem akarunk külön magyar menekült egyházat szervezni, hanem mindig készek vagyunk az adott körülmények között úgy szolgálni a hozzánk tartozókat, hogy azt mindenkor a helyi egyházi hatóságokkal összehangolva, Isten dicsőségére végezzük.”

A KÉMELM alapító tagja, valamint az első három évtizedben Vajta Vilmos és Terray László mellett titkára és előadója voltam. Majd a következő tíz évben, Gémes István elnöksége idején, ügyvezető elnöke. Végül pedig 1997-től az elnöki tisztet töltöttem be 2008 májusáig. Olyan közösségnek, amely mint fraternitás ösztönzést adott közös kezdeményezésekre, közös feladatok véghezvitelére. Többek között az Ifjúsági Konferencia, a Rádiószolgálat mellett létrehozta az *Útitárs* evangéliumi lapot és a *Koinonia* teológiai szakfolyóiratot. Ezen utóbbiban foglalkoztunk a majdnem dogmává merevült *diakóniai teológiával* is. Viszont figyelemreméltó, hogy tevékenységünket mindig a hazai egyház iránti szeretet motiválta, még akkor is, sőt talán éppen azért, mert esetenként kritikai szavunk is volt, és az igazi dialógus partnerségére bátorítottunk.

„A diakóniai teológia közelmúltja és a jövő teológiája a magyar evangélikusságban” témával tartotta 2005. szeptember 1–3. között teológiai konferenciáját Piliscsabán a Külföldön Élő Magyar Evangélikus Lelkigondozók Munkaközössége. A korábban kiküldött értesítő és meghívó így jelölte meg a konferencia célját: „A KÉMELM részéről a diakóniai teológia olyan értelmű lezárása, hogy a nyár végén

Tevékenységünket mindig a hazai egyház iránti szeretet motiválta...

megjelenő Vajta Vilmos – a témával kapcsolatos – könyvének magyar fordítása révén, illetőleg annak tartalmi háttérével teológiai összegezést nyújtunk a KÉMELM, ill. az általunk felkért előadókkal együtt”. Ugyanakkor kerestünk alkalmat arra is, hogy testvéri közösségünk első elnökének, Vajta Vilmosnak nemzetközi és magyar jelentőségéről szóljunk. Itt két alapvető megjegyzés kínálkozik. Az első az, hogy ez a külföldi, ill. a nyugat-európai magyar evangélikus szolgálat soros teológiai alkalma volt, külföldi és magyarországi teológusok felkérésével, beleértve a három hazai evangélikus püspök szolgálatát is. A második megjegyzés felhívja a figyelmet a konferencia témájára, hangsúlyozva azt, hogy a kérdéssel kapcsolatos gondolkodásunk nem bezártan próbálta értékelni a konferencia vállalt feladatát, hanem a magyar evangélikusság egészét érintően. Mindezzel csupán a magunk teológiai, dialógusra mindig kész, erkölcsi nyitottságát próbálom érzékeltetni.²

2 Elsősorban Vajta Vilmos két alapvető magyar nyelvű könyvén érdemes tájékozódni: A) A diakóniai teológia a magyar társadalmi rendszerben. Luther Kiadó. Budapest 2006. B) Amíg időnk van. Válogatott írások. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem. Basel/Budapest 1998. Szerkesztette és a szöveget gondozta Fabiny Tibor.

2008-ban a piliscsabai Béthel Missziói Otthonban tartott utolsó konferenciánkon mondtuk ki jogutód nélküli megszűnésünket. Átgondolt, méltóságteljes búcsú volt. A KÉMELM „nem végelgyengülésben *hunyt el...* hanem a maga akaratából, méltósággal és szépen búcsúzott, amikor eljött az ideje” – kommentálta a megszűnés bejelentését dr. Fabiny Tamás püspök „*Hazai egyházunk és a KÉMELM szolgálata*” címen tartott előadásában. Az Északi Egyházkerület püspöke több más egyházi vezetővel egyetemben vett részt május 22-én tartott „*Összegezés után – reális lehetőségeink*” mottóval megrendezett konferenciánkon.

Nyugaton 1956 után, de már korábban is az egyházak szolgálata tágabban jelentkezett, mint a hátrahagyott hazában. Itt egész létformánk segítségével volt részes. Ennek egyik eredménye lett az, hogy segítségemmel 1992-ben létrejött a Magyarok Angliai Országos Szövetsége (MAOSZ). E szervezetnek 2011-ig elnöke, negyedévi folyóiratának, az *Angliai Magyar Tükömek*, valamint *Évkönyveinknek* szerkesztője voltam. E szervezeten keresztül lett tagja az Országos Szövetség a még Csoóri Sándor által vezetett Magyarok Világszövetségének. Itt a rendszerváltás után, rendes választás révén, előbb nyugati társelnök és elnökségi tag, végül az Etikai Bizottság elnöke lettem 2002-ben történt lemondásomig.

A londoni egyetemről (King's College) Master of Theology fokozatom van. Teológiai előadó voltam egy észak-londoni Római Katolikus Missziói Szemináriumban. Meghívásra tagja lettem a Szent László Lovagrendnek. A canterburyi érsekség elismerését, a Szent Ágoston-kereszt nekem ítélésével fejezte ki. Hazai egyházam az Ordass Lajos-díjjal tisztelt meg a Protestáns Újságírók Szövetsége a 2006-os Ráth Mátyás-díjjal. Londonban kaptam meg a Magyar Köztársaság érdemrendje Tiszti Keresztjét, majd később a Magyar Köztársaság érdemrendje Középkeresztjét. Budapesten pedig a Kisebbségekért Díjat. Végül itt említem meg a felém forduló figyelem egy sajátos változatát. Szinte külföldi létem egész idején kellő figyelembe részesített a Belügyminisztérium III/III/1 osztálya. „Esperance” fedőnév alatt figyeltek meg.

Vajta Vilmos egyik könyve budapesti bemutatójára („Amíg időnk van”) küldött köszöntésében segítséget kívánt nyújtani a kontextus történeti megértéséhez. Ezt írja: „A könyv címének, amely apostoli idézet, mintha siettető szándéka lenne. Ugyanis a hazai és a külföldön élő magyar keresztyéneket Urunk fél évszázada külön nevelte. Ideje, hogy átgondoljuk, milyen módon nevelt bennünket a történelem Ura, és milyen tapasztalatok érlelődtek meg bennünk az idők folyamán”. A múltat jelenné akarta tenni ez a könyv az olvasók számára. Írásai mintegy kortörténeti háttérrel is tükröznek.

A „külön nevelés” részünkről való bemutatásához nyújt eligazítást a levéltárnak átadott dokumentációs anyag. Egyfelől a fél évszázadot átölelő *Jegyzőkönyvek*, *Történeti összefoglalók* mutatnak teljes képet arról a tevékenységről, melyet testvéri közösségünk végzett. Ezek a dokumentumok a hazai egyháztörténet számára így összességükben nem ismertek. Másrészt pedig a magam, esetenként „Bizalmas”, „Szigorúan bizalmas” *Beszámolóim* jelenthetnek újdonságot. Itt magyarázattal tartozom. Az a tény, hogy ilyen beszámolók, összefoglalók egyáltalán létrejöhetnek, annak tudható be, hogy magyar egyházi tevékenységemet az angol nyelvű gyülekezeti munka, továbbá az Angliai Evangélikus Egyháztanácsban folytatott feladat mellett végeztem. Majd ennek révén a Brit Egyházak Ökumenikus Tanácsának lettem tagja, amely viszont

az Anglikán Egyházzal való nagyon jó viszonyt eredményezte. Szemléltető példa: Luther születésének 500. évfordulójára a keletnémet kormány nagyszabású ünnepségsorozatot rendezett. Erre Robert Runcie, canterburyi érsek, a Brit Ökumenikus Egyháztanács elnöke nem kívánt elmenni. Figyelemből – mint lutheránust – engem kért fel, hogy a Brit Ökumenikus Tanácsot és őt magát személyében képviseljem. Részt vettem az Egyházak Világtanácsa, az Európai Egyházak Konferenciája tanácskozásain, legfőképpen pedig mint az Evangélikus Egyháztanács elnöke hivatalból a Lutheránus Világszövetség két világgyűlésén, valamint az évi bizottsági alkalmon. Mindezek lehetőséget nyújtottak egyházi vezetőkkel, képviselőkkel való találkozásra, beleértve a hazai egyház vezetőit, küldötteit is. Ezek a találkozók sok esetben nagyon tanulságosak voltak. A dokumentumok között új szempontot adhat a Lutheránus Világszövetség genfi vezetői, a hírszolgálat képviselői és a közöttem folyt angol nyelvű levelezés, amely az 1984-es budapesti evangélikus világgyűléssel volt kapcsolatos. Részemről a világszövetség, a gyűlés előtti és utáni, nem mindig „fair”-nek tűnő magatartását kérdőjeleztem meg. Mindezek azonban nem igényelték a titkosítást. Ellenkezőleg, az átadott iratanyag bátorítást kíván nyújtani a *sine ira et studio* kutatásra.

Az átadott iratanyag bátorítást kíván nyújtani a *sine ira et studio* kutatásra.

Az Angliai Magyar Evangélikus Egyház negyven egynéhány évi szolgálattal megszűnt. Ezt nem rezignált keserúséggel mondom, mert igyekeztünk jó szolgálatot végezni. Ennek, remélhetőleg bizonyossága a két levéltári doboz tartalma. Amikor az anyagot összeállítottam, jutott eszembe kedves egyháztörténet-professzorom, Sólyom Jenő tanítása: Minden lelkész meg kell, hogy írja gyülekezete, szolgálata rá eső történetét. Így tettem. Szolgálatunkat Isten nevében, néki adva hálát, fejeztük be – elhalálózás, elköltözés, továbbvándorlás következtében.

Választások a magyarországi evangélikusság történetében I.

Tanulmányomban azt a kérdést vizsgálom, hogyan alakult a különböző tisztségviselők és testületek megválasztásának gyakorlata a magyarországi evangélikus egyház története során. Egységes kép megrajzolását nehezíti az a körülmény, hogy az egész egyházra érvényes kihirdetett törvényekkel a magyarországi evangélikusság 1893-ig nem rendelkezett. A különböző helyi zsinatok – köztük az 1610. évi zsolnai és az 1614. évi szepesváraljai – nagy hatással voltak az egyházszervezet formálódására, de nem voltak kötelező érvényűek az egész országra nézve. A résztvevők fontos szerepet szántak az 1707. évi rózsahegyí és az 1791. évi pesti zsinat kánonainak, de nem léphettek hatályba. Általános érvényű törvényi szabályozást először az 1891. és 1894. közötti budapesti zsinat alkotott egyházunk számára, így az ezt megelőző időben különböző forrásokban tetten érhető joggyakorlatot és testületi határozatokat vizsgálhatunk.¹ Fő kérdésként az vezetett tanulmányomban, hogy egyházunkban milyen kör, és milyen eljárás szerint választotta meg a különböző tisztségviselőket és testületeket. Mindehhez viszont szorosan kapcsolódik az egyházszervezet kialakulásának és változásainak története.

Lelkészválasztás

Luther Márton viszonylag kevés egyházzogi-egyházszervezeti kérdésben foglalt állást. Viszont a gyülekezetek lelkészválasztási jogával kapcsolatban határozott útmutatást ad 'A keresztyén gyülekezet jogáról és hatalmáról című' 1523-as iratában: „egy püspöknek sem szabad valakit alkalmaznia a gyülekezet választása, akarata és meghívása nélkül, – hanem a gyülekezet által megválasztottat és meghívottat

„A lelkipásztort választhatja a gyülekezet, vagy az, ki a gyülekezet előljárója”.

meg kell erősítenie, s ha nem teszi, az illető még is meg van erősítve a gyülekezet meghívása által.”²

Ez az elv már Dévai Bíró Mátyás működésében is hangsúlyos. Amikor 1531-ben Faber János bécsi püspök kihallgatta, tagadta, hogy a püspök vagy a pápa választhatna lelkészt a gyülekezet számára. Azt vallotta, hogy „a lelkipásztort választhatja a gyülekezet, vagy az, ki a gyülekezet előljárója”.³ A gyülekezetek lelkészválasztási jogát ősi jogként erősítette meg az 1610-es zsolnai, az 1707-es rózsahegyí, valamint az 1891–94-es és 1934–37-es budapesti zsinat is.⁴

A XVI. és a XVII. században ezt leginkább csak a kegyúri jogot elnyert városok és a nemesi községek gyakorolhatták, mégpedig az előbbi esetében a városi tanács hívta meg a lelkészt, a

1 Mikler, 159. o.

2 Masznyik, 78. o.

3 Payr, 591. o.

4 Boleratzky 1998, 232. o.

tanítót, és kormányozta a gyülekezetet. A jobbágyközségekbe pedig a földesúr mint patrónus választotta ki a lelkészt és a tanítót, és a lelkéssel együtt ő döntött az egyházat érintő legfontosabb kérdésekben.⁵ Ezekkel a patrónusi jogokkal pl. Ágfalvával, Balfal és Harkával szemben a soproni városi tanács rendelkezett.⁶ Később a patrónus a gyülekezet lelkészválasztási döntésével szemben jóváhagyási jogot gyakorolt.⁷

Ezen túl az esperesnek is legalább tudomást kellett szereznie a lelkészválasztásról, sőt az ő szerepe a XVI. században annyira megerősödött, hogy gyakran egyszerűen ő küldte ki az új lelkészt.⁸ A XVII. századra viszont inkább már a gyülekezet és a patrónus jogkörébe került ez a kérdés, bár ekkor is előfordult még, hogy az esperességi vagy egyházkerületi gyűlés küldte ki a lelkészeket.⁹ Az évenkénti papmarasztás gyakorlata ugyan az evangélikus gyülekezetekben is megjelent, de nem maradt meg olyan sokáig, mint a reformátusoknál.¹⁰

Érdekességként megjegyezhető, hogy a XVII. században alkalmanként a választhatóság körét tágabban szabták meg, mint korunk gyakorlatában. Melchior Geüthner lelkésznek nyolc évet sötét rejték helyen kellett töltenie, emiatt teljesen megvakult, ennek ellenére később, 1682-ben a szepesváraljai gyülekezet megválasztotta lelkészének, így vakon végezte szolgálatát.¹¹

Az 1791. évi pesti zsinat kánonai, amelyek sohasem emelkedtek törvényerőre, egyértelműen a gyülekezet jogának tekintik a lelkész, tanító és kántor meghívását és elbocsátását. Mégpedig a közgyűlés, azaz az összes családfő döntött a kérdésben, nagyobb gyülekezetekben a képviselőtestület. Lelkészek meghívásához vagy elbocsátásához az egyházmegyei elnökség beleegyezésére is szükség volt, de ezt csak fontos okokból tagadhatták meg.¹²

Az 1893. évi egyházalkotmány rögzíti, hogy a lelkészválasztás mindenképpen az összes nagykorú férfit tömörítő egyházközségi közgyűlés hatásköre, ez nem ruházható át sem az egyháztanácsra, sem a képviselőtestületre. A közgyűlésen az egyházmegyei elnökség vagy helyettese elnököl, a lelkészválasztás élethossziglan szól.¹³

Az egyházkerületi elnökségnek már az 1933. évi szabályrendelet viszonylag erős diszkrecionális jogkört biztosított, ugyanis egyházi közérdekből – egyházkerületi bizottság meghallgatása után – bárkit kizárhatott az egy-egy lelkészi állásra pályázók köréből.¹⁴

Ezen a téren a magyarországi evangélikus joggyakorlattal való szinte teljes szakítást jelentenek az 1966. évi egyházi törvények: „A gyülekezeti lelkész alkalmazása úgy történik, hogy

5 Mikler, 32–33. o.; Zsedényi, 528. o.

6 Payr, 16–18. o.

7 i. m., 595. o.

8 i. m., 593. o.; Kovács, 11. o.; Mikler, 37. o.

9 Mikler, 69. o.; Payr, 592. o.

10 Payr, 593–595. o.

11 Bruckner, 355. o.

12 Az 1791-es pesti ev. zsinat végzései, Első rész. Az egyházi kormányról. 6. Kanon 8., 10. Kanon 14. In: Szeberényi 220. o., 225. o., magyar fordításban: Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 3. évfolyam, 11. szám (1860. március 16.), 327. h., 331. h.

13 1893. évi egyházalkotmány 41. §. b), 44. §. a), 48. §., 64. §., 68–69. §. (10–14. o.)

14 Ev. egyetemes lelkészválasztási szabályrendelet, 29. §. (13. o.)

vagy a gyülekezet választja meg vagy a püspök nevezi ki a gyülekezetbe.¹⁵ Püspöki kinevezés lépett életbe, ha a presbitérium lemondott a gyülekezet választási jogáról, vagy ha a választási eljárás eredménytelen volt, de sok egyéb esetben, pl. a lelkészválasztást előkészítő presbitériumi ülés határozatképtelensége esetén is. Jelölés csak a gyülekezet vezetőinek a püspökkel folytatott előzetes beszélgetése után volt lehetséges, a jelöltek választhatóságáról a püspök döntött „a közegyház és a helyi gyülekezet érdekeinek figyelembevételével”, amit nem

Melchior Geüthner ... vakon végezte szolgálatát.

kellett indokolnia, és nem volt ellene semmiféle jogorvoslati lehetőség sem. Mindezt korrektil összegzi a közkeletű megállapítás: „a gyülekezetnek joga van azt a lelkészt meghívni, akit a püspök akar; ha ezt nem teszi, akkor a püspöknek joga van ugyanezt a lelkészt abba a gyülekezetbe kinevezni.” Ehhez járult még a lelkész „egyházi közérdekből”, egyházkormányzati úton történő áthelyezésének lehetősége, „ha a püspök megállapítja az áthelyezés szükségességét”.¹⁶

Női választójog

1893 előtt egyházunkban a nőknek nem volt semmiféle egyházkormányzati szerepe.¹⁷ Az akkor elfogadott egyházalkotmány lehetővé tette az egyházköztség fenntartásához hozzájáruló önálló vagy vegyes házasságban élő nőknek, hogy egy-egy férfi gyülekezeti tagon keresztül képviseltesék magukat a közgyűlésen.¹⁸ 1938-tól a gyülekezetek minden nagykorú nőtagja részt vehetett a közgyűléseken, szavazati joga volt a gyülekezeti tisztségviselők választásakor, de tanácskozási joggal nem rendelkezett. Egyházi tisztségre nem volt választható, csak tanárnőnek, tanítónőnek, leányiskolai vallástanárnak és óvónőnek.¹⁹

A lelkészválasztás mindenképpen az összes nagykorú férfit tömörítő egyházközségi közgyűlés hatásköre.

Ezt a helyzetet jogilag csak az 1966. évi egyházi törvények oldották fel, ekkortól rendelkeznek a különböző nemű gyülekezeti tagok azonos jogokkal.²⁰ Összehasonlítóként érdemes megjegyezni, hogy az állami törvények már 1920-tól választójogot biztosítottak a nőknek – bár 1945-ig általában még szigorúbb feltételek mellett, mint a férfiaknak – és 1920-ban beválasztották a Nemzetgyűlésbe az első képviselőnőt.²¹

15 II. Törvény Az egyház szolgálatának rendjéről 26. §. (1) In: Egyházi törvények 1967, 35. o.

16 Egyházi törvények 1967, 35–50. o.; Boleratzky 1998, 44–45. o.

17 Kovács, 23. o.

18 1893. évi egyházalkotmány 41–42. §. (10. o.)

19 Egyházi törvények 1937, 12. §. c), 22. §. (16–17. o.)

20 II. Törvény Az egyház szolgálatának rendjéről 6. §. b) In: Egyházi törvények 1967, 8. o.

21 Romsics, 119. o., 136. o., 225. o., 285. o.

Esperes és püspök választása

A XVI. századra vonatkozó adatok szerint a fraternitások élére általában a lelkészek választottak maguk közül esperest (senior vagy archidiaconus) egy vagy több évre, esperességi gyűlés keretében. A XVI. és a XVII. században arra is van példa, hogy a zsinat adott esperest egyszerre több egyházmegye számára is. Gyakran a patrónus lakhelyén szolgáló lelkézt emelték ebbe a tisztségbe. Hivatalba lépéséhez a vármegye jóváhagyására is szükség volt.²²

A XVI. században a szuperintendensek választásával kapcsolatban nem ennyire egységes a kép. Az főszabályként megállapítható, hogy nemcsak az egyházkerületek határainak megállapítása, hanem a püspökök jelölése, megválasztása és beiktatása is zsinaton történt mind az erdélyi, mind a Király-hágón inneni evangélikusok körében. A kutatók egy része

szerint a XVI. század során a szuperintendensek megválasztásában csak a lelkészek vehettek részt, bár megfigyelőként netán tanítók és világiak is jelen lehettek.²³ Mások szerint nálunk már ekkor a gyülekezetek vagy a zsinaton összegyűlt lelkészek és világiak választották a szuperintendenseket, szemben a református gyakorlattal, ami szerint csak a lelkészek és a tanítók szavazhattak.²⁴ Erdélyben a fejedelem hívta össze a zsinatot, amire biztost is küldött, ő maga erősítette meg a megválasztott püspököt, és több alkalommal fegyelmi jogkört is gyakorolt fölöttük, és megfosztotta őket tisztségüktől. Sőt 1572-ben Báthory István azon igényét fogalmazta meg, hogy az erdélyi szász zsinat által kiválasztott három jelölt közül ő nevezhesse ki a püspököt.²⁵

A XVII. században már gyakoribbá vált, hogy a lelkészek mellett világiak is szavaztak az esperes és szuperintendens megválasztásánál. Sőt, előfordult, hogy a két „rend” külön ülésezett, és üzenetek útján egyeztetett.²⁶ Ebből a korszakból származnak a püspökválasztások első részletes leírásai: Az 1610. évi zsolnai zsinatot Thurzó György nádor hívta össze, hasonló számban vettek részt lelkészek és világi urak. A három egyházkerület előző napi kijelölése, majd imádság után a zsinat három-három jelöltet állított a szuperintendensi tisztségekre. A jelöltek kivonulását szabad vita követte, majd a lelkészek és nemesek írásban szavaztak. Még aznap délben a templomba átvonulva, nagy tömeg előtt iktatták be a lelkészek a három szuperintendenst.²⁷ Az 1614. évi zsinaton is választottak püspököt: Xyländer Istvánt Szepes és Sáros vármegye szá-

A magyarországi evangélikus joggyakorlattal való szinte teljes szakítást jelentenek az 1966. évi egyházi törvények

1938-tól a gyülekezetek minden nagykorú nőtagja részt vehetett a közgyűléseken.

22 Csecsetka, 72. o.; Mikler, 35–36., 38. o.; Kovács, 11. o.; Payr 602., 638–639, 686. o.; Zsilinszky 1907, 78. o.

23 Zoványi, 20., 57. o.

24 Zsilinszky 1907, 453. o.; Boleratzky 1941, 58. o.; Payr 614–615. o.

25 Zoványi, 20., 37., 40–41. o.

26 Mikler, 66. o.; Zsedényi, 558. o.; Bruckner, 436–437. o.

27 Zsilinszky 1910, 21–25. o.

mára.²⁸ A zsolnai zsinat kánonai szerint egyébként az egyik szuperintendensi hivatal megüresedése esetén a másik kettőnek kell választógyűlést összehívnia, míg a szepesváraljai zsinat ezt már az adott egyházkerület espereseinek a feladatává tette.²⁹ 1622-ben Thurzó Szaniszló

A püspökök jelölése, megválasztása és beiktatása is zsinaton történt.

nádor csak a lelkészeket hívta meg Semptére consistoriumot tartani, ahol püspököket is választottak.³⁰

A leírások szerint a Dunántúlon is hasonló módon zajlott le a püspökválasztás, mint Zsolnán. 1625-ben Nádasdy Pál dunántúli főkapitány Csepregre hívott össze püspökválasztó zsinatot, amire a Sopron és Vas megyei lelkészek, nemesek (főleg vármegyei tisztségviselők) és rektorok mellett Brunszvik Tóbiás dunáninneni püspöket is meghívta. A hat jelölt kiküldése után itt előszóban szavaztak a lelkészek és a nemesek. Brunszvik püspök elnökölt a gyűlésen, és az esperesekkel együtt ő is iktatta be az új püspököket.³¹ Érdekes, hogy az ekkor megválasztott Kis Bertalan szuperintendens a hat évvel későbbi csepregi zsinaton a lelkészek engedetlenségére hivatkozva lemondott tisztségéről. A lelkészek viszont őt vádolták túlságos hevességgel, szigorúsággal és helytelen pénzügyi gyakorlattal. A consistorium erre egyezséget hozott létre, ami a püspöket kötelezte eddigi gyakorlatának megváltoztatására. Ennek elfogadása után Kis Bertalant az összes lelkész helyeslésével, tapsoló örömmel, ünnepélyesen megerősítették tisztségében.³²

1646-ban már az esperesek hívták össze a büki püspökválasztó közgyűlést.

A patrónusok kezdeményező szerepét a püspökválasztásban a mágnások katolizálása szorította vissza. 1646-ban már az esperesek hívták össze a büki püspökválasztó közgyűlést, ahová püspökiktatónak a pozsonyi első lelkészt hívták meg.³³ A világi elem túlhatalmára a későbbiekben is volt példa. Krman Dániel 1705-ös megválasztásával szemben viszont azért emelt óvást több lelkész, mert az világi urak kezdeményezésére és befolyásával zajlott le.³⁴ 1758-ban Vitnyédi János dunántúli egyházkerületi felügyelő a négy püspökjelölt közül két időset önkényesen törölt, és két fiatalabbat írt a listába. Az 1774-es egyetemes gyűlés előírta az egyházkerületi felügyelőknek, hogy a püspökjelöltek nevééről értesítsék az egyetemes felügyelőt.³⁵

Ami a püspökké választhatóság feltételeit illeti, koronként felmerült néhány erősebb kikötés. Az egységes tiszai egyházkerület létrejöttékor, 1742-ben megkötött dobsinai egyezség értelmében a kerületben egészen 1863-ig felváltva kellett szuperintendenst választani, egyszer a

28 Bruckner, 216. o.

29 Boleratzky 1941, 49., 51. o.

30 Zsilinszky 1907, 238. o.

31 Payr, 656–659. o.

32 i. m., 669–672. o.

33 i. m., 685. o.

34 Zsilinszky 1899, 58. o.

35 Boleratzky 1942, 26–27. o.

német, másszor a magyar és szlovák gyülekezetekből. A XVIII. század második felében és a XIX. század elején, főleg a Dunántúlon erős volt az a vélemény, hogy a püspököt a nemesi származású lelkészek közül kell választani, mert a kutyabőr valamennyire megvédheti az állami önkény-nyel szemben. A különböző előírások egészen 1997-ig egyáltalán nem kötöttek ki sem felső korhatárt vagy nyugdíjkorhatárt, sem alsó korhatárt vagy minimális gyakorlat megszerzését. Viszont 1966-ig csak az egyházkerületen belüli lelkészek voltak választhatóak.³⁶

A XVIII. században a zsinat közösségi döntése helyett egyre inkább a gyülekezetek arányos szavazati joga kerül előtérbe. Például az 1742-es dobsinai egyezség szerint lelkési állásonként egy-egy szavazattal rendelkeztek az egyházközségek, ezen felül egy-egy szavazattal bírtak még a nemesek és a lelkészek.³⁷

A püspök (és esperes) megválasztásának a maihoz hasonló szabályozásával találkozhatunk az 1791-es pesti zsinat kánonaiban. Eszerint a helyi egyházi gyűlések (tagjai: pártfogók, lelkészek, tanítók, tanárok, felügyelők, vének) pecséttel küldik be szavazatukat az egyházkerülethez, a négy legtöbb szavazatot kapott lelkészre szavaznak újra ugyanígy. Az eredményt az egyházkerületi felügyelő által összehívott kerületi közgyűlés állapítja meg.³⁸ Az 1871-es bányai egyházkerületi utasítások a püspök és esperes választását csak sürgős esetben teszik a gyülekezeti presbitérium feladatává, egyébként a gyülekezeti közgyűlés jogköre, aminek minden, az egyház terhére viselő családfő tagja. Az esperesi ciklus eszerint hároméves.³⁹

Az 1893. évi egyházalkotmány szerint a püspök- és esperesválasztás során az egyházközségek szavazati jogát a közgyűlések gyakorolják, de nagyobb gyülekezetek esetében ez átruházható a képviselőtestületre. Az egyházközségeknek lelkési állásonként két-két (nem megosztható) szavazatuk van. Ezen felül püspökválasztás esetén az egyházkerület főiskolái, főgimnáziumai és tanítóképző intézetei egy-egy szavazattal, esperesválasztás esetén pedig az egyházmegye tanítóképző intézetei és algimnáziumai egy-egy, főgimnáziumai két-két szavazattal rendelkeznek. Az esperesi ciklus hatéves. A szavazás ekkor is még előzetes jelölés nélkül történt, a második körbe a két legtöbb szavazatot kapott lelkész neve került.⁴⁰

Ami a püspökké választhatóság feltételeit illeti, koronként felmerült néhány erősebb ki-kötés.

A püspök (és esperes) megválasztásának a maihoz hasonló szabályozásával találkozhatunk az 1791-es pesti zsinat kánonaiban.

36 Boleratzky 1941, 57, 67–68. o.

37 Bruckner, 475. o.

38 Boleratzky 1941, 59. o.; Az 1791-es pesti ev. zsinat végzései, Első rész. Az egyházi kormányról. 4., 11., 15. Kanon In: Szeberényi 218–219., 225–226., 228. o., magyar fordításban: Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 3. évfolyam, 11. szám (1860. március 16.), 326–327. h., 331. h., 12. szám (1860. március 23.), 359. h.

39 Bányakerületi utasítások, 1., 51. o.

40 1893. évi egyházalkotmány 44. §. d), 48. §. (11–12. o.), 97–99., 102. §. (18–19. o.), 137–139. §. (25. o.); Mikler, 161–163., 338–339. o.

A második világháború után a választási gyakorlat torzult, majd ezt a szabályozás szintjén is rögzítették az 1966. évi egyházi törvények. Ezt a korszakot így értékelte egy 1991-es zsinati bizottsági összeállítás: „hasonlóan az elmúlt rendszer állami vezetéséhez, az egyházi vezetés nem rendelkezett legitimitációval, mert az egyházi vezetőket gyakorlatilag az államhatalom – az egyház népének megkérdezése nélkül –, ültette hatalmi *posztiókba* és az egyházi törvényeket *sem egy autonóm, szabadon választott testület alkotta. Az egyházi választások – eltekintve attól, hogy általában csak egy állami jelölt volt –, sem nyújtottak alternatív megoldásokra befolyásolási lehetőséget, hanem csak az államilag meghatározott egyházpolitika igénylésére.*”⁴¹ A maga belső köreibben a pártállam is elismerte ezt a folyamatot. Egy 1958-as ÁEH-

A második világháború után a választási gyakorlat torzult, majd ezt a szabályozás szintjén is rögzítették az 1966. évi egyházi törvények.

jelentés így fogalmaz: „a katolikus egyházban hatszáz kulcspozícióból kettőszázhatvanba, a református egyházban százötven kulcspozícióból százötzbe, az evangélikus egyházban harminc kulcspozícióból huszonnégybe került lojális pap.”⁴²

A külső befolyásolás lehetőségét az 1966-os törvényekben már az alapvetések rögzítik: „A Magyarországi Evangélikus Egyház a főbb tisztségek betöltésénél az állam előzetes hozzájárulását kéri.”⁴³ A legfontosabb változás az előzetes jelölés bevezetésében rejlik. Eszperes- és püspökválasztás esetén az adott egyházkormányzati szint presbitériuma állított jelöltet, de csak a püspökkel illetve az országos egyházi elnökséggel folytatott előzetes tárgyalás alapján, „az országos és a helyi egyházi szempontok figyelembevételével”. Ez a gyakorlatban a pártállam szempontjainak maximális érvényesülését jelentette.⁴⁴ A központosítást és ellenőrizhetőséget szolgálta az is, hogy a gyülekezetek szavazati jogát ekkor a presbitériumokra ruházták, ami az 1997-es törvények értelmében visszakerült a közgyűlésekhez (nagyobb gyülekezetekben a képviselőtestülethez), majd 2012-ben újra a presbitériumokhoz.⁴⁵ Az önkényuralmi korban bevezetett jelölési rendszer viszont továbbra is érvényben maradt, bár decentralizáltabb formában:⁴⁶ (folytatjuk)

41 Az 1. számú zsinati bizottság 1991. december 15-én kelt összeállítása, idézi: Boleratzky 1998, 49–50. o.

42 idézi: i. m., 40. o.

43 II. Törvény Az egyház szolgálatának rendjéről 5. §. (2) In: Egyházi törvények 1967, 8. o.

44 II. Törvény Az egyház szolgálatának rendjéről 73., 91. §. In: i. m., 62., 72. o.; Boleratzky 1998, 23. o.

45 II. Törvény Az egyház szolgálatának rendjéről 13. §. (1) b) In: Egyházi törvények 1967, 13. o.; 1997. évi III. törvény az egyházközségben végzett egyházi szolgálatról és az egyházközség önkormányzatáról 35. §. f), 36. §. In: A Magyarországi Evangélikus Egyház Törvényei 2003, 20. o.; 2011. évi VII. törvény a választásokról és a szavazásról szóló 2005. évi VII. törvény módosításáról 8. §. In: Evangélikus Közlöny 13. évfolyam 3. szám (2011. december 28.), 30. o.

46 1997. évi VII. törvény a választásokról és a szavazásról 4. §. In: A Magyarországi Evangélikus Egyház Törvényei 2003, 53. o.

Terray László 90 éves

Urunk gazdag áldását kívánva Terray László további életére, megköszönve neki minden szolgálatát és hálát adva érte Istennek, köszöntjük a folyóiratunkban is gyakran publikáló lelkésztestvérünket két olyan fiatal visszaemlékezéseivel, akik számára lehetővé vált, hogy Norvégiában találkozhassanak vele. A Hulej Enikő és Novotny Dániel tollából származó gondolatok szerkesztőségünk minden tagjának köszöntését hordozzák.

a szerkesztőség

Személyes élmények, melyekért hálás vagyok

„Terray László nevét először egyháztörténeti tanulmányaim során hallottam, s nem sejtettem, hogy közelebről is megismerem majd norvégiai ösztöndíjam idején. Nem sokkal Oslóba érkezésem után személyesen is találkoztunk, hiszen rendszeresen ellátogat a fővárosba, így sokszor volt alkalmunk beszélgetni. Olyan embert ismertem meg benne, aki életét Krisztus szolgálatának szentelte, és a hosszú, norvégiai évtizedek ellenére is fontosnak tartja magyarságát. Ennek a szolgálatnak egyik alappillére a rádiómisszió volt. Ő kezdte el 1963-ban a magyar nyelvű adások szerkesztését, melyet 23 éven keresztül végzett hűségesen.”

2003 tavaszán az a megtiszteltetés ért, hogy a Magyar Evangélikus Rádiómisszió negyvenéves jubileuma alkalmából én készíthettem vele interjút a *Misszió* c. evangélikus magazin számára, s a fenti sorok e cikkből valók. Nagy kihívás volt számomra, hiszen a rádiós jegyzetek után ezzel életem első interjújára került sor. Emlékszem az izgalomra, amelyet a feladat súlya miatt éreztem, hiszen egy olyan jelentős személyt kellett egy különleges alkalom apropóján kérdeznem, akinek szolgálata Magyarországon és a határon túl sok hittestvér számára jelentett lelki felüdülést és anyanyelven hallható útmutatást. Emlékszem Laci bácsi bátorító szavaira, mosolyára és tanácsaira, s arra, hogy az a bizonyos interjú végül milyen jól sikerült...

Laci bácsival a két ösztöndíjas év alatt számtalanszor találkozhattam, hiszen szinte havonta bejárt Oslóba, és a teológia könyvtárában kutatott. Ilyenkor mindig együtt ebédeltünk a kintinban, és teológiai, egyházi, életbeli kérdésekről beszélgettünk. Fontosak voltak számomra ezek a beszélgetések, hiszen olyan jó volt mindig méríteni az ő tudásának, bölcsességének és tapasztalatának bő vizű folyójából.

Hálás voltam azért a szeretetért, amellyel felém fordult. Egyszer meghívott magához Rådeba. Megmutatta az otthonát, megajándékozott Ordass Lajos könyveivel, és mesélt az életéről, csa-

ládjáról. Jártunk a helyi templomban, ahol egy évtizeden át szolgált. Rolvsøyben megtekintettük a parasztpróféta, Hans Nielsen Hauge szülőházát, és tájékozódhattam a norvégiai ébredésről és a missziói társaságokról. Laci bácsi igazi tanítómester, akinek egy kiránduláson is az a célja, hogy a fiatal lelkészpalánta a kellemes élmények mellett lelkiekben és ismeretben gazdagodjon.

Csodáltam azt a korát meghazudtoló erőt és munkabírást, mellyel újabb és újabb feladatokat vállalt. Megszervezte Ittész János püspök úr norvégiai látogatását, akinek a teológia diákjai és tanárai számára tartott nyilvános előadását is ő tolmácsolta. Fáradhatatlanul dolgozott a norvég-magyar egyházi kapcsolatok építésén, s emlékszem, hogy Tormod Engelviken, a missziológia professzor hányszor nyilatkozott elismerően Terray Lászlóról. Az oslói protestáns gyülekezetben azokban az években – számítva a magyar teológushallgatók igezolgálatára – nem lelkészi, hanem kántori szolgálatot vállalt. Amikor pedig ösztöndíjam végeztével elbúcsúztunk egymástól, arról számolt be, hogy éppen négy különböző munkája van folyamatban, amit – ha Isten enged – szeretne még befejezni.

Hálás vagyok Istennek mindazért, amivel Laci bácsi életén és szolgálatán keresztül megajándékozta a norvég és magyar egyházat, a rádióhallgatókat és minket, oslói ösztöndíjasokat. Szeretettel köszöntöm születésnapja alkalmából: „*Boldog ember az, aki az Úrba veti bizodal-mát.*” (Zsolt 40,5)

Hulej Enikő

Szívemből jövő szeretettel köszöntöm Terray Laci bácsit a 90. születésnapján.

Igazából inkább csak valós élményeket, emlékekre épülő érzelmeket hordozok Laci bácsival kapcsolatban. Az emlékeim az azóta eltelt 17 év alatt az én kusza gondolatbogyómban megfakultak vagy egyszerűen kihullottak belőle, de az érzelmeim erősek, a kötődés rendkívül kedves a számomra. Barátságos, közvetlen személyiségének varázsa elevenen él bennem. Különösen is visszhangzik bennem a hangja, mely az idők szelíd bölcsességével szólt, de szerintem mindig vegyült bele valami egészen gyermeki vidámság...

Többször is találkoztunk a Norvégiában töltött két évem alatt, ezek közül kettő elevenen él az emlékezetemben. Egyszer Bjørn Helge Sandvei pofessor úrral és feleségemmel – akkor még csak menyasszonyommal – együtt tehattünk látogatást otthonában. A vasútállomáson nagy örömmel fogadott minket, és kis autója ablakán keresztül megmutatta nekünk az otthonává vált kis norvég falut. Norvégia alapterületének 4%-a alkalmas mezőgazdasági művelésre, Laci bácsi lakhelye pedig pont ezen a részen, szántóföldekkel körülvéve helyezkedik el. A norvég szemnek ez rendkívül egzotikus, de azt hiszem Laci bácsi mélyen mindig magyar lelkének nagyon kedves volt a vidék maga is.

A ház is amolyan kettős érzést keltett. Ismerős otthoni és norvég is volt egyszerre. Megismerhettük Laci bácsi feleségét, aki emlékeim szerint nagyon gyenge volt, tolókokcsiban ült, de örömmel fogadta vendégeit. Közös nyelvként angolul beszélgettünk, teáztunk, én leginkább csak hallgattam a térben és időben más valóságok rabul ejtő történeteit.

Arra nagyon emlékszem, hogy a nap egy szakaszában felvitt engem a dolgozószobájába, ahol bepillantottam az Ordass-dokumentumok lenyűgöző gyűjteményébe. Polcokon, asztalokon, dobozokban és ládában számtalan, de jól rendszerezett irat és fénykép tartalmazta nagyszerű püspökünk életének sok száz darabkáját. Emlékszem, hogy teljesen a hatása alá kerültem, csillogó szemmel, kíváncsi érdeklődéssel olvastam, inkább ittam magamba ennek a számomra elég távoli korszaknak a különleges dokumentumait. Laci bácsi válogatva adogatta kezembe az iratokat, szelíd hangján kommentálva azok jelentőségét.

Emlékszem, hogy az a Laci bácsinál és vele töltött nap nagyon fontos volt a számomra, a személye egy idegen országban mégis az ismerős világot adta nekem, igazi gyógyszer volt a néha krónikussá váló honvágamra.

A másik alkalommal – feleségem szintén éppen nálam volt látogatóban, – Laci bácsi jött fel hozzánk Oslóba, most ő látogatott meg az albérletben, ahol 4 másik norvég diákkal laktam együtt. Nem túl különlegeset, de feleségem rántott húst süített krumplipürével, volt egy kis magyar csalamádém, így akartunk egy kis magyar konyhával Laci bácsi kedvében járni. Remek volt a vacsora, persze megint úgy beszélgettünk, mintha én nem csak egy kis suhanc lennék, mint-ha régi és egyenrangú barátok volnánk. Emlékszem volt szó az én tanulmányaimon kívül magyar és norvég egyházpolitikáról, Laci bácsi könyveiről és a 20. századi egyháztörténet sok izgalmas eseményéről.

Különösen sokat jelentett őszinte érdeklődése a munkám, a kutatásom és a dolgozatom iránt, akkoriban az egyetem elég kemény mezőnyében sokat dolgoztam a saját diplomamunkámon, de nem igazán volt senki – a témavezetőmön kívül – akivel érdemben beszélhettem volna róla. Az egészen pontosan 50 év korkülönbség ellenére kedves humorával, gyermeki lelkesedésével engem is új lendülettel töltött föl.

Hadd köszöntsem Laci bácsit az egyik kedvenc norvég költőm, Olav H. Hauge egyik versével. Számomra nagyon kedves vers, éppen a kegyelem természetes egyszerűsége, a természettel összefonódott norvég lélek nyugalma cseng benne, ami engem magáévá tett, (szívem egy része norvégul dobog, a négy gyermekemnek egy-egy norvég keresztnévet is adtunk), és azt hiszem Laci bácsi örök magyar lelkébe is befészkelte magát.

Olav H. Hauge: Og eg var sorg

Og eg var sorg og heldt til i ei hole.
Og eg var ovmod og bygde attum stjernone.
No byggjer eg i næraste treet,
og um morgonen når eg vaknar,
trær fura gull på nåli.

(Tótfalusi István fordítása)

Olav H. Hauge: És bánat voltam

És bánat voltam és barlangban lakoztam.
És góg voltam és a csillagokra építettem.
Most a szomszéd fán építék,
és amikor fölébredék reggel,
arany szálakat fűz tübe a fenyő.

Novotny Dániel

KARÁCSONYI ÉNEK

Írta: Hans Adolf Brorson (1694–1764)

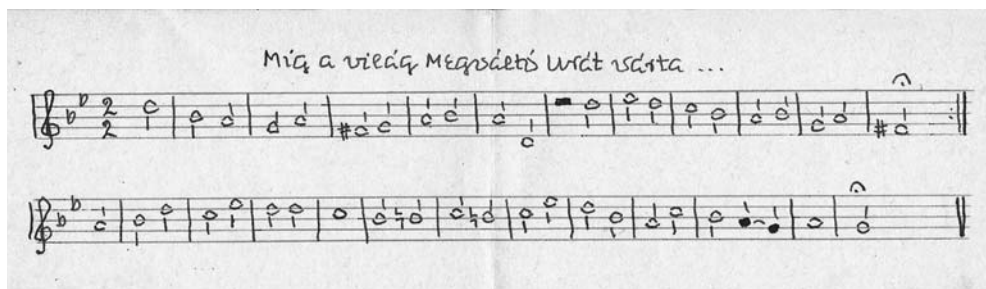
Fordította: Ordass Lajos

Míg a világ Megváltó Urát várta
Akit Isten már régen megígért,
Betlehem Jézus elől jól bezárta
Mind kapuit, mind emberi szívét.
Ki elhozta Isten országát
Zizegő szalmán alussza legelső álmát.

Minden jók örök adományozója
Az ég Ura szegénynek öltözött
A sátán győztes meghódoltatója
Most megjelent a bűnösök között.
A holtakra vár az új élet
Amióta az Isten Fia emberré lett.

Áldott legyen az Isten nagy szerelme,
Áldás nyugodjék örök hatalmán
Hogy hozzánk hajolt megmentő kegyelme
Azon a csodálatos éjszakán,
Amikor a vak sötétségből
Az élet fénye ragyogott le ránk az égből.

Ezért a bajok közt is örvendezzünk
Hisz' nyitva áll a mennyek kapuja
Örömünket el ne fojtsa keresztünk,
Üdvünket elvenni már nem tudja.
Dicsérjük Istent nagy hálával
És Megváltott életünk szép áldozatával.

(Ordass Lajos kézírása)

Egy szavak nélkül prédikáló élet¹

Így szólt hozzám az ÚR igéje: Emberfia! Én most elveszem tőled hirtelen halállal azt, aki neked kedves, de te ne gyászold, ne sírads, könnyedet se hullasd! Csak halkan sóhajtozz, ne gyászold úgy, ahogy a halottakat szokták! Tedd föl a fejdíszedet, és kösd a lábadra sarudat, ne takard el a bajuszodat, és ne edd a gyászolók kenyereit!

Elmondtam ezt reggel a népnek; estére meghalt a feleségem. Másnap reggel a kapott parancs szerint cselekedtem. Ekkor a nép ezt mondta nekem: Magyarázd meg, hogy mit jelent az, amit előttünk csinálsz! Ezt feleltem nekik: Így szólt hozzám az ÚR igéje: Mondd meg Izráel házának: Így szól az én Uram, az ÚR: Én most meggyalázottá teszem szentélyemet, erősségeketek, melyre büszkék vagytok, amely nektek kedves, amely után vágyódtok; fiaitok és leányaitok pedig, akiket ott hagyatok, fegyvertől esnek el. Azt fogjátok csinálni, amit én csináltam: nem takarjátok el bajuszotokat, és nem eszitek a gyászolók kenyerét. Fejdísz lesz a fejeteiken, saru a lábataikon; nem fogtok gyászolni, sem sírni, hanem el-sorvadtok bűneitek miatt, és csak sóhajtoztok egymás közt. Ezékiel pedig példa lesz számotokra: amit ő csinált, ugyanazt csináljátok ti is. Amikor ez bekövetkezik, akkor megtudjátok, hogy én, az ÚR, ÚR vagyok! (Ez 24, 15–24)

Isten emberének élete, személyes sorsa kiábrázolja Isten mondanivalóját népének. Isten embere együtt szenved a néppel, és tökéletesen eggyé válik az élete azzal, amit, és azokkal, akiknek prédikál.

Ezékiel gyakran szemléltette a rábízott prófétai üzenetet jelképes cselekedetekkel. Ezek a dramatikus illusztrációk ma is nagyon népszerű retorikai eszközök. A próféta is népszerűvé vált általuk, akit gyakran keresett fel a nép a fogságban, az újabb szellemes látványosság-ra éhezve. Az egyik alkalommal egy téglába karcolta bele Jeruzsálem alaprajzát, majd ostromot imitált, ezzel hirdetve a szent városra váró háborút. Máskor meg a bal oldalán, majd a jobb oldalán kell feküdnie meghatározott ideig, Júda és Izráel elvetettségének idejét szemléltetve ezzel. Később éles karddal kellett levágnia haját és szakállát, aztán jelképesen batyut készítve, házának áttört falán, mint egy lerombolt városfalon át kellett fogságba vonulnia. De az Úr arra is felszólította, hogy sóhajtozzon hangosan, roskadozó derékkel a nép szeme láttára, az elkövetkező szenvedéseket hirdetve ezzel. Mindez felkeltette a nép figyelmét, de mondanivalóját már nem hallották meg, igehirdetése következmények nélkül maradt.

Az igehirdető személyes tragédiája válik Isten eszközévé az igehirdetés számára.

¹ Az igehirdetés 2013. augusztus 24-én Ordass Lajos püspök halálának 35. évfordulója alkalmából a püspök sírjánál tartott megemlékezésen hangzott el.

Ezt a sort zárta le a felesége halálával kapcsolatos jelképes cselekedete. Itt azonban érezhetően többről van szó, mint pusztán igehirdetést erősítő szimbólumról, dramatikus illusztrációról. Ebben az esetben az igehirdető személyes tragédiája válik Isten eszközévé az igehirdetés számára. Az Úr előre bejelenti, majd elveszi Ezékiel feleségét, és ehhez kapcsolódik, ebből bontakozik ki az, amit közöl népével. Az élet és az igehirdetés megrendítő egysége valósul meg. Ezt pedig nem lehet közömbösen hallgatni. Ez a tragédia provokál. Ez nem impozáns előadás, és nem is hatásos retorika, mindez már a próféta életén is túlmutató, életformáló bizonyágtétel, amely nem csak beszél Istenről, hanem egyenesen Isten színe elé állít, felkavar, kérdéseket ébreszt, nyugtalanít.

Isten emberének élete, személyes sorsa kiábrázolja Isten mondanivalóját népének. Isten embere együtt szenved a néppel, és tökéletesen eggyé válik az élete azzal, amit, és azokkal, akiknek prédikál.

Ezt a történetet hozta előm Isten erre a mai alkalomra. Nem tagadom, hogy nehezen találtam meg azt a kapcsolópontot, amelynek alapján ma meg kell szólalnia Isten igéjének ezen a

Ordass Lajos püspök életében, akárcsak Ezékiel és a többi próféta életében és szolgálatában: az élettörténet és az igehirdetés egysége valósult meg.

helyen, és amely számomra személyes mondanivalót jelent ebben a kontextusban, itt a Farkasréti temetőben, Ordass Lajos püspöknek és feleségének síremlékénél. Ordass püspök 35 éve távozott a földi életből, én 34 éve születtem erre a világra, tehát azok közé tartozom, akik fizikailag sem lehettek kortársai. Nem ta-

lálkozhattam vele, nem hallgathattam igehirdetéseit, nem lehetnek személyes emlékeim róla. Amikor a megemlékezés szervezőjének, aki a megtisztelő felkérést közvetítette, jeleztem ebbéli aggályaimat, azt a választ kaptam, hogy tudatos döntés eredménye volt, hogy olyasvalakit kérjenek meg erre a szolgálatra, aki már egy olyan lelkészgenerációt képvisel, amelynek tagjai személyesen nem lehettek átélői – kárvallottjai vagy kedvezményezettjei – az egyháztörténeti közelmúlt eseményeinek. És nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a tényt, hogy egyre többen vagyunk ilyenek.

A kérdés tehát az, hogy mit jelent a mi korosztályunknak Ordass Lajos püspök személye, szolgálata, helytállása, szellemi öröksége? Számomra erre a kérdésre a választ Ezékiel alapigeként megszólaló története adta meg.

Ordass Lajos püspök életében, akárcsak Ezékiel és a többi próféta életében és szolgálatában: az élettörténet és az igehirdetés egysége valósult meg. Hiszen Ezékiel története világosan mutatja, hogy az Úr nem csak az igehirdető szavait használja fel arra, hogy közvetítse mondanivalóját, de az igehirdető élete is kiábrázolhatja Isten akaratát, túlmutathat önmagán, akár szavak nélkül is. És a párhuzam itt nem ér véget.

Ezékiel a zsidó nép történetének sötét időszakában kapta próféta elhívását, amikor a nép vezető rétegét már fogságba hurcolták. Ebben az időben jelent meg a nép körében egy hamis reménység, hogy a nehezén már túl vannak, hiszen a helyzet mintha jó irányba kezdett volna

változni. Ez az ébresztő igehirdetés, amit már nem pusztán egy jelképes cselekedet, hanem a próféta személyes életének tragédiája ábrázolt ki, ezt a hamis reménységet akarta leleplezni.

Ezékiel szavainak az adta a súlyát, hogy maga is fogolyként szólt a foglyokhoz, vállalta sorsukat. Nem kívülről, és nem felülről szólította meg őket. Eggyé vált az élete azzal, amit, és azokkal, akiknek prédikált. Felesége halála után Ezékielt az Úr némaságra kötelezte, hallgatásával kellett kifejezésre juttatnia azt, hogy Istennek az ítélet bekövetkeztéig nincs más mondanivalója népéhez. És abban a kontextusban, addigi élettörténetének ismeretében éppen hallgatása válik a legtartalmasabb igehirdetéssé.

Mert nem az ige hirdetőjének személye az igazán fontos, hanem az, akire az életén keresztül mutat. Ez pedig Ezékiel esetében sem más, mint a megígért Messiás, Jézus Krisztus, akiben Isten eggyé vált azzal, amit és azokkal, akiknek prédikált.

Mert Megváltó Urunk által kerül új összefüggésbe Isten emberének tragikus élettörténete, és benne nyeri el végső értelmét. Nélküle értelmezhetetlen. Ezékielnek Jeruzsálem elestét kell személyes tragédiájával szemléltetnie. Amikor azonban azt mondja az Úr: *„Én most meggyalázzottá teszem szentélyemet”* – akkor ön maga ellen fordul, és ez a szenvedélyes szeretet öltött testet Jézusban, és általa válhat mindnyájunk számára élő valósággá. Az Úrnak nem közömbös népe sorsa, szánakozik a tőle elszádkadt emberiségen annyira, hogy magára veszi teremtményei életét, bűnével együtt. Krisztusban megmutatta Isten, hogy vállalja a közösséget a szenvedőkkel, kiszolgáltatottakkal, üldözöttekkel. Ez pedig soha nem a dicsőség útja, hanem minden esetben a kereszten keresztül vezet.

Én nem tudom milyen ember volt Ordass Lajos, nem hallgathattam igehirdetéseit, nem beszélhettem vele, nem éltünk egyetlen napot sem egyszerre ezen a földön. A kapcsolópont azonban már nem kérdés számomra. Mert aki összeköt minket, arról így vallott imádkozásról írott könyvének elején: *„megvallok neked valamit, amit – úgy lehet – amúgy is tudsz. Én mindazok között, akik e földön éltek és máig is élnek, legjobban Jézus Krisztust szeretem. Őt, aki ellen rengeteg ember hadakozott már – (meggyőződésem szerint eredménytelenül) – őt, akit igen sokan tisztelettel csodáltak, őt, akit igen sok ember Isten Fiaként imád. Ez utóbbiak közé tartozom magam is. Egyetlen hű Megváltómnak, Mindenemnek vallom őt.”* (Ordass Lajos: Nem tudok imádkozni – OLBK, Budapest – 2001. 15. o.)

Ez a vallomás mutatta meg számomra Ordass Lajos igazság melletti bátor kitartásának titkát. Itt nem a mártír püspök vagy az egyháztörténet szoborszerű, nagy alakja szólal meg, hanem a hívó ember, aki egyedül azért lehetett nagygyá, mert „egyetlen hű Megváltója” nagygyá, a *legnagyobbá* lett az életében, akit mindenkinél és mindennél jobban szeretett. Ezért az alternatív reménységforrások helyett, a személyes ambíciók és a fényes karrier helyett, egyedül őt követte, egyedül őhöz ragaszkodott. Az Úr valóban Úr volt az életében. És aminek kísértését püspökként különösen nehéz elkerülni, éppen az egyház népétől elvárt szerep miatt: nem magát vette komolyan, és állította a középpontba, hanem egyedül Krisztust, akinek keresztjében értelmet nyert minden személyes tragédiája. Ezért adatott meg számára az, ami Ezékielnek: *nem volt*

Éppen hallgatása válik a legtartalmasabb igehirdetéssé.

szüksége szavakra az igehirdetéshez. Az élete prédikált, tanúskodott a megfeszített és feltámadt Megváltóról. Személyes sorsa kiabrázolta Isten mondanivalóját népének. Együtt szenvedett Isten népével, és tökéletesen eggyé vált az élete azzal, amit, és azokkal, akiknek prédikált.

Azért lehetett naggyá, mert „egyetlen hű Megváltója” naggyá, a legnagyobbá lett az életében.

Ennek már önmagában is fontos mondanivalója van a ma igehirdetőinek. A lutheri megkülönböztetés művészete nem terjedhet ki a hétköznapi magatartás és a vasárnapi igehirdetés tartalmának megkülönböztetésére a lelkeszi szolgálatban. Ordass Lajos püspök élete

éppen úgy, mint igehirdetése az élő Krisztust dicsőíti, őt teszi naggyá, akiben Isten meggyalázta saját szentélyét, lerombolt minden hamis reménységet, és megmutatta az egyetlen utat az üdvösségre.

Harmincöt évvel halála után Ordass Lajos személye, helytállása, szellemi öröksége nem marad a múltban, hanem önmagán túlmutatva, a jelenben szólít meg, és szavak nélkül ma is provokál. Mindennek célja azonban világos: *„Ezékiel pedig példa lesz számotokra: amit ő csinált, azt csináljátok ti is. Amikor ez bekövetkezik, akkor megtudjátok, hogy én az ÚR, ÚR vagyok!”*

Megjelent

Hallgrímur Pétursson Passió-énekek

című verses kötete

Ordass Lajos fordításában Probstner János grafikáival.

Megrendelhető

az Ordass Lajos Alapítvány címén (1171 Bp., Lenkeház u. 7.)

1400,- forintos áron.

Egy „emberi pap” portréja¹

Száz éve született Böröcz Sándor²

Bevezetés

Ha valaki Böröcz Sándor életével foglalkozik, akkor a tőle, illetve róla szóló forrásokra, továbbá személyes emlékekre támaszkodva teheti ezt meg.³ Munkám közben evangélikus egyháztörténészként is és a lányaként is a kutató történész, illetve a keresztyén ember számára kikutatható igazság szeretetben történő kimondása vezetett, sem több, sem kevesebb.⁴ Minden történészre érvényesek azok a mondatok, amelyeket egy – a kommunista diktatúra keresztútjait jól ismerő református lelkész – ilyen módon fogalmazott meg: „Mi is a történész feladata? Rátenni kezét az égő sebekre, és leírni azt a fájdalmat, szenvedést, bukást vagy dicsőséget, amit a sebek jelentenek.”⁵ Ehhez a kijelentéshez azt tehetjük hozzá, hogy *az egyháztörténész feladata ezzel egyszerre összecseng, és ettől egyszerre eltér.* A hívő egyháztörténész feladata az, hogy a megfeszített názareti Jézusban, majd a feltámadott Jézus Krisztusban adott egyszerre történelmi és üdvtörténelmi tényeket ütköztesse a látható és láthatatlan egyház személyei és közösségei történeteivel. Az evangélikus egyháztörténész legfontosabb segédeszközei a Biblia, evan-

- 1 Ez a tanulmányom a 2013. június 12-én Vadosfán tartott előadás szerkesztett és részben kibővített változata.
- 2 2013. március 16-án volt édesapánk, Böröcz Sándor születésének 100. évfordulója. Többször beszélt arról, hogy szeretné megélni, egyszer arról is, hogy legalább a 95.-et, mert a 100. előtt az a legkerekesebb szám. 2006. december 25-én hunyt el, temetése 2007. január 13-án délelőtt tíz óraker volt ebben a templomban. Vadosfához 1941-es segédlelkézszi időszaka, 1943. február 9-i esküvője, majd 1959-től haláláig tartó itt lakozása is kötötte. Feleségével, Szentgyörgyi Horváth Idával, két saját leányukkal, majd 20 éven keresztül 12 befogadott leányukkal együtt Vadosfa község és ennek evangélikus gyülekezete lett az utolsó földi otthonuk.
- 3 Jelen előadásomhoz a Böröcz Sándortól származó két legfontosabb forrásnak saját könyvét, illetve a vele készült riportot használtam. Ez mindenképpen az ő szava. Böröcz Sándor: *Kiáltás a mélyből.* Ordass Lajos Baráti Kör. Budapest, 1993; Nem voltam egyedül. Beszélgetések az evangélikus közelműltről. I. A kötetet szerkesztette és a bevezetőt írta Mirák Katalin. Magyarországi Evangélikus Ifjúsági Szövetség [MEVISZ], Budapest, 1995. Ebben: Böröcz Sándor. 91–112. o.; Hegedűs Attila készítette, ifj. Zászkaliczky Pál kiegészítette a vele készült interjút. A fentiekén kívül ezt az előadásomat munkahelyem, az Evangélikus Országos Levéltár (EOL Budapest), illetve az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára (ABTL; Budapest) anyagainak felhasználásával készítettem. Saját emlékeimből csak töredékeket emeltem be az előadásba.
- 4 A végső szót mind édesapánk életével, mind tisztázási kísérletemmel kapcsolatosan, mind mások eddig és ezután elhangzó kijelentéseivel kapcsolatosan az utolsó ítélet bírja, Jézus Krisztus hivatott kimondani. *Az emberi megszólalások – legyenek azok dicsérő vagy elmarasztaló jellegűek – minden esetben a teremtő Istennek arra a konkrét emberi életre kimondott teremtő szava után, és a Bíró, Jézus Krisztus végső, most már megfellebbezhetetlen szava előtt hangzanak el, és mint ilyenek „tükör által homályosak”, töredékesek.*
- 5 Balla Árpád: „Hozd ide a te ujjadat” avagy megjegyzések az új református történet szemlélethez. Esze Tamásnak. In. *„Szorultságomban tág tért adtál”.* Balla Árpád református lelképásztor hagyatéka. Szerkesztette: Szabadi István. Kapitális Kft; Debrecen, 2012. 291. o.

gélikus hitvallási irataink, illetve az éppen adott személyi, történelmi, egyháztörténelmi helyzetképek, azok írásbeli, szóbeli lecsapódásai. Ez utóbbihoz szorosan hozzátartozik az egyházi levéltárakban itthon és külföldön található anyagok részletes vizsgálata. A világi levéltárak anyagaihoz csak akkor közeledhetünk, ha a saját portánkon, az egyházi területeken lévő anyagokat már részleteiben megismertük. Tehát egyháztörténelmi kutatásról lévén szó, a világi levéltárak csak *ancilla historiae ecclesiae* – azaz az egyháztörténelem szolgálóleányaiként – tölthetik be a maguk fontos szerepét.⁶

I. Böröcz Sándor teológiája

Ennek a kérdésnek a tisztázásához *egy korai dokumentumot, a saját könyvét, illetve az emlékeimet* veszem elő.

A korai, mondhatnánk a legkorábbi dokumentum a saját, kézzel írt 1934. augusztus 1-jén a soproni evangélikus teológiai fakultásra felvételi kérvénye mellé beadott *Önéletrajza*.⁷

Teológiailag megvizsgálva ezt a még nem teológus által írt anyagot a következőt mondhatjuk. *Olyan istenkép rajzolódik ki belőle, amely a természettel napi kapcsolatban álló ember sejtése, sőt bizonyossága egy mindenki és minden fölött álló abszolút hatalom létéről*.⁸ A későbbiek folyamán, ez az egyszerre félelmetes, csak a természetben legmarkánsabban meg-

ragadható hatalom egyszer csak személyes, gondviselő Istenné változott a számára. A belévetett hit végighúzódtott egész életén. Két példa erre. Az egyik az északi fény csodájának leírásában ragadható meg, amelyet 1949. október 17-én látott először. Így írt erről: „Üzenet

Én a krisztusi ige *ekéjével akarok végigszántani a lelkek ugarján.*

ez odaátról, ilyen az én dicsőségem, ilyen tiszta és szép az én világom, ilyené kell, hogy legyenek, ha itt akartok lakni velem.”⁹ A másik példa azt bizonyítja, hogy mások is észrevették ezt a gondviselő Istenbe vetett hitét. 1955 januárjában kapta a hírt arról, hogy hazamehet. „Az idősebb törzsörmester, aki mindvégig ismert, és aki kiengedett a bányába, hogy elszámoljak a bányászfelszerelésemmel, így kiáltott fel társai felé az órházban: Kak on veril! Kak on veril! Hogy hitt, hogy hitt ez az ember!”¹⁰

6 Húszévi kutatás után a következő vált meggyőződésemmé: az egyházi levéltárak anyagai még a maguk gyakran megkérdőjelezhető tartalmában is hitelesebb forrásai egy belülről címzett egyháztörténet megírásának. A másik: a legjobb világi levéltárak a maguk többszörösen átvizsgált, fontos, részben egészében, részben részleteiben megsemmisített anyagaival, egyházi szempontból csak a legnagyobb óvatossággal nevezhetők és használhatók forrásanyagoknak. Tapasztalatból beszélék.

7 EOL Soproni evangélikus hittudományi fakultás anyaga. 67. d. Böröcz Sándor: *Önéletrajz*. 1934. augusztus 1.

8 Az önéletrajz ugyanakkor tartalmaz egy rövid verset, amelyben ez a hatalom már, mint *gondviselő Isten* jelenik meg. A szöveg a következő: „Bízzad minden utadat, és ami okozza keserves bánatodat arra, ki hordozza az eget, A felhőknek, szélnek utat csinál, hidd el, minden ügyednek könnyen utat talál.”

9 Böröcz Sándor: *Kiáltás a mélyből*. 193. o. [későbbiekben: Böröcz: *Kiáltás*.]

10 Böröcz: *Kiáltás*. 243. o.

Ami a Jézus Krisztushoz való viszonyát illeti, itt egy belső fejlődés tanúi lehetünk, kanyargós utak, visszaesések, visszatérések, lejtmenet, majd megint emelkedők.¹¹ Szintén önéletrajza végén, a földműves vagy a lelkek földművese dilemmáról írva, ő maga dönt az utóbbi mellett ezekkel a szavakkal: „...én a krisztusi ige ekéjével akarok végigszántani a lelkek ugarjában, és lelki magot szórni azok szívébe, akik kenyérmagot hintenek a földbe! Ehhez kérek megértést és jószívű segítséget, hogy az én Krisztussal járassak a világban eme szózáttal a fölémben: »Légy hű mindhalálig, s neked adom az élet koronáját!«”¹²

A *vorkutai évek a szenvedő, meghaló, majd feltámasztott Krisztus, végül a bűnbocsátó Krisztus képét vetítik elé.* Nem kísértések nélküli Krisztusnak ez a megvallása. A bányamegyén, a halálos kimerültség kellős közepén pl. így ír: „A Sátán ilyenkor férdőzik az emberhez legközelebb: hogy Krisztusban van az erő, hol van most a te Krisztusod?! Itt van, még élek, kereszt-hordozó Krisztusom! Segíts! Segítsd meg szolgádat!”¹³ Könyvében sehol nem emeli a saját szenvedéseit Krisztus személye és keresztje fölé, inkább megpróbálja a kereszt alá letenni. Ebben a hitben talál megnyugvást, és hirdeti mások számára is a bűnbocsánatot, és osztja az úrvacsorát. Erre az egyik legmegrendítőbb példa: egy másik felekezethez tartozó fogolytárs karácsony ünnepén életgyónást végzett nála, az Ó- és Újszövetséggel a kezében, egyszerre Isten két kőtáblája és a golgotai kereszt alatt. A fogolytárs a gyónás megkezdése előtt többek között a következő szavakat mondja: „... embernek emberi papra van szüksége.[...]”¹⁴ Ugyanő: „Úgy tekintelek, hogy Istennek nem felekezeti papja vagy itten, hanem a pap, Isten szolgája, akinek szemében csak megtévedt vagy bűnös ember van, akit hozzá kell segíteni a mélyből felszínre jutáshoz, hogy lelke nyugalomát megtalálva most már gyermekarccal tekinthessen az ég felé, mert tudja, hogy Isten mosolya tekint rá vissza.”¹⁵ És a gyónást követő feloldozás: „Kell, hogy mindnyájunk lelkében kigyulladjon a Csillag fénye, amely megláttatja velünk, *nem azért vezekelünk, amiért emberek törvényszék elé állítottak bennünket, hanem azért, amit Isten ellen vétettünk. Csak ez tud adni teljes megnyugvást. Jézus vérével fizetté érettünk, nekünk is jut belőle egy cseppnyi, ha ezt elfogadjuk és valljuk, akkor Isten is visszafogad bennünket kegyelmébe, és visszavezet bennünket azon a földrajzi úton is, amelyen erőszakkal idehoztak bennünket: ÁMEN*”¹⁶

Végül röviden édesapánk *ekkléziológiájáról.* Ezen a ponton két ellentétes dolgot kell megemlítenünk. Az egyik az, hogy segédlelkész, majd missziós lelkész korában nagyon sze-

11 Az *Önéletrajz*ban a Sopron városáról írt mondatai, a Krisztus megértéséért folytatott küzdelme szimbolikus igazságaként is kezelhetők: „...Sopron az a város, amelyért meg kell szenvedni, hogy megszerethessük, lassan, lépésről lépésre veszi be szívünket, hogy aztán örökké rabjai legyünk, mint a föld a napfénynek, a hívő lélek az imádságnak.” EOL Soproni evangélikus hittudományi fakultás anyaga. 67. d. Böröcz Sándor: *Önéletrajz*. 1934. augusztus 1. 2. o.

12 Uo. 3. o.

13 Böröcz: *Kiáltás*. 117. o.

14 Böröcz: *Kiáltás*. 210. o.

15 Uo.

16 Uo.

rette mind a gyülekezetekkel, mind a lelkészekkel való találkozásokat. Ezek formálták benne az egymás hitét erősítendő *saját felekezetbéli, azaz evangélikus, illetve ökumenikus ösztartozástudatot*. Ebből a szempontból különös szeretettel emlékezett vissza Gyékényesen töltött segédlelkézi időszakára, ahol ezt a kettőt megtestesülve látta: „Boldog öröm, magam korú evangélikus és katolikus tanítókkal, magam korú plébánossal. Testvéri együttműködés minden téren.”¹⁷ Az ellentétes történetet egy 1956. november 3-án történt eseménnyel szem-

November 5-én újra elmentem a Puskin utcába Mindenki elfordult tőlem.

léltette ilyen formában: „...bementem a Puskin utcába. A papok kitörő örömmel fogadtak, kérdeztettek, nekünk is van Mindszentynk! – mondták. [...] November 5-én újra elmentem a Puskin utcába – legalább mi, papok legyünk

együtt, erősítsük egymást. Mindenki elfordult tőlem, mintha ott sem lettem volna.”¹⁸ Tulajdonképpen ez a két ellentétes tapasztalat tért vissza az életébe újra meg újra, és ennek megfelelően alakult a papi hivatáson belüli, majd azon kívüli, de mégis mindvégig az egyházon belüli útja. *Az a rövid idő, amelyet a szabadulását követően, 1957 januárja és 1958 késő ősze között ismét lelkézi szolgálatban töltött a szarvasi Luther Márton Árvaház, illetve az ótemplomi gyülekezet szolgálatában, nagyon sok örömet hozott az életébe. Mindez csak azért valósulhatott így meg, mert ez az időszak majdnem teljesen egybeesett az Ordass Lajos és Túróczy Zoltán nevével fémjelzett, a Magyarországi Evangélikus Egyház 1945-öt követő történetében legáldottabb periódusával. Ez a két püspök megpróbált segíteni, nagyon sokat is tettek Böröcz Sándor és családja ügyében.*¹⁹ Mindketten visszafogadták. Azonban az ő eltávolításuk után ez már nem történt meg, így lényegében egyszerre kisodródott, illetve sorára hagyták egyházi szolgálatában.

Ennek ellenére azt kell mondanunk, hogy *az egyházhoz való ragaszkodása mindvégig töretlen maradt*. Ennek többrétűek az okai, azonban pusztán racionálisan nem magyarázható ez a csökönys kitaratása egyháza mellett. Az igazi oka talán az lehetett, hogy tudta, az egyház az esetek többségében sokkal több annál, mint ami szemünk előtt látható. Jézus Krisztus egyháza egyszerre látható és láthatatlan, függetlenül attól, hogy a látható egyház – a mindenkori személyi, történelmi, egyháztörténelmi adottságoktól meghatározva – örömökre és csalódásokra egyaránt okot adó jelenségeket is felmutat. Édesapánk egyházhoz történő mindvégig megma-

17 Böröcz: Kiáltás. 15. o.

18 Nem voltam egyedül. Beszélgetések az evangélikus közelmúltról. I. 101. o. [később: Beszélgetések.]

19 Az EOL-ban található egy hosszabb levelezés, amelynek lényege az, hogy Ordass Lajos és Túróczy Zoltán 1957 első felében Böröcz Sándor ügyét Csépara helyezéssel, tehát önálló parókusi állással próbálták megoldani. Mindössze azt kérték tőle, hogy csendben munkálkodjon, a neve „ne legyen forgalomban.” Ez a kérés egyszerre szolgálta Böröcz Sándor és a mellé álló két püspök, rajtuk keresztül az egyház védelmét. Ezt a megoldást egészségi állapotára hivatkozva nem merte vállalni. Túróczy Zoltán eltávolítását követően Vető Lajostól kért lehetőséget a Déli Egyházkerületből az Északiba történő áthelyezésre. Erre elutasító választ kapott. A '60-as években Vető Lajos pénzübeli segítséget nyújtott a házépítéshez, és ők ketten végig levelező viszonyban maradtak. Az anyagok egy részét I. EOL Északi Evangélikus Egyházkerület. [EOL ÉEEK] 16. d. III/c. 1958.

radó ragaszkodása mögött valószínűleg a látható egyház mellett a láthatatlan egyházhoz történő kötődése is nagyban hozzájárult.

A következőkben tanulmányom derekas, illetve záró részében az eddigi, feltáró jellegű kutatásaim eredményeit osztom meg Böröcz Sándorral kapcsolatosan az olvasókkal. Itt szó lesz kettős politikai érintettségéről, illetve ezeknek Böröcz Sándor és családja egész életére gyakorolt hatásáról.

II. Letartóztatásának előzményei: a missziós lelkész kettős politikai érintettsége

a/ Nyilaskeresztes párttagsága 1945. február elejétől²⁰

Böröcz Sándor 1944. február 11-től letartóztatásáig, 1948. augusztus 19-ig a Körmeny székelyhelyi körzetet magába foglaló misszió lelkésze lett. Feladatköréről a következőt írta: „Missziós lelkész voltam, nem volt templomom, csak iskolák, szobák és konyhák. Igehirdetés után a gyülekezet ülve maradt beszélgetni. Sorolták az emberek a fájdalmaikat.”²¹ *Arra a kérdésre, hogy miért éppen ő került 1948-ban a politikai hatóságok látókörébe, a legújabb kutatások tükrében kettős politikai érintettség tényei adhatnak választ. Ezen érintettségek közül az elsőt elhallgatta. Erről soha senkinek nem beszélt.²² A másodikat a *Kiáltás a mélyből* című, ötször kiadott önéletrajzi könyvében több helyre belerejtette. Az 1989 után készült interjúkötetben, amelyben ő is szerepelt, arra a kérdésére, hogy „Nem tartja-e magát politikai alkatnak?”, a következő választ adta: „Én nem politizáltam, hanem igyekeztem helytállni fajtámért, nyájamért.”²³ A sorrend árulkodó: az esetek többségében *első a magyar, utána a keresztyén, illetve az evangélikus nép!*²⁴ Ennek a sor-*

Evangélikus egyházunk *tíz talentomot kapott, hogy vele gazdálkodjék.*

20 A Szálasi Ferenc-féle Nyilaskeresztes Párt, Szálasi negyedik pártja 1939. március 8. és 1944. augusztus 24. között, majd 1944. október 16. és 1945. május 1. között működött. A szovjetek uralta területen hivatalos betiltása 1945. február 26-án történt az Ideiglenes Nemzeti Kormány 528/1945-ös rendeletével. Ezt a rendeletet a szovjet csapatok előrenyomulásával fokozatosan hajtották végre az általuk elfoglalt területeken. Körmeny 1945. május 15-én került a szovjet csapatok kezébe.

21 Beszélgetések. I. 96. o.

22 Könyvének többszöri elolvasását követően, illetve most már a bizonyítékok birtokában azt kell mondanunk, hogy egy halvány utalásban a téma mégiscsak előkerült, és pedig a következő sorokban: „Amikor Káin és Ábel megszületett, akkor kezdődött el a testvér szó használata. Ezt azért jegyzem meg, hogy a fenti címben ellenségem ne keressenek – ha valamikor kezükbe kerül ez az írás – semmiféle »nyilas testvériséget«.” Böröcz: *Kiáltás*. 138. o.

23 Beszélgetések. I. 96. o.

24 Erre a sorrendre mások is felfigyeltek nála. Már Vorkuta után, Nyíregyházán, 1955-ben egy bizonyos Mária néni Pécsről, egy ügyvéd felesége a következő szavakkal búcsúzik tőle: „Tudja, magának mi a legnagyobb baja? Az, hogy talán még az Istennél is jobban szereti a hazáját!” Az emlékirat hozzáteszi édesapánk válaszát ehhez a kijelentéshez ilyen formában: „Magyarázkodásra már nem volt idő.” L. Böröcz: *Kiáltás*. 300. o. Ezekhez hozzátehetjük

rendnek szem előtt tartása kettős politikai érintettsége mozgatórugóinak megértéséhez is közelebb vezet.²⁵

*Böröcz Sándor nyilaskeresztes párttagságának történetét az Evangélikus Országos Levéltárban a dunántúli egyházkerületi levéltár őrizte meg.*²⁶

Arra a kérdésre, hogy hogyan került sor az ő belépésére a Nyilaskeresztes Pártba, két maradt forrás ismeretében azt kell mondanunk, hogy *egy villámgyors rákérdezést követte a villámgyors beléptetés*. Mindkét forrás ugyanazt mondja. Böröcz Sándor saját vallomása: „Előadja, hogy 1945 februárjában a körmendi lelkészi hivatalban volt, amikor egy római katolikus tábori lelkész felkérte vitéz Németh-Farádi Mihályt, [a gyülekezet lelkészét, édesapánk főnökét B. E.], hogy vállalja el a körmendi járásban *az egyháziak hivatásrendjének megszervezését*. Az egyházi embereknek felekezeti hovatartozástól függetlenül hivatásrendbe kell tömörülniük, »miért is, addig is, amíg a vonatkozó rendelet Sopronból az egyházak hivatásrendjének vezetőjétől leérkezik, tájékoztassa erről a körmendi járásban lévő összes lelkészeket.«²⁷ Vitéz Németh-Farádi Mihály elfoglaltságára hivatkozva elutasította a felkérést, és a beszélgetés során éppen akkor belépő Böröcz Sándort ajánlotta a munkakörre, aki ezt azonnal el is vállalta. A tábori lelkész elvitte a Nyilaskeresztes Párt helyiségébe, Huszár Miklós járási helyettes vezetőhöz, akinek a vele jött tábori lelkész azt mondta, hogy Böröcz Sándor fogja az egyháziak hivatásrendjének megszervezését végezni a körmendi járásban. „Mint ennek a tisztségnek az elvállalója be kellett lépnem a Nyilaskeresztes Pártba, amit meg is tettem.”²⁸

Böröcz Sándor saját kezűleg – 1934. augusztus 1-jén Borgátán – a hittudományi fakultás számára írt önéletrajzának azt a feltűnő jellegzetességét, hogy nem a születésnapjával, 1913. március 16-ával, hanem az azt megelőző nappal, nemzeti ünnepünkkel, március 15-tel indítja, majd megjegyzi: „... bús kuruc nóták, a könnyeket kicsaló Kossuth-nóták fogadtak.” L. Böröcz Sándor: Önéletrajzom. EOL soproni hittudományi fakultás anyaga. 67. doboz.

25 Az egyetlen jelentősebb eltérést édesanyánk kezének megkérésekor feltett kérdés jelenti, amikor arra várt válasza alig pár órája ismert leendő feleségétől, hogy megelégszik-e a harmadik hellyel az életében, ti. Isten és a haza után. Böröcz: Kiáltás. 16. o.

26 Én magam 2012 tavaszán szereztem erről tudomást, eladdig sem tőle magától, sem édesanyánktól, sem másoktól, sem a tőle, illetve róla megjelent anyagokból ez nem derült ki.

27 EOL Dunántúli Evangélikus Egyházkerület. (EOL DtEEK) 37. d. 1945. december 10. Böröcz Sándor igazoló jellegű meghallgatása dr. Kevey István nyugalmazott főszoftgábiró, egyházmegyei törvényszéki bíró előtt. I. o.

28 Uo. További utasításokat nem kapott, így saját belátása szerint cselekedett. A következő személyekhez ment el: Gyöngyös Ferenc c. kanonok, római katolikus esperes; Pethő Antal református lelkész; Somogyi Gyula egyházasrádóci református lelkész; Varga István egyházasrádóci római katolikus lelkész; Tivadar József magyarszekcsői római katolikus plébános. Küldetésének lényegéről a következő módon vallott: velük „... közöltem a megbízatásomat, amelyet abban láttam, hogy ezekben a vészterhes időkben a különböző felekezetekhez tartozó egyházi férfiaknak még inkább, mint a múltban, szorosabban kell együttműködnünk, amelyből hazánkra és a vezetésünk alatt álló emberekre csak jó származhatik. Közöltem, hogy ne a vallásuk szerint osztályozzuk az embereket, hanem a Krisztus vérén megváltott magyarokat lássuk bennük. A múltban úgyis minden bajunk abból származott, hogy folytonosan csak felekezetieskedtünk, erőnket felapróztuk, amivel sokat ártottunk magyar fajtánknak. Az illető lelkészek ezt mind nagy örömmel fogadták, és természetesnek is vették. A Nyilaskeresztes Pártban mindössze négy ízben fordultam meg, és egy volt pécsi alezredessel, akinek nevét nem tudom, közöltem, hogy hol jártam el.”

A második forrás: *vitéz Németh-Farádi Mihály körmendi lelkész vallomása*.²⁹ Az ő nyilatkozata, mely tanulmányom lábjegyzetében olvasható, kisebb eltéréseket figyelmen kívül hagyva megegyezik Böröcz Sándor nyilatkozatával. Németh-Farádi Mihály vallomása végén előadta az ügyvel kapcsolatos összegező véleményét is: „Tudomásom szerint Böröcz Sándor jobboldali érzésű ember volt, de nem volt szélsőséges irányzatú. Nevezett a magyar érzéseit gyakorta hangoztatta. Rosszindulat sohasem vezérelte. Egyebet bemondani nem tudok.”³⁰

A Böröcz Sándorral történtek történelmi előzményének tekinthető egy, a Szálasi Ferenc Naplója utólagos bemutatását, illetve annak magyarázási kísérletét tartalmazó mű egyik kijelentése, amely szerint ezen „hivatásrendek” célja „... a nyilas ideológia átültetése a gyakorlati életbe a »hivatásrendek« felállítás útján”.³¹ Vezetőjük: egy bizonyos dr. Kiss Károly volt, a *Dolgozó Nemzet Hivatás Rendjének* (DNHR) rendhadnagya. *Ez a magyarázat frontálisan ütközik a Böröcz Sándor által saját feladatkörének felfogásával és annak gyakorlati kivitelezésével kapcsolatban tett kijelentésekkel.*

a/1 A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület Igazoló Bizottságának vizsgálata és döntése Böröcz Sándor ügyében

Amikor kiderült ez a nemzetiszocialista párti érintettség, a *Dunántúli Evangélikus Egyházkerület Igazoló Bizottsága* foglalkozott a kérdéssel.³² A következőre kérték Böröcz Sándort: „... pótlólag terjesszen be mindazoktól a lelkészekről, kikkel mint egyházi hivatásrend-vezető megbeszélést folytatott, olyan tartalmú nyilatkozatot, amelyben igazolást nyerjen az, hogy a fasiszta világnézet mellett propagandát nem fejtett ki, a lelkészeket a nyilas pártba való belépésre nem presszionálta, hanem csak a célból folytatott velük megbeszélést, hogy felhívja lelkésztársai figyelmét is az elhagyottak, szegények ügyének felkarolására, azoknak szociális gondozására felekezeti különbségre való tekintet nélkül, mert ő ebben látta lelkészi hivatásának krisztusi szellemben való betöltését. Beszélgetéseibe pártpolitikát nem vegyített, és működése sem ter-

29 Uo. Ennek szövege szó szerint a következő volt: „Előadja, hogy 1945 februárjában egy római katolikus papi reverendába öltözött lelkész, [...] felkérte őt, hogy vállalja el a körmendi járás *papi hivatásrendi szervezetének* vezetését. Eközben jött be Böröcz Sándor. »Én közöltem az illetővel, hogy a szervezést és a vezetést nem vállalom el, mert nagyon elfoglalt ember vagyok, és vidékre sem szoktam járni, politikával sem szoktam foglalkozni. Miután éppen akkor lépett be Böröcz Sándor, megkérdeztem utóbbi, hogy mit szólna hozzá te, Sándor? Erre a katolikus lelkész Böröcz Sándort kérte fel, hogy a szervezést vállalja el. Ő, Böröcz erre késznek mutatkozott. E tárgyban az irodában több beszélgetés nem volt, majd Böröcz és a kérdéses katolikus lelkész eltávoztak. Előadom, hogy Böröcz a beszerzésre engem nem kért fel, és vele e tárgyban nem is beszélgettem.”

30 EOL DtEEK 37. d. 1945. december 29. Vitéz Németh-Farádi Mihály körmendi evangélikus lelkész. Nyilatkozat Böröcz Sándor ügyében dr. Kevey István nyugalmazott főszolgabíró, egyházmegyei törvényszéki bíró előtt.

31 Szálasi Naplója. A nyilasmozgalom a II. világháború idején. Írta és összeállította Karsai Elek. Kossuth Könyvkiadó 1978. 476. o.

32 Az Igazoló Bizottság vezetői és tagjai a következők voltak: dr. Bartha Jenő egyházmegyei felügyelő; Rónay B. Gyula esperes; dr. Kiss József járási főjegyző; dr. Rásó Béla egyházmegyei ügyészhelyettes; Martos Ödön sárvári lelkész mint a jugoszláv megszállás alatti területen lévő egyházmegyei főjegyző, Luthár Ádám helyettese és Reichert Ede takarékpénztári cégvezető mint az ismeretlen helyen tartózkodó Radó Kálmán egyházmegyei világi főjegyző helyettese.

jedt túl a fenti határán. Ilyen nyilatkozat beküldése esetén a bizottság Böröcz Sándort igazoltnak tekinti.³³

Az egyházmegyei igazoló bizottság végső döntése ebben az ügyben a következő lett: „A Nyilaskeresztes Pártba való belépése és az egyházak hivatásrendi szervezésének elvállalása miatt véleményezem utóbb nevezettnek a megdorgálását. Súlyosabb fegyelmi büntetés kiszabását nem látom indokoltnak.”³⁴ *A dolognak az lett a folytatása, hogy az esperes, Rónay B. Gyula felterjesztette Kapi Béla püspöknek az ügyet. Böröcz Sándor kemény püspöki dorgálással „úsztta meg” a dolgot. Nyilaskeresztes párttagságát – függetlenül annak rövidegétől, illetve sajtós felfogásától – a későbbiekben is számon tartották, elsősorban egyházi, de világi oldalról is.*³⁵

a/2 Böröcz Sándor és a zsidóság

Ezen a ponton még röviden meg kell emlékeznünk édesapánknak *a zsidósággal kapcsolatos megnyilvánulásairól*. Itt utalnunk kell arra, hogy a dunántúli egyházkerület *igazolól eljárás*

Nyilaskeresztes párttagságát ... a későbbiekben is számon tartották.

lefolytatásához kiadott kérdőívének negyedik pontja a következő kérdésre kért választ: „Szerzett-e zsidóktól eredő rádiót? Ha igen, mikor, milyen körülmények között?”³⁶ A másik dolog, amire utalnunk kell, a magyar tör-

ténelem azon 20. századi tényei, hogy az 1919-es Tanácsköztársaság alatt némely magyar zsidó-kommunista körök bosszút álltak bizonyos magyar-keresztyén körökön. 1945 után, főleg a Rákosi-korszakban ugyanez a jelenség volt tapasztalható. Ki kell mindezt egészíteni azzal, hogy ezúttal ez a bizonyos zsidó-kommunista bosszú a maga áldozatait egyszerre szedte magyar keresztyén és magyar zsidó körökből is.³⁷

Családunk szenvedéstörténete szempontjából a kérdés úgy került elő, hogy mind *embertelen, mind emberséges zsidó személyek* megjelentek szüleink életében. Az embertelen zsidó

33 EOL DtEEK 37. d. 1945. augusztus 22. Vasi Közép Egyházmegye. 30/IV/1944-45. Ezt követően érkeztek be az igazolások Pethő Antal református lelkésztől; Gyöngyös Ferenc esperes-plébánostól, melyek azt erősítették meg, hogy a pártba történő beléptetést nem szorgalmazta; hivatásrendi működését úgy értelmezte, hogy a különböző felekezetek papjait egymáshoz közelítse, és hazafias és karitatív célok szolgálatába állítsa.

34 EOL DtEEK 37.d. 1945. december 29. Dr. Kevey István levele a Vasi Közép Evangélikus Egyházmegye Esperesi Hivatalának Uraiúfaluba (Rónay B. Gyula esperesnek).

35 Jobboldali párttagságát világi hatóságok még 1961-ben is számon tartották. L. ÁBTL 0-14847/1 Fasiszta pártok és polgári pártok tagjai. BM Győr-Sopron megyei Rendőrfőkapitányság Politikai Nyomozó Osztály VII. osztálya. Ebben 19. számmal szerepel Böröcz Sándor.

36 A kérdőív szövegét I. többek között EOL DtEEK 37. d. 2264/II. 1945. június 29.

37 Ezeknek a szenvedtetéseknek, illetve szenvedéseknek az igazi kibeszélése magyar zsidók és magyar keresztyének között, keresztyén oldalról igazán kielégítő módon mindmáig nem történt meg. A holokauszt borzalmainak hátterén elfelejtődött Bereczky Albert református „vörös püspök” számomra egyetlen, valóban megfontolásra érdemes jó tanácsa, hogy ti. zsidóknak és keresztyéneknek őszintén végig kell gondolniuk a történeteket 1919-től folytatolagosan.

megtestesítője *Berkesi András* zsidó polgári családból származó magyar kommunista, ÁVH-s őrnagy. Szombathelyen a Bagolyvárbán 1948. augusztus 19-én súlyosan megkínozta édesanyánkat.³⁸ 1948 szeptemberében pedig társaival együtt majdnem halálra verte édesapánkat, ezt követően ott „felejtette” 82 órára a fal mellett. Mindez Budapesten, a Katonapolitikai Osztályon (KATPOL) történt. Ehhez képest, könyve megírásának pillanatában édesapánk a következőket írta: „Zsidó a KATPOL-on sem nyúlt hozzám.”³⁹ Berkési András ugyanis evangélikusként, sőt a Deák téri evangélikus gyülekezet presbitereként mutatkozott be. Egyre tudok gondolni, ti arra, hogy akkor és ott még nem tudta, hogy Berkési András zsidó hátterű magyar kommunista. Berkési az utolsó találkozásukkor a következőt mondta neki: „Ne féljen, Böröcz, magát az Isten nem engedi meghalni.” Édesapánk kommentárja: „Bocsássa meg tettét az Isten, én már akkor megbocsátottam.”⁴⁰

Berkési András ugyanis evangélikusként, sőt a Deák téri evangélikus gyülekezet presbitereként mutatkozott be.

Említésre méltó az *emberséges zsidó*

megjelenése könyvében. Az oroszoknál történő első kihallgatásakor Budapesten 1948 októberében a tolmács egy *Somogyi* nevű csáktornyai zsidó órás és ékszerész volt. Könyvében így írt erről: „Ha valakik, a zsidók tapasztalhatták, mit jelent a teljes kiszolgáltatottság. Mit jelenthet egy emberséges szó annak a szerencsétlen rabnak.”⁴¹ Még egy zsidó tolmácsról megemlékezett. 1948-ban Badenben szintén az emberséges zsidóval találkozott.

Kommentárként két megjegyzést fűzök ehhez a témához. Az egyik *Luther* mondata, amelyet Dietrich Bonhoeffer német mártír, evangélikus teológus nagyon sokszor idézett: „*Nem a mű határozza meg a személyt, hanem a személy határozza meg a művet!*” Tehát az ember telen vagy ellenkezőleg emberséges egyes emberektől alakulnak a dolgok vagy úgy, hogy irtózatoss szenvedések, vagy úgy, hogy vigasztaló, örömteli dolgok születnek belőlük mind az egyes ember, mind a közösségek számára. A bibliai – ó- és újszövetségi antropológia kiindulópontja – az ember, minden egyes ember Isten-arcúsága, illetve az Újszövetségben a Krisztusba vetett hit révén születő Krisztus-arcúság. Előbbi minden emberre érvényes, az utóbbi a Krisztus-hívők sajátossága. Röviden kifejezve minden ember Isten-arcú, a keresztyének viszont Krisztus arcát is hordozzák, amely arc csak akkor hiteles, ha kereszt alakú. Izraelre és a keresztyénségre vo-

38 Az ötvenes évek elején a sárvári állomáson édesanyánk összetalálkozott egykori kínzójával. A nála lévő esernyő nyelével alaposan helybenhagyta. A szemtanúk édesanyánk mellé álltak, Berkési alig tudott elmenekülni. Ezért az ellenállásáért még jobban tiszteljük emlékét, hiszen akkoriban ezt megtenni nem volt veszélytelen.

39 Böröcz: Kiáltás. 51. o.

40 Böröcz: Kiáltás. 43. o. Azt, hogy ez a megbocsátás nem jelentett nála felejtést, a következő bizonyította. 1966-ban hazavittem a soproni József Attila Gimnázium abban az esztendőben érettségizetteknek adott búcsúkötetét, Berkési András: Húszévesek című könyvét. Amikor édesapánk meglátta, haragra gerjedt, és azt mondta: ennek az embernek és ennek a könyvnek semmi keresnivalója a mi otthonunkban. Édesanyánk közbelépésének volt köszönhető, hogy a könyv megúszta a megsemmisítést. Amikor gyakori látogatásaim során a Terror Háza Múzeumban ránézek a hóhérok fényképei között Berkési András fotójára, akkor elégtételt érzek sok-sok más család áldozataival együtt azért, hogy a magyar történelem ezt az embert ott tartja számon, ahova való.

41 Böröcz: Kiáltás. 51. o.

natkozólag a teológia nyelvén megfogalmazva mondhatjuk azt, hogy Izrael is és a keresztyén-ség is szent, mint Isten, illetve egyszerre Isten és Krisztus népe, de nem minden egyes izraelita és minden egyes keresztyén szent! Csak ennek tudomásul vételével lehet reménységünk abban a tekintetben, hogy valódi párbeszéd születik, nem pedig egyoldalú egy helyben topogás, esetleg kölcsönös egymásra mutogatás.

b/ Böröcz Sándor második politikai érintettsége: részvétel egy Rákosi-ellenes, külföldről irányított ellenállási harcban 1947–1948-ban

Ellentétben a jobboldali múlt – mindössze egyetlen, utólag kikövetkeztethető, rejtett utalást tartalmazó – megjegyzésével közvetlenül a II. világháború befejeződése előtt, édesapánk második politikai priusza több helyen említést nyert könyvében. Az 1948. augusztus 19-ét követő letartóztatása után, a kihallgatások során állandóan visszatért az a feltételezés, hogy ő egy összeesküvő csoport tagjaként Rákosi Mátyás és rendszerének megbuktatásán munkálkodott volna.

A következő utalások erősítik ezt meg. Egy beígért – majd végül végre nem hajtott – kivégzés előtti éjszakára visszaemlékezve a következőket írta: „... hazámnak és magyar testvéreimnek félelemmentes életet szerettem volna. Akkor fogalmazódott meg bennem a később annyit hangoztatott és lejáratosított cél: emberarcú szocializmus. Ez hát a bűnöm, azokéval együtt, akikről csak sejtettem, hogy a cél irányítói voltak, akikhez ismeretlenül tartozom, de soha eddig nem szóltam róluk senkinek. Amikor később megkérdezték tőlem, hogy tulajdonképpen

mit is akartak maguk? Újra csak ezt válaszoltam: emberarcú szocializmust. Szeretném hinni, hogy ezt először én fogalmaztam meg először és éppen ott.”⁴²

Hazámnak és magyar testvéreimnek félelemmentes életet szerettem volna.

Egy másik példa: 1949. február 24-én az ausztriai Badenben a szovjet katonai bíróság

előtt az utolsó szó jogán Böröcz Sándor a következőket mondta: „Tisztelt Bíróság! A történelemben különféle rendszerek váltják egymást. Az újtól rendszerint fél az ember, mert nem ismeri. Én mint a magyar parasztság szülőtte kerültem ebbe a társaságba. [...] Féltem a paraszt fajtámat, hogyha elveszik tőle a földet, elmegy a kedve az élettől, mert a magyar parasztnak Isten után legdrágább kincse a földje. A föld, amelyből vétetett és a melytől még a halálban sem válik meg, mert nem kriptába teszik, hanem az anyaföldbe. A szovjet törvények értelmében elismerem magamat bűnösnek.”⁴³

42 Böröcz: Kiáltás. 32. o.

43 Böröcz Sándor: Kiáltás a mélyből. 70. o. Az ítélet. A szovjet törvények értelmében 58.§ 6; 2; 9; 11. pontja értelmében, minden pont 25 év, összesen 100 év! A következő tartalmak voltak benne a magyar kihallgatók által emlegetett díszítőjelzők szerint: hazaáruló, imperialista bérenc, népellenes, demokráciaellenes, imperialista kém, szovjetellenes, összeesküvő, szervezkedő a hatalom megdöntésére. Uo. 70–71. o. Hozzáfűzés: „Mit is lehetett volna még mást mondani? Rákosi népirtó zsarnoksága, hitünk szabadsága, a lelkiismeret szabadsága, a bosszú szülte megtorlások nem jöhettek szóba, mert megtörténhetett volna, hogy beváltják az egyik kihallga-

Még egyetlen utalás a könyvből, amely arra vonatkozik, hogy Kisbarnaki Farkas Ferenc horthysta vezérőrnagy, cserkészvezető személyéhez is köthető volt az a több sejtből álló mozgalom, amelynek Böröcz Sándor is tagja volt. „A korábban lebukottak azt közölték, szervezetük annak a szervezetnek a része, amely Kisbarnaki Farkas Ferenc nyugaton élő vezérőrnagy nevéhez fűződik. Ezt azért csinálták, hogy eltereljék a figyelmet a hazai vezetőkről. Én nem tudhatom, hogy ez így volt-e vagy sem, én a kezemet a fent említett és körvonalazott eszményi elgondolásra adtam...”⁴⁴ A dologhoz még az is hozzátartozik, hogy édesapánk úgy tudta, hogy valamilyen módon Rajk László is benne lett volna ebben a bizonyos mozgalomban.⁴⁵ Sőt Károlyi Mihály érintettségéről is szólt.

Arra a kérdésre, melyek lehettek a mozgatórugói annak, hogy másodszor is olyan közelről bonyolódott bele az aktuális politikába, kettős válasz adható. Mindkét válasza benne rejlik a könyvében. Az első válasz az, hogy *mélységesen csalódott az ún. népi demokráciában.* Ennek a csalódásának bőségesen hangot is adott. Eleinte örült annak, hogy befejeződött a világháború, és lehetőség nyílik valami újnak és jobbnak a megkezdésére.⁴⁶ Azonban ez a re-

Mélységesen csalódott az ún. népi demokráciában.

ményisége nagyon hamar keserű csalódásba torkollott. Személyes élményei csak fokozták ezt a csalódást. Erről így írt: „Földosztó kapláncokként emlegettek mindenhol, ahol megfordultam. Amikor azonban Körmend és Mizdó határvonalán a domboldalba megláttam 1945-ben a füstölgő könyv- és iratmáglyát, megdöbbsen az emberi szív legemberibb része. Csak azért kerültek a domboldalba ezek a történelmi kincsek, kódexek, enciklopédiák, nagy emberek levelei, Zrínyi levele, hősi múltunk drága kincsei, mert történetesen a Batthyány-grófok és -hercegek kastélyában várták a kutatókat, költőket vagy történetírókat, hogy általuk elevenedjék meg régmúltunk egy-egy részlete. És, mert nem tudtak bosszút állni a gazdán, mert nem várta meg az elhurcolást, hát a kastélyoknak és a parkok fáinak kellett nekiesni és pusztítani török, tatár mód-

tó tiszt fenyegetését: »visszaadjuk a magyaroknak«, és akkor már csak akasztófa következik. Bocsásson meg mindnyájunknak a jó Isten!”

- 44 Böröcz: Kiáltás. 284–285. o. Kisbarnaki Farkas Ferenc (1892–1980) horthysta vezérezredes Ausztriában, majd Németországban élt a második világháborút követően. Ezekről a helyekről irányította többedmagával azt a harcot, amely a kommunista hatalom magyarországi megtörését célozta. 2006. szeptember 15-én Szekeres Imre, akkori MSZP-s honvédelmi miniszter rehabilitálta, és visszaadta egykori rendfokozatát. Ezt követően főként liberális történészek, politikusok – Gulyás József, Kovács Tamás, Ungváry Krisztián – támadták a döntést, mások viszont – Szakály Sándor hadtörténész – megvédték Kisbarnakit. A vita jelen pillanatig eldöntetlen. Kissé ironikusan jegyzem meg, hogy az a sejtésem, ha bizonyíthatóvá válik, hogy Rajk Lászlónak vagy Károlyi Mihálynak esetleg köze volt a Kisbarnaki féle ellenállási mozgalomhoz, akkor könnyen megesne, hogy azonnal másként vélekednének.
- 45 Böröcz: Kiáltás. 284–285. o. Annyi bizonyos, hogy édesanyánk ennek az információnak a birtokában levelezett Rajk Lászlónéval, illetve magával a „vörös grófnő”-vel, Károlyi Mihálynéval.
- 46 Ehhez hozzátartozott az is, hogy ő a Horthy-korszakot is, annak legfőbb megnyilvánulásait pusztán két dolog alapján szemlélte. *Egyfelől a demokrácia, másfelől a szociális kérdések szemszögéből.* Egyik oldalról sem volt megelégedve azzal a rendszerrel sem.

jára? És ezt mind fajtánkbéli magyar testvéreink csinálták. Csak feltört az emberben a vágyódás és kiáltás: mi lesz belőled, hazám, ha tenfiaid keresztre feszítenek? Csak kereste az ember a józanokat és a pusztítás láttán fájó szívűeket. Mi lesz, ha nem összehordjuk a szétduúlt követeket, hanem inkább még jobban szétszórjuk?! Ismét és ismét előkíváncoztak az emberből az átéltek után: hogyan is kezdődött, hogyan is kerültem ide? Történelmi előre megérzése annak az időnek, amikor a Nép Atyjának nevezett Valaki még az utolsó gabonaszemet is összehöportette a termelő padlásán, hogy éhségtől múljanak ki szárnyasok és négylábúak? Vagy azzal való nem számolás, hogy a múltból mennyi csúnya, piszkos habot dob ki a hordó, amikor pöfögve és bugyborékolva tisztul, hogy aztán megszabadulva a bele nem való anyagtól, tiszta, tüzes, ízes bor maradjon meg?!⁴⁷

A második válasz erre a közvetlen politikai belebonyolódásra ebből a csalódásból következett. Éspedig az, hogy a népi demokráciában történő csalódottság vezette azok közé, akik ezen a helyzeten változtatni akartak.

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárában található egy iratcsomó, amely lényegében egy rekonstrukciós kísérlete annak a mozgalomnak – elnevezése *Kopjások* –,

amelyben édesapánk is részt vett.⁴⁸ A már említett Berkesi András 1949 nyarán írta meg a mozgalom történetét.⁴⁹ A történet egészen az evangélikus Gömbös Gyuláig megy vissza, aki a mozgalmat elindította. Az akkori Ve-

Böröcz letartóztatásakor egy rejtjelezett vasúti menetrendkönyvet találtunk.

zérkari Főnökség II. és V. osztályai a kisantant (Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia) ellen szervezkedtek. A finn–szovjet háború idején magyar katonákat küldtek a finnek megsegítésére. A Szovjetunió elleni háború idején a mozgalom súlypontja rádiós hírszerzés, vezetők elleni gyilkossági kísérletek, illetve szabotázs (felforgatás, rombolás), szovjet katonák meggyilkolásának tervei. 1945 után az egyetlen céljuk „... Magyarország »felszabadítása« a bolsevizmus alól.”⁵⁰

Édesapánk szerepéről a következőket írta a jelentés: „1948 őszén [...] sikerült még megtudni a jelszót »Hunyadi Hungária«, továbbá Böröcz ev. lelkész /körmendi lakos/ címét, aki a »postaláda« szerepét töltötte be. A nála leadott híryanagot egy minden héten nála jelentkező Bicsák Flóra nevű kettős birtokosnak kellett leadni. Bicsák a híryanagot Güssingbe vitte, és ott adta át Madarásznak. 1948 augusztusában Hadvárit és az általa ismert személyeket, valamint Böröcz lelkészt őrizetbe vettük. [...] Böröcz letartóztatásakor egy rejtjelezett vasúti menetrendkönyvet találtunk, melyben nevezett részére utasítások voltak. Mivel nem tudta megfejte-

47 Böröcz: Kiáltás. 251. o. Édesapánk könyvében a magyar arisztokraták legjobbjai között említi gróf Csáky Mihály szépesi főurat, aki melleleg a Felvidéki Magyar Párt vezetője volt. Értetlenségét fejezte ki amiatt, hogy őt és a hozzá hasonló embereket miért bántotta az új hatalom.

48 ÁBTL 0-13766. Kopjás mozgalom. Ebben Berkesi András: Jelentés. 1953. október 22. 1–33. o.

49 Saját elmondása szerint vizsgálati anyagokból, kihallgatási jegyzőkönyvekből, illetve bel- és külföldi ügynökök jelentései alapján állította össze a maga anyagát.

50 ÁBTL 0-13766. Kopjás mozgalom. Részlet Berkesi jelentéséből. 9. o. [későbbiekben:Kopjás.]

ni, nem hajtotta végre.⁵¹ „Ezután tartóztatták le Balikó Mihályt, és az ő körmendi sejtjét, továbbá a teljes fegyverraktárukat. [...] Balikó, Böröcz és a fegyveres csoport szovjet bíróság elé került.”⁵² Ugyanebben a dossziében van egy térkép, ezzel a címmel: A Kopjások salzburgi irodája által irányított kém- és fegyveres csoportok 1947–1948. Ebben külön kiemelve a vidéki hálózat: Körmend: Böröcz, Bicsák Flóra, Balikó Mihály, Hódos Barna és a fegyveres csoport.⁵³

c/ Utólagos teológiai megfontolások a kettős politikai belebonyolódás kérdéséhez – közvetlen, vagy közvetett beavatkozások

Az a teológiai kérdés, amely felvetődik, a következő: totális diktatúrában az egyes evangélikus keresztyén, illetve az evangélikus egyház közvetlen vagy közvetett módokon bekapcsolódhat-e politikai eseményekbe azzal a szándékkal, hogy ezeket az eseményeket ténylegesen befolyásolja, segítse vagy támadja, esetleg odáig menően, hogy az adott rendszert győzelemre segítse, vagy ellenkezőleg, alapvetően megváltoztassa.

Ezt a kérdést a maguk számára csak az evangélikus egyház, illetve az egyes keresztyének válaszolhatják meg. Ha megnézzük, hogy a hatalmat totalitárius módon megragadott világ ezen a téren milyen segítséget nyújthat ennek a kérdésnek a megválaszolásához, akkor nagyon leegyszerűsítve a következőket lehet mondani.

Totális diktatúrákban mindig is úgy állt a helyzet, hogy a hatalmon lévők engedték, esetleg elvárták, hogy a hozzájuk világi vagy egyházi oldalról közvetlenül csatlakozók ezt az odatartozásukat ki is mutassák. Cserébe, ha más nem is, de a kommunista diktatúrában megkapták a „haladó” jelzőt, illetve bizonyos köreik egyházi vezető pozíciókat. A másik oldalon állókkal viszont mindig az történt, hogy őket ugyanezek az erők védekezésbe szorították, majd részben vagy egészen ellehetetlenítették, esetleg mérhetetlen szenvedésekkel, sőt az esetek egy részében halállal „jutalmazták”.

Ebből a szemszögből édesapánk kettős közvetlen politikai belebonyolódása két ellentétes előjelű vonást mutatott fel. Az első esetben, ha rövid időre is, egy általa alapvetően félreértett jobboldali diktatúrának nyújtott segítséggel próbált a saját népén, illetve felekezeti hovatartozástól függetlenül az annak kebelén belül élő keresztyénségen segíteni. A másik esetben – kb. egy évig – egy baloldali diktatúra ellen lépett fel társaival együtt, és annak megbuktatására szövetkezett. Arra a kérdésre, hogy az evangélikus teológia szemszögből nézve ezek a döntései jó döntések voltak-e, a válasz egyértelműen az, hogy sem totalitárius diktatúrákban, sem az ún. demokráciákban a közvetlen belebonyolódások a politikába nem engedhetők meg.⁵⁴ Akár a közvetlen segítség, akár a közvetlen ellenállás direkt beavatkozásnak számítanak, és mint ilyenek, evangélikus keresztyén oldalról kompetenciaátlépést jelentenek.

51 Kopjás. 11. o.

52 Uo.

53 Kopjás. A Kopjások salzburgi irodája által irányított kém- és fegyveres csoportok 1947–48. Térkép. 49. o.

54 Azt a kérdést, hogy mi nevezhető közvetlen belebonyolódásnak, szűkebb és szélesebb skálán próbálták és próbálják megválaszolni.

Arra a kérdésre, hogy akkor mit lehet tenni, a válasz az egyik oldalon az, hogy mind totális diktatúrákban, mind az ún. demokráciákban meg kell hirdetni a bármilyen előjelű diktatúra, illetve demokrácia hatalmasainak Isten minden ember számára kötelező törvényét, fel kell szólítani őket annak feltétel nélküli betartására és betartatására. A keresztyéneknek pedig plusz feladat az, hogy ezen diktatúráknak, illetve azoknak a bizonyos demokráciáknak bizonyos üzemeltetőit és áldozatait is iskolázott figyelemmel és szeretettel kísérik. Ezen a módon a közvetett beavatkozás abszolút jogosultsága is automatikusan megválaszolódik. Sőt kimondható, hogy a keresztyén a maga pusztá létével ezen közvetett beavatkozásai révén világmozgató erőt képvisel!⁵⁵

Az adott esetre *emberileg nézve* azt lehet mondani, hogy édesapánk egyfelől nem jól tette, hogy támogatott egy jobboldali diktatúrát, másfelől nagyon jól tette, hogy részt vett egy baloldali diktatúra elleni harcban, azonban mind a két politikai tevékenysége határok, kompetenciák átlépését jelentette. Az első határátlépést az akkori egyházi igazoló bizottság megértésének köszönhetően szerencsésen átvészelte. A második határátlépés súlyos következményei az evangélikus egyház akkori helyzetében, az egyre fokozódó baloldali diktatúra egyház- és keresztyén-

ellenes programja alapján előre láthatóak voltak. A dolog érdekességéhez tartozik, hogy az 1948 és 1956 között, illetve 1958-tól 1987-ig – Káldy Zoltán haláláig – regnáló egyházi vezetők és segítők Böröcz Sándor első közvetlen politikai belebonyolódását maguk között napi-

Meg kell hirdetni a bármilyen előjelű diktatúra, illetve demokrácia hatalmasainak Isten minden ember számára kötelező törvényét.

renden tartották, és őt erre való hivatkozással nem engedték vissza az egyházi szolgálatba.⁵⁶ A másik közvetlen, emberileg nézve hősies, bár reménytelen belebonyolódásáról viszont egyszerűen nem vettek tudomást. Ennek oka az volt, hogy az említett időszakokban ők maguk, külső és belső segítők személyeikben és egyházkormányzásukban még nagyon sok sztálinista és rákosista vonást mutattak fel. Ezen a háttéren Böröcz Sándornak semmiképpen nem jutott hely közöttük. Hiszen ők maguk akkoriban teológiaiilag, egyházkormányzatilag minden megmozdulásukban jelentős mértékben összefonódtak egy totális diktatúrával. Az a tény, hogy ők – édesapánkkal ellentétben – nem egy jobb-, hanem egy baloldali diktatúrának nyújtottak segédkezet, csak azok számára jelent alapvető különbséget, akik egészen napjainkig abban érdekeltek, hogy a kettős mérce maradjon fenn.

55 Luther a maga részéről Isten törvényének minden ember számára történő meghirdetését húzta alá. Ugyanakkor azt vallotta, hogy evangéliummal nem lehet világot kormányozni, mert ez nem más jelent, mint farkasok és bárányok egy akolba terelését. A farkasok örülnek egy ilyen megoldásnak, a bárányok pedig rövidesen kihalnak.

56 Édesapánk első politikai érintettségéről a legutóbbi időig nem volt tudomásom. Erről sem családomban, sem a hivatalos egyházi vezetés részéről tájékoztatást nem kaptam. 2012 tavaszán Zólyomi Kristóf a Dunántúli Evangélikus Egyházkerület levéltári anyagának rendezése során találta meg azokat a dokumentumokat, amelyek Böröcz Sándor nyilaskeresztes párttagságára vonatkoznak. 1993 után – édesapánk hivatkozott könyvének megjelenését követően – bizonyos politikai és egyházi körök Böröcz Sándort egyoldalúan piedesztálra emelték. Kettős politikai érintettségéről egyáltalán nem beszéltek.

III. A vorkutai évek – 1949 áprilisától 1955 januárjáig

Mivel Böröcz Sándor 1993-ban, majd még négyszer kiadott könyvében, amely végül a *Kiáltás a mélyből* címet kapta, ez a téma bőségesen előkerül, ezért ehhez a kérdéshez itt mindössze néhány gondolatot fűzök.⁵⁷

A könyv eredeti címe *Kiáltás a ködből* volt. Közvetlenül az első kiadás előtt történt a cím-változtatás, tehát 1993-ban. Botta István, a könyv gondozója, illetve a borítót készítő Dénes Pál mindketten azon a véleményen voltak, hogy *az eredeti cím a reménytelen kiáltás szava*, mert a ködből történő kiáltás annak ellenére hangzik el, hogy a kiáltó úgy gondolja, hogy úgyszem hallja/hallgatja meg senki. Ennek ellenére mégis kiált. Az új cím úgy született meg, hogy utaltak *az ószövetségi zsoltárokra, amelyek tele vannak az egyes ember vagy közösség mélységből történő kiáltásaival*. A mélységen a bűn, a kétségbeesés, a magány, a megromlott egészség, az üldözöttség tényei értendők.

Azonban ellentétben a ködből történő kiáltás-

sal, itt a kiáltó a mélyből fölfelé történő kiáltását azzal a tudattal kockáztatja meg, hogy azt a legfontosabb Valaki igenis hallja, sőt válaszol a kiáltásra. *Az ószövetségi zsoltárokban a mélyből fölfelé történő kiáltás azzal a kis, földi és nagy, mennyei reménységgel hangzik, hogy meghallgatást nyer, és a problémák orvoslásra kerülnek. Ezen a háttéren nézve a címváltoztatást, azt mindenképpen jogosnak kell tartanunk.*

A másik megjegyzés az ún. gulag-irodalomra vonatkozóan az, hogy ennek az irodalomnak a legkiemelkedőbb, emblematikus képviselője Alekszandr Iszajevics Szolzsenyicin (1918–2008), 1970-ben Nobel díjat kapott orosz író.⁵⁸ Ma már Magyarországon is jelentős irodalma van a témának.⁵⁹ Böröcz Sándor könyve ebbe a vonalba tartozik, és bizonyos részleteiben méltó társa ezeknek.

A harmadik, utolsó megjegyzés a könyvvel kapcsolatosan a következő. Arra a kérdésre, hogy miért született a könyv, a szerző kettős választ ad. Egy negatív és egy pozitív választ. A negatív válasz az, hogy elrettentő példának szánta, a pozitív az, hogy programot kívánt adni. Az ő saját szavaival: „...hogyan nem szabad népeknek, embereknek egymás mellett élniök, de hogyan kell szeretni Istent és embert!”⁶⁰ Könyve egy másik helyén ugyanezt a negatívumot és pozitívumot úgy fogalmazza meg, hogy figyelmeztet, az embernek tisztelnie kell az Isten által húzott földi határokat is, hát még a mennyieket. A két határ a Krisztus-történetet követően sem úgy szűnik meg, hogy az ember Istennel egy szintre kerül. Ha mégis letaszítja Istent trónusáról, ha félrelöki a Krisztusban adott megváltást, akkor „egyfajta öngyilkosságot” követ el, hi-

A harmadik ember a keresztyén, az egyház embere, az Isten- és Krisztus-közösség letéteményese.

57 Böröcz: *Kiáltás*. 1993. A vorkutai időszakról I. 89–242. o.

58 Alekszandr I. Szolzsenyicin: *The Gulag Archipelago*. I–II. 1918–1956. Harper&Row. 1973–74.

59 L. többek között Szolzsenyicin magyar fogolytársának, Rózsás Jánosnak (1926–2012) a munkásságát. Művei közül I. Keserű ifjúság. Éltető reménység. München 1986; 1987; Gulag lexikon. Budapest, 2000. Nagykanizsa 2006. Magánkiadás.

60 Böröcz: *Kiáltás*. 348. o.

szen szembemenetel a saját legelemből érdekeivel. „Ha e világ élni akar és megmaradni, jöjjenek a harmadik emberek, akik ezt meg tudják érteni, vagy inkább jöjjenek azok, akik ezt meg tudják mutatni. Ne öljétek meg a prófétákat, ne tapossátok szét a két kőtáblát. ...!”⁶¹ Arra a kérdésre, hogy kik ezek a „harmadik emberek”, a válasz: a keresztyének. Az első ember megtestesítő: az első emberpár, Ádám és Éva, akik nem akartak megelégedni a nekik felkínált közvetlen Isten-közösséggel és a kegyelemből éléssel. A második ember a választott nép, Izrael és annak minden egyes tagja. Ők elfogadták a saját választottságukat, azonban botránynak és elfogadhatatlannak tartották és tartják ma is a megfeszített Messiást. *A harmadik ember a keresztyén, az egyház embere, az Isten- és Krisztus-közösség letéteményese.*

IV. A szabadulás utáni évek

Erről nagyon röviden, néhány zárógondolattal szólok. Itt egy ellentétes kettősségre kell utalnom.

Az egyik az, hogy Böröcz Sándor 1989-ig lényegében a megfigyelt, üldözött személyek közé tartozott. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában lévő anyagok egyike arról árulkodik, hogy még 1965-ben is azok közé sorolták, akiknek munkálkodására oda kell figyelni, akiket ún. alapnyilvántartásba kell sorolni.⁶² Más adatok ugyanezt erősítik meg.⁶³

Ebben a kategóriában a legfontosabb irat egy kilencoldalas dokumentum 1966-ból, amely Böröcz Sándor vadosfai életét térképezte fel, beleértve az emberi kapcsolatait, illetve a vele kapcsolatos jövőbeli teendőket.⁶⁴ Vadosfáról többek között a következőket írták: „Vadosfa, ahol Böröcz lakik, evangélikus vallású, alig 200 lakosú kis község. Az ott élő lakosok össze-

61 Böröcz: Kiáltás. 347. o.

62 ÁBTL V-111882. sz. BM II/4. b. Fehérvári István I. kötet. Ebben Javaslat alapnyilvántartásba sorolásra. Győr 1965. december 1. Itt a következő sorok olvashatók: „1947-ben [...] a Kísbarnaki Farkas Ferenc [...] szervezkedésen belül mint csoportvezető tevékenykedett. Csoportjával együtt hírszerzést folytatott az angol hírszerző szervek számára. 1948-ban a fenti szervezkedést a szovjet elvtársak felszámolták, tevékenységéért felelősségre vonták, és 1949. február 24-én Szovjet Katonai Bíróság a tevékenységéért 25 év szabadságvesztésre ítélte.”

63 ÁBTL V-129027/8. Vizsgálati dosszié SZU-tól átvett hadifoglyok. 1955. november 18. A–ZS-ig. Belügyminisztérium Büntetésvégrehajtási Parancsnoksága. 24–171–142 Bv. TÜK; Szigorúan titkos. Sorszám: 3. „...azokról az elítéltekről, akiket a Szovjetunió és polgárai ellen a Honvédő háború alatt elkövetett kegyetlenkedésekben való részvétel miatt, valamint a Szovjetunió elleni kémkedés és más súlyos bűntettekért ítélték el és büntetésük leltöltése végett 1955. november 18–20-án átadtak. Az elítéltek büntetésüket a jászberényi körzeti börtönben töltik.” Ebben 20-as sorszám alatt: Berec [sic] Sándor 1913. Borgáta. Vas m. Elítélve 1949. február 24-én 25 évre. Ezt az anyagot a belügyminiszter, annak helyettese, BM X. Osztály Vezetője; Bv. Parancsnokság kapták meg. ÁBTL O-14847/1 Fasisztpártok és polgári pártok tagjai. BM Győr-Sopron megyei Rendőrfőkapitányság Politikai Nyomozó Osztály VII. alosztálya. Bizonyos K nyilvántartásba vett személyek, 39 fő, közöttük: „19. Böröcz Sándor Borgáta, 1913. Tóth Lídia, segédmunkás, angol hírszerző, büntetett, répcelaki szénsavgyár, Vadosfa Fő utca 13; 1960. ÁBTL V-111882. sz. BM II/4. b. Fehérvári István I. kötet. Ebben Javaslat alapnyilvántartásba sorolásra. Győr 1965. december 1. ÁBTL V-149 302/2. SZU-ban elítélt hadifoglyok ítéleteinek felülvizsgálata 1966. november 25. Igazságügyi Minisztérium Katonai Főosztálya.

64 ÁBTL V-149 302/2. SZU-ban elítélt hadifoglyok ítéleteinek felülvizsgálata. 1966. november 25. Igazságügyi Minisztérium Katonai Főosztálya.

tartanak, a községben a vallásos ideológia erős, az ott élő emberek tudatában nagyobb részt még ez a nézet uralkodik. Éppen emiatt is politikailag elég nehéz rájuk hatni. Böröcz ma is köztiszteletben áll közöttük, és a vallásosság révén jó kapcsolatot tart a lakosokkal. Lelkészi tevékenységéről azt beszéli, hogy már beigazolódott, hogy alaptalanul tiltották el annak gyakorlásától, hívták is vissza, de ő nem megy, megmutatja, hogy úgy is fog élni. Nyílt ellenséges tevékenységéről nem tudnak.”⁶⁵ Egy másik megjegyzés. „A vadosfai evangélikus vallású lakosok mind egyikével jó viszonyban van, azok ma is mint volt lelkészüket tisztelik Böröczöt.”⁶⁶

1993 után ez a helyzet alapvetően megváltozott. Kiadták a könyvét, felfedezték nemcsak evangélikus, hanem világi körök is. Kis túlzással öt világrész magyarjai vallották

*magukénak, egyháza nemcsak visszafogadta, de elárasztotta megértésével és szeretetével.*⁶⁷ Édesapánk úszott az örömben. Soha annyi pozitív visszajelzést nem kapott, mint élete utolsó tizenhárom évében. Közel száz gyülekezetben fordult meg. Napi postája megnövekedett, hazai és külföldi ismerősök, volt fogolytársak és ismeretlenek keresték meg ilyen módon, látogatták meg, biztosították tiszteletükről. Szülőfaluja, Borgáta is felfedezte. Élete utolsó évei egyértelmű elismerésben teltek. Legnagyobb bánata az volt, hogy édesanyánk nem érte meg rehabilitációját.⁶⁸ Édesapánk ilyen egyoldalú felemeltetésének az lett az egyetlen negatív hordaléka, hogy az 1977-ben megírt könyvén már semmit nem változtatott, így az bizonyos mértékig torzó maradt. Az is igaz, hogy éppen ebben a hiányosságában mutatja meg nagyon hitelesen *egy em-*

Éppen ebben a hiányosságában mutatja meg nagyon hitelesen egy emberi pap valóságos képét.

65 ÁBTL V-149 302/2. SZU-ban elítélt hadifoglyok ítéleteinek felülvizsgálata. Eredeti helyén, 164., másolati helyén 2. o.

66 ÁBTL V-149 302/2. SZU-ban elítélt hadifoglyok ítéleteinek felülvizsgálata. Az eredeti dokumentumban 165., új helyén 3. o. Ezt követően feltérképezték Böröcz Sándor ún. legközvetlenebb „bizalmi” kapcsolatait. Sümeghy József lelkész és felesége, továbbá Rosta Dénes és felesége kerültek említésre, és pedig azzal a nem titkolt szándékkal, hogy megpróbálják őket Böröcz Sándortól elszigetelni. Ez részben sikerült is. Rosta Dénes a BM emberének látogatásait követően édesapánkat mindig tájékoztatta a beszélgetések tartalmáról. A dologban az volt az egyetlen pozitívum, hogy úgy tűnt, édesapánk szinte észre sem vette, mi történik körülötte, a maga részéről továbbra is ugyanúgy barátkozott a lelkészekkel is. A pártállami nyomás különböző mértékben, de több vadosfai ember életében jelen volt. Többek között szeretett keresztapámat, Horváth Imrét is háborgatták, korai halálában ezeknek az eseményeknek mindenképpen szerepük volt. Bizonyos személyeknél „sikeres” lett ez a nyomásgyakorlás, ennek következményei nemcsak az érintett személyek, hanem az egész faluközösség életében, illetve az annak kebelén belül működő gyülekezetben is érezhetővé váltak. Vadosfa egyébként már az '50-es években áldozatul esett a mesterségesen is szíftott szegényparasztkulák ellentétnek.

67 Vadosfán és a hozzá tartozó falvakban, sőt szülőfalujában, Borgátán most ellentétes irányba fordultak az érzelmek, és a legteljesebb elismerés kezdte övezni személyét.

68 Édesanyánk, Szentgyörgyi Horváth Ida szenvedései külön tanulmányt igényelnének. A Rákosi-korszakban több mint nyolc évig egyedül maradni, kuláklírára helyezés, fizikai, szellemi, lelki bántalmazás, megaláztatások, illetve kevés, de annál drágább együttérzés. Ez volt az élete. Édesapánk szabadulását követően a családnak megtartásáért folytatott küzdelem nagy része is az ő vállára nehezült. Ismerve személyiségét, nyugodtan megjegyezhetjük nővéremmel együtt, hogy ő a könyv elhallgatott történéseinek közlését is kérte volna.

beri pap valóságos képét. Az „ember-pap” jelző édesapánkkal kapcsolatosan nemcsak a már említett történetben, hanem egy Vorkután megismert költőbarátjától ragadt rá, aki minden levelét „*egyetlen emberi papom*” üdvözléssel kezdte.⁶⁹ A kifejezés mögött egyszerre van elismerés, ugyanakkor felvillan valami hiányérzet is.

Nemcsak azért írtam ezt a tanulmányt, hogy emlékezzünk édesapánk születésének századik évfordulójára, hanem azért is, hogy életének elhallgatott tényeit, illetve könyvének hiányosságait pótoljuk. Tanulmányom utolsó mondatai legyenek édesapánk könyve első befejezésének zárómondatai: „Mindössze ötévi szolgálat állt mögöttem, amikor szeretett fajtám és népem iránti aggódó szeretet, jövőféltés, hitféltés és nemzetféltés elvitt a leírt útra. Isten legyen áldott, hogy engemet választott ki pásztorul a szétszórt nyáj számára, a föld legfelsőbb részén való szolgálatra, hogy azt is elmondhassam: megtanultam, mit jelent a bibliai igazság: a pásztor sorsa a nyáj sorsa lett. Isten bocsássa meg bűnömet, és legyen áldott a neve, hogy mindezeket megírhattam. Ha lesz majd kor, amelyik megtalálja ezt az írást, fogadja el kételkedés nélkül, hogy mindezt Isten cselekedte velem. Ő tartott meg! Tudom, kiben hittem!”⁷⁰

69 Ez a barátja, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában talált anyagok szerint még Vorkután beosztására került jelentéstételre kötelezett személyként. Hála Istennek, édesapánk ezt soha nem tudta meg. A Vorkután írt költeményeit, melyek közül több szerepel a könyvében, édesapánk a fejében hozta haza, majd lemásolta, és elküldte őket barátjának.

70 Böröcz Sándor: Kiáltás a mélyből. 361. o.

Egy tanár a 100 éves és az 5000 éves Weöres Sándorról

Weöres Sándor *Versek a hagyatékból* kötetében jelentek meg az alábbi sorok, *Testamentum* cím alatt: „Figyelmeztetek benneteket, hogy olyan írásművet hagyok rátok, mint az olaszokra Dante, az angolokra Shakespeare. Ez nektek, csibéim, legalább ötezer év életet jelent, ha csak valamennyire is tudtok bánni vele. Ne hagyjátok füstbe szóródni, se mennybe szállni, legyetek kissé reálisabbak és praktikusabbak.”¹

Végigolvasva az emberben máris ösztönzés támad, hogy mint Weöres egyik csibéje részt vegyen egy legalább ötezer éves távlatlalt rendelkező közösség életében. Ő „csak” kezembe ad valamit – az elkötelezettséget én érzem. A tanácsot és feladatot komolyan véve, a Keresztyén Igazság sorait róva is igyekszem valahogy méltóképpen bánni ezzel az életművel. Vagyis életet méríteni belőle, ami nem idegen alkotója szándékától: „Céлом nem a gyönyörködtetés, nem is a szokatlantól irtózók bosszantása. Értenek-e, azzal sem törődöm. Másat akarok: eleven áramot sugározni, melytől megrázkódik az ösztön, érzélem, ész, képzelet, szellem, az egész lény; ne csak az ember olvassa a verset, a vers is az embert. Átvilágítani és felrázni óhajtlak, hogy átrendezhesd magadat zárt, véges, egzisztenciális énekből nyitott, szociális, kozmikus, végtelen énné.”² A befogadás egyik lehetőségeként készüljön ez a kis olvasmányokról szóló beszámoló, s legyen olvasásra biztató kalauz az evangélikus folyóirat olvasóinak, bízva benne, hogy az „átvilágítás” folyamata elindul.

Luther-kabátba öltöztetni nem tudjuk ezt az evangélikus származású költőt, hiszen a felekezetiesség az ő számára az egyetemesebb keresztyénség leszűkítését jelentette,³ és identitásában nem játszott nagy szerepet. Egyrészt azért nem, mert az egyén és a közösség fogalma nála nem tapad a szokásos 19–20. századi sémákhoz, másrészt a költészetről és annak szerepéről vallott felfogása is más, mint a többi költőé. Ám a lutheránus szemüveget viselő befogadó semmivel sem kevesebb értéket fedezhet fel ebben az életműben, mint más. Az is a mi feladatunk,

1 Weöres Sándor: *Versek a hagyatékból*. Egybegyűjtött írások IV. Weöres Sándor örököse – Saxum Könyv Kft. 1999. 5.

2 Weöres Sándor: *Egybegyűjtött írások I*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981. 7.

3 „A mozdonyból csak a kazánt vállalják, mely robbanékony, de a kerekeket nem, melyekkel járni lehet.” A teljesség felé. Felekezetiesség = Weöres: *Egybegyűjtött... 1981*. 655.

Egyik felekezet sem sajátíthatja ki magának egyértelműen a költőt! Egyrészt a katolikus újságírónak kijelenti, hogy „evangélikus-lutheránus vagyok”, másrészt elmondja, hogy „édesanyám katolikus volt, és mindig a katolikus vallásban éltem”, majd felsorolja azokat az olvasmányait, amelyeket a katolikus – főleg középkori – vallásos irodalomból különösen szeret. A katolicizmusról kijelenti, hogy „egyetemesség” értelmében érezte mindig sajátjának. P. Szabó Ferenc: Száz éve született Weöres Sándor. = hu.radiovaticana.va/news/2013/06/25/szaz_eve_szuletett_weores_sandor_-_p_szabo_ferenc_megemlekezes/ung-704057

hogy egyháztörténetünk a lehető legteljesebben dolgozza fel a költő felmenői és az evangélikus egyház kapcsolatát!

Weöres költészetének formai, poétikai, műfaji, különösen zenei gazdagsága, gondolati, bölcséleti sokszínűsége utolérhetetlen – ezt soha nem vitatták. A kritikusok és befogadók nehézsége mindig abból támadt, ha világnézetből akarták az életművet levizsgáztatni, „állásfoglalásra, kiállásra, hitvallásra” bírni. S mivel a költő számos közvetlen és közvetett megnyilatkozásában elhárítja ezt a lehetőséget, végül felmentették azzal, hogy proteuszi, alakváltoztató költésze-tről van szó, ahol a lírai alany Mezzofanti bíborostól a Psyché nevű költött költőnő-ig mindenkivel azonosul, s maga az „én” sehol sem érhető tetten. Ilyen módon minden igazság idézőjelbe és kérdőjel elé kerül, s nem is érdemes keresni a költő személyes véleményét,

sőt még személyiségét sem. Ha csak ez lenne a lényeg, akkor egyetlen játék Weöres költésze-te, semmi más.

Ars poeticája a korra – a saját jelenkorára és általában a történelemre – adott válasz.

A művekben azonban a beszélő nemcsak egyes szám első személyben nyilatkozik, és nem csak önmagáról szól. Elbeszélőként és drá-

maíróként alakokat jelenít meg, történelmi folyamatokról szólva egyes és többes szám második személyben, felszólító módban közöl, sokszor határozottan ránk parancsol. Szabadulni akar az európai értelemben vett individuumtól, a saját személyiségétől is, s ezt a magam részéről nem tudom másként felfogni, mint Weöres választát a saját korára. Életművét nem tudom történelemtől független, annak *ellenére* megírt munkásságnak tekinteni. Meggyőződésem, hogy ars poeticája a korra – a saját jelenkorára és általában a történelemre – adott válasz. Olyan vá-lasz, amely nem szűk évtizedekben, hanem sokkal hosszabb korszakokban és tágabb dimenzi-ókban gondolkodik. Ezért is állhat közel teológiával, üdvtörténettel foglalkozó emberekhez és problémákhoz.

Mestere, Hamvas Béla szerint „Ebben a költészetben a világ visszatér ősállapotába: leveti külső és tárgyi voltát. Visszarealizálódik. Újra az lesz, ami: idea. Isten, Lét, Valóság... De a mi-tológia csak az első lépés. A második még fontosabb, a visszatérés az érzékfölötti belső zengés-hez, amit Keats *viewless wings*-nek hív; végül a harmadik lépés, a visszatérés az önmaga teljes-ségében tündöklő abszolút léthez.”⁵ A költő egy riportjában hasonlóan nyilatkozik – „sokszor a mítoszok is eltakarják az isteni lényeket” –, és saját munkásságát alapjában véve vallásos köl-tészetnek nevezi.⁶ Az örökkévaló keresése azonban nem figyelmen kívül hagyja a történelmet, hanem éppen dacol vele.

4 Sok értékes adattal szolgál a költő evangélikus egyházzal való kapcsolatáról lelkésze cikke: Szerdahelyi Pál: „Vonj sugaradba Istenem!” Weöres Sándor vallásossága és vallásos költészete = *Életünk* 1994/5–6.

5 Idézi: Schein Gábor: Weöres Sándor. *Élet-kép sorozat*. Elektra Kiadóház, 2001. 55–56.

6 *Evangélikus Élet*, 1968. nov. 17. Idézi: Szerdahelyi Pál: I. m. 567.

„Az időnek bármelyik ablakán kitekintesz:
mindig más Isten-arc kerül eléd.
Hajolj ki a sások és rigók idejéből:
Isten simogat.
Hajolj ki Mózes és Illés idejéből:
Isten alkuszik.
Hajolj ki a Kereszt idejéből:
Isten arca véres, mint Veronika-kendő.
Hajolj ki saját idődből:
Isten vén, s egy könyvre görnyed.” (A fogak tornáca)

Minden zseni attól zseni, hogy a többi embernél jobban megérti korát. Weöres azon kevesek közé tartozott, akik elég korán megfogalmazták a nyugati civilizáció válságát. Alkata, nevelése, tanulmányai és utazásai révén olyan nyelvi, kulturális, bölcséleti tájékozottságra tett szert, amely fényévnyi távolságra sodorta a kortárs magyar irodalom többi tagjától és problematikájától, s bizony a kortárs olvasók jelentős többségétől is. A keleti kultúrákhoz való vonzódás, vagy talán menekülés létkérdés egy olyan költő számára, aki határozottan szakítani akar az addigi szerepekkel.⁷ (Érdemes volna eljátszani a gondolattal: a proteuszi alakváltoztató milyen szerepeket *nem* alakított?) A válságba süllyedő saját civilizációjából meríteni nem tud, de üzenete van számára. Egyik kulcsfontosságú művében az „én!”, „enyém!”, „nekem!” – sőt az „én üdvöm!” – felirattal ellátott lomok között kör-

Hagyjuk már abba önmagunk felszabadítását, a lelki újjászületés nélküli aktivitást!

be rohan az eleven fáklya, ezzel az üzenettel: „Ne fontoskodjatok!”. Állásfoglalás ez az egyén és a történelem viszonyáról, szakítás az evilági teleológiákkal, mégpedig olyan korban, amikor jönnek-mennek a rövid távú, de az egyes ember és a nagy tömegek számára végtelenül gyötrelmes zsákutcába vivő világmegváltó eszmék. Teljesen mindegy, hogy Weöres személyes vagy nem személyes véleménye; lényeg, hogy alakot öltött, megfogalmazódott, és egyetértésre vagy tagadásra hív fel. A XX. századi freskó tehát szerepeltet egy prófétát, akivel azonosulunk vagy nem azonosulunk. Nem ő az igazság forrása, nem mutat semmilyen utat, mint Petőfi lángszolpa A XIX. század költőiben... „Csak” világít és elég, fényt ad a valóság és az igazság meglátásához. Megdöbbenő látványhoz asszisztál: a teljes összeomláshoz és a majdnem teljes szellemi kiüresedéshez, s paradox módon a folytatáshoz. Passzivitásra mozgósít: hagyjuk már abba önmagunk felszabadítását, a lelki újjászületés nélküli aktivitást! Egy másik költemény, a *Merülő Szaturnusz* drámai monológja a szellemi kiüresedés folyamatát is leírja. A *Háborús jegyzetek* pedig így jellemzi a jelenkort: „...míg teste lármás részeg, lelke alszik”. Kevesebb-e ez, mint

⁷ Akkor is igaz ez, ha Weöres szerint a nyugati líra nagy része is személytelen, csak a magyar költészetben olyan otthonos a személyes líra. Weöresre már ifjúkorban nagy hatást gyakoroltak a keleti vallások és költészet. *Ars poetica* I. Beszélgetés Weöres Sándorral és Károlyi Amyval. Csorba Győző Megyei Könyvtár, Pécs, 2004.

a 16. századi reformátor prédikátorok ostromozó erkölcsi és társadalomkritikája, amelyből aztán fél évezred váteszei merítettek?

Az egész életműben jelen van a zsoldáros perlekedés a történelem értelméről. „Le a világtörténelemmel!” – hangzik *A kétféjú fenevad* c. drámában, amelyben épp olyan hősiességtől megfosztott hősök szerepelnek, mint amilyen Weöres édesapja volt.⁸ Senki sem az a történelem színpadán, mint aki valójában, belül és az Isten előtt.

A magát Istentől is elhagyottnak érző szenvedő perlekedése is megszólal a zsoldárok, jere-miádok, prédikátorok és történeti könyvek ihlette versekben.⁹ Ugyanaz történik, mint a 16. században, a reformáció korában: a bibliai lírai költemény vagy elbeszélés a költő korának nyelvén, megújult zeneiséggel és képiséggel zeng fel, így pl. a *Jajgatás*, a *Két zsoldár*, az *Ima*, a *Reménytelenség könyve*, a *Nem nyúlsz le*, a *Második szimfónia (Ének a teremtésről; Ábrahám áldozása; Dávid tánca; Mária siralma; Újszövetségi Apokrif levél)* vagy a *Józsefet eladják testvérei* c. esetében. Külön szót érdemel az önerő és

érdem nélküli teológia jelenléte az ilyen művekben:

Tragikusan kikerülhetetlennek ábrázolja a bűnt.

„Legyen meg akaratom,/ legyen meg akaratom,/ ha vesznem kell, jól legyen:/ tán kárhózasom/ áldás lesz másom – /de ha énám/kincset bízta/,/ments meg immár, Istenem.” (*Zsoldár*); „Ha ezzel szolgálom javad:/a poklokat,/ nem múló kínokat,/ mikor tüdő, verőér, szív ugat,/ mind-mind lelkekre add.” (*Ha majd testemre rög borúl*); „Szívemet kétféle húzás tépi,/ egyre lyukasabb, egyre zavartabb – /ládd-e, sokszor már azt se tudom,/ melyik a te horgod zsinagye/ s melyik a mélység inda-köteléke./ Vonj hevesebben! Ön-erőmből/ nem jutok én soha hozzád.” (*Vonj sugaradba*)

A bűnbánó zsoldárok sajátos változata a *De profundis*. A keresztyén középkori hagyományt idéző címet követően vallások és filozófiák meghökkentő költői szintézisével találkozunk. A világgép és a bűnfelfogás platonista-dualista-gnosztikus képzetekre vall, a vers egész világa, lel-külete mégsem idegen a Bibliától, amely a bűnbeesés következményeként a nem emberi lények közötti gyilkolást, a természet rendjének megromlását is számon tartja. Az élőlények testvérisége az ahimszá ('nem ártani') eszméjét idézi amely a hindu és buddhista vallás egyes irányzataira jellemző, a művet mégis csak nyugati ember írhatta, aki drámai módon éli meg a gyilkolás kényszerét az evilági létben. Nem kínál etikai megoldásokat, ételszabályokat az ember számára, hanem tragikusan kikerülhetetlennek ábrázolja a bűnt: „...hisz egymáson élősködve élünk,/ más halálán életet cserélünk:/ a föld rendje ez... Menny sem adhat már nekem nyugalmat:/ Isten fénye közt is e siralmat/ mindig jajgatom.” A bűn sem individuális, hanem egyetemes, a bűnbánat mégis egyes számú. Ugyanennek a keleti hatásnak másfajta feldolgozása található a *Négy*

8 Schein Gábor: l. m. 12–13.

9 Az Evangélikus Élet 1968. nov. 17-i számában arról is nyilatkozik a költő, mit jelent számára a Biblia. Idézi: Szerdahelyi: l. m. 567.

korál III részében, ahol a tragikum helyett a teremtmények szeretetteli összetartozására kerül hangsúly, és a bűntudattól gyötrődő vallomás helyébe a bölcs tanítás lép:

„Ha rátekintesz kedvesedre
akit szeretsz: tán nem te vagy?
Ha koldus lép a küszöbödre
akit kivetsz: tán nem te vagy?
Ki orrodért nyúl s orrát fogja
és gúnyolod: tán nem te vagy?
A dal ajkad testtelen foglya
és dúdolod: tán nem te vagy?
Fű, bárány, tigris, féreg, ember,
akit megölsz: tán nem te vagy?
Fű, bárány, tigris, féreg, ember,
aki legyőz: tán nem te vagy?
Bárki megy hóban akadozva
s befedi tél: tán nem te vagy?
Jutsz üdvösségre, kárhozatra,
s aki ítél: tán nem te vagy?”

Az erkölcsi tanítás az a tartomány, amely a világvallások és filozófiák közös nevezője, és Weöres Sándor költészetében egészen bravúros formákat ölt, mint pl. a *Rongyszőnyeg* 13, 41 és 83 darabja, a *Parainesis*, a *Gnómák*, a *Suttogás a sötétben*, a *Kereszt-árnykép*, *A teljesség felé*, a *Kuli*, a *Majomország* vagy *A részeg ördög* esetében. A gondolatritmus és a paradoxon különösen kedvelt eszköze az ilyen témájú műveknek. (*A teljesség felé – Tíz erkély, Tíz lépcső*). Ezeket a keleti irodalom épp olyan előszeretettel alkalmazza, mint a Hegyi beszéd, Jézus példázatai és intelmei, Pál apostol levelei, a középkori imádságok vagy Luther prédikációi, értekezései. Weöresnél azonban a zeneiségnek és a nyelvvel való kísérletezésnek nagyobb szerepe van, mint másoknál. Az *Akik megtalálnak* c. versre ez kevésbé jellemző, viszont rövidejével és egyszerűségével együtt az egyik legweöresibb alkotás. Az aktivitás és passzivitás paradoxonára épül, mint Jézus „Aki meg akarja tartani életét, elveszti azt” mondása. Viszont a *Négy korál* II darabjában (*Ha homlokodba drágakő lakik...*) már a nyelvet kérdezteti a szerző, szórendi variációkban keresi a költői lehetőségeket. Ilyenkor a beszélő rábizza magát személyiségétől, akarától független erőkre, és nyitott a felfedezésre: vajon milyen új élmény, igazság, valóság derül ki ebből a játékból? Nemcsak a természet, a nyelv is a teremtés része,¹⁰ és titkai foglalkoztatják a költőt. „Jelek ti, világ jelei,/ biztosan bánunk veletek,/ de nem tudunk megérteni.” (*Rongyszőnyeg* 154)

10 1 Móz 2,19

Zeneiség és bölcsélet csodás összhangja jellemző a *Négy korál* I részére (*Megszólal a kimondhatatlan...*). A metonímiák sora (kéz, láb, ész stb.) mögé odaképzelt a befogadó sok mindent. Pl. az eszmét és megtestesülését, a testet és a lelket, a világlelket, a Minden-Egy-et, az univerzum fenntartóját és annak megtestesülését. A cselekvő ebben a világképben nem öntörvényű, hanem felülről vezérelt; a létezőnek épp az adja léte értelmét és fenségét, hogy nem önálló, nem saját akaratából cselekszik, hanem rendeltetése van:” Cselekszik a kezetlen/ de csak a te kezettel... Megszólal a kimondhatatlan/de nem mondhatja ki önmagát... Megszólal a kimondhatatlan/de csak a te szívedben”. A IV részben az én és te viszonya eljut a kommunikáció nélküli megértéshez. Az egész vers a teljes weöresi költészetre oly annyira jellemző Istenre való hagyatkozás, ami illik is a korál műfajhoz.

Az egyéni lét feloldódása Istenben, a teremtett világban, valamiben, ami nem önmagunk, lép-ten-nyomon jelen van ebben a költészetben, pl.:

„A hangod akkor a legszebb
ha kerete a csöndnek,
a hajad akkor a legszebb
ha cseléde a napsugárnak,
az arcod akkor a legszebb
ha emlékszem rája sírva,
a sorsod akkor legszebb,
ha elszáll, mint az ének.” (*Rongyszőnyeg* 120)

A tér- és időbeli határok átlépése, a korlátozott én kereteinek felbomlása bontakozik ki az egyik legösszetettebb zenei kompozícióban, a *Harmadik szimfóniában* is. Mindegyik tétel sa-

Rendeltetése, küldetése közösségnek is lehet a költő világképében.

játos kommunikációs utat jár be. Az I a „te” és a „nem te” viszonyáról szól; a II a „fönn” és a „lenn” feszültségére épül; a III-ban az „én” keresi az „ő”-t. Mindhárom tétel egyesíti a bölcs tanító, a meditáló és az áhítatos rajongó hang-

nemét, de eltérő verszenével. Ez is egy változata Isten és ember egymásban való jelenlétének, egy dinamikus, örökké tartó folyamat létének. Az *Ének a határtalanról* viszont személytelenebbül, tárgyyszerűbben, ugyanakkor dalszerű tömörséggel tágítja az én lehetőségeit.

Az ember életkora (pl. *Öregek; Fű, fa, füst; Rongyszőnyeg* 79) és neme (pl. *Psyché; Rongyszőnyeg* 145) gyakori és gazdag téma Weöres művészetében. Itt is a határok, válaszvonalak okozzák a feszültséget. Hol a hiányérzet, a tökéletesség és teljesség iránti sóvárgás, hol a végtelen gazdagság és ezáltal a teremtés dicsérete, az élet bölcsen elrendezett volta ölt alakot. A zeneiség, a ritmus is egyfajta misztérium, a költészet egészen ősi szerepét idézi; ez is kifejezi az ember vágyódását az Istennel való közösségre: a költői munka – és általában az emberi alkotás – legyen „a mérettelen Istennek teremtésével közös ütemű” (*Nagyság*). A munka

mint az ember rendeltetése kulcsmotívum az *Öregekben* vagy *A Krisztus-szemű asszonyok*-ban. Mindkét vers megáldása, megszentelése a kereszthordozásnak.

Rendeltetése, küldetése közösségnek is lehet a költő világméretében. Sőt olyan fontos üzenete van róla, hogy ezt vésetné a neki szánt emléktáblára: „Az emberiség akkor fog boldogulni, ha rááll az egyetlen józan, ráállható alapra: ha szükségleteit elégíti ki és nem a szenvedéyleit, bosszúvágyait, rögeszméit... Ha ezt nem az egész emberiség, hanem csak egyetlen nép tudja:

bármily megpróbáltatás és csapás érheti, mindig megerősödve és megsokszorozódva fog felemelkedni... Mértékét eltanulják a szomszéd népek is, majd azoknak szomszédai.” (*Testamentum*)A küldő, az Isten is téma ebben a költészetben. „Sú-

„Szerintem egyetlen ember létezik, és ez Jézus.”

lyos az Isten párnája,/ember föl nem emelheti./Súlyos az Isten békéje,/a földi harcnál súlyosabb.” (*Rongyszőnyeg 101*) Weöres Istent mindig az emberrel együtt határozza vagy jeleníti meg: „Az időbeli véges személyiség mögül kibontakozó időtlen végtelenség: a lélek. A kibontakozásra nem szoruló időtlen végtelenség: az Isten.” (*A teljesség felé – Az Isten*); „Isten gondol öröktől fogva téged,/elméjében léted mint szikla áll./Mi ehhez képest habfodornyi élted?/és mit változtat rajtad a halál?” (*Orbis pictus – Prae-existentia*) „Mekkora hát a szeretet,/ha kísér minket örvényeinkben?/ És mekkora szeretet lappang bennünk,/ha kísérni lehet örvényeinkben?” (*Jelek*)

Jézus jelentősége is ebben az Isten-ember kettősségben jelenik meg a szépirodalmi értékű interjúnyilatkozatokban: „Szerintem egyetlen ember létezik, és ez Jézus. A többi ember annyiban van, amennyiben Jézussal azonos, vagy nem azonos.”¹¹ „Úgy érzem, hogy mindaz, ami bennünk individuális, ami velünk született, amit tanultunk, amit megszereztünk, nagyon is halandó, mulandó. Nem hiszem, hogy az egyéni aspektusokat át tudjuk vinni a halálunk utáni korszakba. Így gondolom, hogy ami megmarad belőlünk, az nem az individuális, nem a szerzett és nem a velünk született, hanem az örök emberi. És Jézust érzem az örök Embernek.”¹² Jézus-versei nincsenek a költőnek, de hát akkor melyik Istenről szóló nem szól az Emberfiáról? Itt is a mélyet keresi, és a Jézus-interpretációk, a keresztyénnek tartott erkölcs és tanítások felszíne alá.¹³ A Weöres költészetének Isten- és Jézus-képe nem a kereszten függő, és nem is a trónon ülő diadalmas Jézus, inkább a „Kezdetben vala az Ige...” és az „Én vagyok az út, az igazság és az élet” ábrázolhatatlan lény.

Mária alakja ezzel szemben más szerepet játszik. Ő épp a lefestésre, alakot öltésre vár. A legjelentősebb Szűzanya-vers, a *Salve regina* tanúsága szerint Mária (ez a név nem fordul elő a versben) több mint evilági lény, örökkévaló erő, de nem egyenrangú a teremtő Istennel: „... .kis földi testedet/nagy lényed áradása/magába foglalja és nincsen pusztulása.” Ő mégis a földhöz

11 Cs. Szabó László: Negyvenhat perc a költővel = Magyar Műhely, 1964/7–8. 105–116.

12 P. Szabó Ferenc: I. m.

13 Evangélikus Élet, 1968. nov. 17. Idézi: Szerdahelyi Pál: I. m. 567; „A jézusi alapréteg olyan nehezen bukkan fel az emberben, mint valami síkság földje alól a sziklatalaj.” Cs Szabó László: Két tükör között. London, 1977. Idézi: Szerdahelyi Pál: I. m. 566.

tartozik, a földi élet úrnője, és a meghalni készülő költő („már idegenbe küld Uram parancsa./ ki néked is Urad:/ útján a lovasoknak, /megyek, amerre az ősi léptek kopognak”) őrá bízva halandó részét:

„De tőlem vedd el külön sorsomat,
mihelyt méltó leszek rá: nem kívánom,
elválaszt tőled, kis burokba vet,
mely mint úszó sziget
fátylad habján halad
s bár édes tenger ez, szerelmes álom,
száz búborék-tükör veled mulat:
te légy az én Halálom,
add nekem Életed!
üszköm máglyádra tedd, égesd el, a tied.”

Itt is jellemzően nem a halál, hanem a „külön sors” a lírai alany problémája, az „álca”, a „maszkara”, a „jelmez”, a hamis szerepektől való szabadulás vágya. Ebben a szabadításban fejeződik ki a földanya örök közbenjáró szerepe. A nőalak gyönyörű, látomásos megjelenítése hordozza a földi világ és élet szépségét, misztikumát. De ez a világ paradox: „Zord átkelő-hely Fiad birodalma,/ mégis otthon, mert orsód otthona”. A Fiú gyermekként, halottként és feltámadottként is megjelenik (teremtő is: „Apád, aki Fiad”), s az Anya mindháromnak hordozója, fel-

mutatója: „te tartod fény felé...mélységek fölé...a Háromság kopár kék térdei közé”. Istennek is, embernek is szülője, szerető anyja és irgalmas elsíratója. Része Isten és ember kommunikációjának.

A 17. szférába egyedül az Úrtól tanult imádságot sorolja.

Ahogy az imádság is az. Weöres Sándor egy

Hamvas Bélának írt levelében érdekes gondolatokat közöl a *Miatyánkról*. Az írás témája a költő privát kis irodalmi kánonja, amely 18 szférába osztja a költőket és költői szövegeket. A 17. szférába egyedül az Úrtól tanult imádságot sorolja, és így értékeli: „...hét kérdésnek bármelyikében tulajdonképpen minden benne van, és arányossága oly földöntúli szépségben és végső egyszerűségben tündököl, hogy emberi agy alig tudja felfogni. Figyeld csak: „szenteltessék meg a te neved” (ha egyszer *mi* tudjuk megszentelni a *te* nevedet, odáig emelkedünk: kell ennél több? minden benne van) „jőjjön el a te országod” (ha a te országod jön el hozzánk: mi kell még? minden benne van) „legyen meg a te akaratod miképpen a mennyben, azonképpen itt a földön is” (ha a te akaratod teljesül rajtunk, ugyan mit kívánjunk még?) „a mi mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma” (ha megvan testi-lelki kenyerünk: kellhet-e még valami?) „és bocsásd meg a mi vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek” (ha mindent megbocsátani tudunk, ez a végső tökéletesség, s akkor mit bocsássanak meg nekünk?

és így tovább; csodálatos hét erkély ez, mindegyik más és mégis azonos, és mindegyik az egész mindenség maga, végső tiszta szépségében meghétszerezetten.”¹⁴

A költő szövegei ezen kívül is számos esetben párbeszédbe kerülhetnek hitünk és egyházunk szövegeivel. Például amikor a vasárnapi istentiszteleti ének felidézi a költő egyik versét:

„Te mint samaritánus
Szolgáltál, Jézusom,
Hogy példádat kövessem,
Szívből imádkozom.
Hadd legyek tanítványod
A te lelked szerint,
Akit a jótevésre
A szíve kényszerít.” (455. ének)¹⁵

„Valaha én is úr akartam lenni;
ó bár jó szolga lehetnék!
De jaj, szolga csak egy van: az Isten,
S uraktól nyüzsög a végtelenség.” (Rongyszőnyeg 13)

A lutheri tanítás, amely elutasítja az érdemre és jutalomra alapozott hitéletet, párhuzamba kerülhet *A teljesség felé* egyik fejezetével:

„Aki úgy vallásos, hogy cserébe hozzájusson a sóvárgott javakhoz: máris bebizonyította kapzsiságát és érdemtelenységét. Isten jósága nem hízlalda és nem jótékonyági intézmény. Az isteni szeretet változatlan sugárzása semmihez sem hasonlít kevésbé, mint a jótékonykodáshoz, a vágyak kielégítéséhez. Ha vágyaid közül ki tudsz bontakozni, akkor éred el Istent.”¹⁶

A már Magyarországon is létező ökoteológia kutatójának, Béres Tamásnak a költőről szóló méltatására számos költemény rimel:

„Weöres – többek között – sokszor keresi arra a választ, mit jelent úgy élni a természetben, hogy nemcsak észreveszem a szépet, hanem hálás vagyok érte, és gondolkodom azon, hogy ez a szép honnan van, mi a célja, és mi közöm hozzá.”¹⁷

14 Schein Gábor: I. m. 68.

15 Evangélikus énekeskönyv, Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest, 1988. 455. ének. Dallam: Ó, Krisztusfő, sok sebbel 200. Szöveg: Sántha Károly 1840–1928. *Lukács 10,25–37.

16 A szövegrészt kiemeli: Szerdahelyi Pál: I. m.

17 Kinyik Anita: Hétköznapi etikai gyakorlatok. Beszélgetés Béres Tamás egyetemi docenssel = Evangélikus Élet, 2013. aug. 18–25. 18. Köszönet dr. Béres Tamásnak tanulmányom megírásához nyújtott segítségéért.

„A csiga sétál, tudod, minden estén
füvem közt, mint templomban a keresztény.

A bodzavirág mért oly hallgató,
a patak mért csörög: ő tudja csak.

Ha volna pénze, sok kitüntetése,
tán kápolnában állna kőbe vésve,

de a sorsában nincs semmi hiba,
mert nem kegyelmes úr, csak kis csiga.”

Weöres Sándor nem teológus, ám az egyház nyelvi-kommunikációs megújulásában jelentős szerepet játszhat. Éppen írásműve egyetemessége révén szólítható meg vele a mai globális és táncstalan világ.

„...Ha csak valamennyire is tudtok bánni vele...”

WEÖRES SÁNDOR: JÁSZOLBAN A SZALMÁN

Jászolban a szalmán sehol sincsen ágy,
Itt fekszik kis Jézus, lássa a világ!
Boldogan figyelnek égi fényjelek
Szénaszalma ágyat, alvó kisdedet.
Jászolban a szalmán sehol sincsen ágy,
Itt fekszik kis Jézus, lássa a világ!

Rongyos istállóban pislákol a mécs,
A gyermek fölébred, nem sír: egyre néz.
Tekints le az égből, mert szeretlek én,
Tartsd fölém kezecskéd védőn, könnyedén!
Rongyos istállóban pislákol a mécs,
A gyermek fölébred, nem sír: egyre néz.

Légy közelebb hozzám, ahogy csak lehetsz,
Most és mindörökké: imádságom ez.
Az aprókat áldd meg itt és mindenütt,
Élhessenek égben teveled együtt!
Légy közelebb hozzám, ahogy csak lehetsz,
Most és mindörökké: imádságom ez.

(Evangélikus énekeskönyvünk 169. éneke, Weöres Sándor karácsonyi verse)

Hallgrímur Pétursson

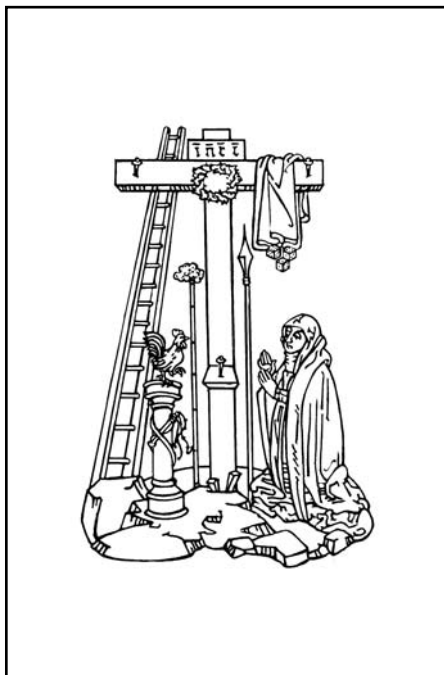
1614–1674. október 27.

Hamarosan háromszázadik évfordulója lesz már halálának, de máig is joggal szabad róla megálapítani: Hallgrímur Pétursson Izland legnagyobb költője.

Származásáról és gyermekkoráról édeskeveset tudunk. Sem születése évét, sem szülőhelyét nem ismerjük bizonyossággal.

Szülei Hólar püspöki székhelyen szegénysorban éltek, és a fiú itt járt iskolába. Kalandvágó dolgozhatott benne, mert fiatal korában váratlanul, minden előkészítés nélkül egy német kereskedő hajóján Koppenhágába ment – szerencsét próbálni. És itt, a dán fővárosban, beállt egy kovácsműhelybe inasnak.

Ekkoriban tanult a koppenhágai egyetemen Izland későbbi nagynevű püspöke: Brynjólfur Sveinsson, aki találkozott Péturssonnal, és közbenjárt annak érdekében, hogy a kétségtelenül tehetséges fiút a „Vor Frue” iskolájába fölvegyék.

Ordass Lajos a börtönéveit követő csendes magányában fordította le magyar nyelvre az Izland népe számára legjelentősebb szerző, Hallgrímur Pétursson passióénekeit, melyek mind a mai napig „az izlandi nép legdrágább kincsei közé tartoznak”. A mű kiadására Magyarországon akkor nem volt remény, de a reykjavíki Hallgrímur templom gyűlekezete a szerző halálának 300. évfordulója alkalmából 1974-ben kiadta Ordass fordítását. Ebben a könyvben jelent meg Ordassnak az alább olvasható életrajzi leírása Hallgrímur Péturssonról, melyet 1961-ben írt.

Folyóiratunkban most azért jelentjük meg ezt az írást, mert az Ordass Lajos Alapítvány kiadásában végre magyar kiadó munkájaként is kézbe vehetjük az alapítvány karácsonyi ajándékként ezt az értékes művet értékes magyar tolmácsolásban.

a szerkesztőség

1627-ban algériai tengeri kalózok csaptak Izlandra, partjait végigfosztogatták, és igen sok embert magukkal hurcoltak. Egy évtizedet megközelítő rabság után az elhurcoltak közül – 1636-ban – harmincnycsok személyt a dánok kiváltottak a rabságból, és ezek Koppenhágában várták a hazaszállító hajó indulását. A hatóságok addig is megbízták az akkor 22-23 éves Péturssont, hogy izlandi honfitársait lelkigondozásban részesítse, főként pedig a közöttük lévő gyermekeket oktassa.

A kiváltottak között volt egy Guðríður Símonardóttir nevű asszony. Bár ez az asszony akkor már 38-39 éves volt, szerelmi viszony fejlődött ki közte és a fiatal Pétursson között. Ez azzal a következménnyel is járt, hogy a fiút kitétték az iskolából.

Mikor a következő év nyarán hajó indult Izland felé, Pétursson a volt foglyokkal együtt határozta. Első dolguk volt az asszony férje felől érdeklődni. Amikor megbizonyosodtak arról, hogy

Megbízták az akkor 22-23 éves

Péturssont, hogy izlandi honfitársait lelkigondozásban részesítse.

az a tengerben lelte halálát, bizonyos hivatalos eljárások után – vadházasságban való élés miatt kiszabott büntetés – egybekeltek.

Ínséges és nehéz viszonyok között töltött évek következtek rájuk ezután. Mindenféle alkalmi munkával tartották fenn magukat.

Költői – főként a világi költészet területére tartozó – alkotásaival jól csengő nevet szerzett ugyan, de sorsuk csak akkor kezdett egyenesbe jutni, amikor a hajdani jóakaró – most már skálholti püspök: Brynjólfur Sveinsson – pappá szentelte Péturssont.

Első szolgálati helye Hvalsnes lett. Szegényes lelkészi állás volt ez, amely hosszú idő óta üresen állott. Sorsuk nemcsak a szegénység miatt volt nehéz, hanem igen fájdalmas volt számukra, hogy házasságukból született gyermekeik egymás után sorban meg is haltak.

Hét évvel később Saurbaer lelkészi állásában rendesebb anyagi körülmények közé került Pétursson, bár a megpróbáltatások itt sem búcsúztak el tőle. Egyik évben tűz által pusztult el az otthona és minden, amit takarékos életmód mellett szereztek.

Skálholti püspök ... – pappá szentelte

Péturssont.

Pétursson legsúlyosabb keresztje az volt, hogy az Izlandban akkoriban sűrűn előforduló szörnyű lepra betegség áldozatává lett. Ez élete utolsó esztendeit megszakítatlan, súlyos kínná tette. Szenvedésének csak az 1674-ben bekövetkezett halála vetett véget.

Eleinte a világi költészetet művelte. Hamarosan föl is ismerték költői lángelméjét. Különösen a nyelve volt szép. Ennek hajlékonysága, zengzetessége, gazdagsága a maga korában egyenesen páratlan volt. Világi költészete igen szellemes, gazdagon változatos, de meglehetősen harapós. Emiatt sok emberrel keveredett haragos viszonyba.

Világhírnevét nem világi költészete alapozta meg, hanem vallásos költészete. Ennek a költészetének legtöbb gyümölcse akkor termett meg, amikor ő maga már halálbélyeges ember volt.

Az olvasó ebben a költészetben a hit dalosával találkozik, akinek a lelkét mélyen megpróbáltatta a nehéz élet és a sok szenvedés, de aki alázatosan alávetette magát Isten rendelkezéseinek, és

aki a legkeményebb megpróbáltatásról is azt a vallomást teszi, hogy Isten azt kegyelmes szeretetéből bocsátotta reá, és ezért megtalálja Isten áldását még a szenvedésben is.

Vallásos költészetében is egészen kiemelkedő helyet foglal el az ötven passió-éneke. Ezek a Krisztus szenvedéstörténetéből merített énekek kitörölhetetlenné tették a nevét Izland történetéből, de egyszersmind biztosítják a helyét a világkeresztyénség zsoldárénekesei között is. Mert az, amit ez a szegény bélpoklos pap a lelkéből énekelt, az minden bizonnyal az evangélikus zsoldáriródalom legdrágább gyöngyei közé tartozik.

A világon aligha volt még egyházi énekgyűjtemény, amely népe lelkéhez közelebb állott volna, mint az izlandi nép lelkéhez ezek az énekek.

A nép ebben a költészetben nemcsak az „Izland sziklás talaján termett legszebb rózsákat” látta, hanem nemzedékről nemzedékre erőt, vigaszt, enyhületet merített az élet sokféle küzdelmes bajában és ínségében.

Nyugodtan meg lehet állapítani, hogy Péterusson énekelt bele az evangéliumot a nép lelkébe. Annakidején, amikor Izland lakossága a keresztyénségre tért, bizony a misszió munkája – mint legtöbb helyen – itt is fölszínes volt. Később a reformáció sem a nép lelki vágyódásából nőtt ki, hanem királyi rendelet alapján terjedt el. Ezért Izland szigetén erős pogány elemekkel vegyített babonás középkori katolicizmus élt, amellyel a reformáció munkásai lelkesen fölvetették ugyan a küzdelmet, de az evangéliumi keresztyénség még nem terjedt el a családokban és az egyes hívők lelkében. Ehhez volt szükséges Péterusson költészete.

S ez a költészet – különösen pedig a Passió-énekek – annyira fölszívódtak a nép lelkébe, vérebe, hogy alig lehet izlandi könyvet olvasni, hogy az ember e költészet nyomaira rá ne bukkanjon. A zsoldárok számtalan verssora meg egyenesen nemzeti közmondássá vált.

A Passió-énekeket finom mélység, gazdag képzeleti erő jellemzi, párosulva meghatóan bensőséges, gyermeki kegyességgel.

A szent szenvedéstörténet a Passió-énekeknek nemcsak a témáját adja meg, hanem a tárgyalt szenvedéstörténeti részt az énekek elején verses feldolgozásban is megszólaltatja Péterusson.

A költő ilyen módon lépcsőről lépésre vezet minket a Megváltó Úr szenvedése útján, és közben megvilágítja az olvasó számára mindannak a jelentőségét, amit hall és amit lát.

A költői lángelme olyankor nyilatkozik meg a legcsodásabban, amikor költészetének a tárgya a legnagyobb magasságokba ragadja. Ugyanakkor azonban – s ez a legbámulatosabb – ezek a Passió-énekek olyan egyszerű gyermeki hit formájában szólnak, hogy valóban a legegyszerűbb gyermek is fölfoghatja őket.

Péterusson Hallgrímur Passió-énekei mind a mai napig is az izlandi nép legdrágább kincsei közé tartoznak. Az izlandi keresztyénség életében ezek az énekek többet jelentettek, mint az izlandi keresztyénség ezeréves történelme folyamán bárki és bármi más.

Megtalálja Isten áldását *még a szenvedésben is.*

Péterusson énekelt bele *az evangéliumot a nép lelkébe.*

Joggal mondják róluk, hogy népszerűség és nemzetnevelés szempontjából messze fölülmúlják még a világhíres izlandi *sagákat* is. (Edda-dalok, Honfoglaló-kronika stb.)

Nemzedékeken át többen megtanulták az összes passió-éneket, és alig volt háromszáz év óta izlandi ember, aki legalább egy-egy versét ne tudta volna.

Vallásos költészetéből még külön említést érdemel: „Kinyílik pompájával a rét sok virága” („Allt eins og blómstrið eina”) kezdetű temetési éneke. Mondják, hogy amióta Pétursson ezt megírta, aligha temettek el Izlandban embert úgy, hogy sírjánál ezt az éneket el ne énekeltek volna.

Passió-énekein kívül két kötetben „Diarium Christianum” címen írt keresztyén elmélkedéseket is, valamint egy elmélkedéseket tartalmazó könyvet a hét minden munkanapjának reggelére és estéjére.

Passió-énekei először 1666-ban jelentek meg Izlandban. Ettől fogva állandóan új kiadások láttak napvilágot. A birtokomban lévő kiadás 1947-ben Reykjavíkban jelent meg, és ez szám szerint a hatvanadik kiadás izlandi nyelven.

Utána még öt kiadás jelent meg.

Fordítást is szorgalmasan készítettek róluk. Mindenekelőtt magában Izlandban készítettek három különböző latin fordítást. Megjelent ter-

mészetesen dánul (azért „természetesen”, mert hiszen Izland évszázadokon át Dánia része volt a második világháborúig, és mint ilyen, a dán egyház szervezetébe is tartozott.) Van német fordítás is. 1913-ban „The Passion-Hymns of Iceland” címen szemelvények jelentek meg angol nyelven is, sőt ugyancsak szemelvényes kiadás jelent meg kínai fordításban is.

Ezeknek a Passió-énekeknek a létezéséről még az 1930-as években szereztem tudomást. Érdekeltek. De akkor, ceglédi lelkészkedésem idején olyan ütemes napi munkában álltam, hogy nem is gondolhattam velük való beható foglalkozásra. De soha nem estek ki gondolataimból. Kényszerű félreállításom idején arra is elérkezett az idő, hogy foglalkozzam az izlandi nyelvvel, és eközben meg is szerezhettem egy példányt a Passió-énekekből. Főlöszlegesen talán mondanom, hogy mélyen megragadtak.

Nehezebb kérdés volt, hogy miképpen lehetne őket magyarul megszólaltatni? Nem tudok verselni, és soha nem is próbáltam. Végül mégis rászántam magamat a fölöttébb nehéz föladatra. Dr. Rempert Elek, volt Deák téri Evangélikus Leánygimnáziumunk igazgatója szívesen vállalta a magyar fordítás átnézését. Úgy tapasztaltam, hogy mélyen bele is élte magát ezekbe az énekekbe, és számtalan helyen igen hasznosnak bizonyuló javításokat, helyesbítéseket javasolt. Munkájáért és szeretetéért legalább e néhány sorban szeretném kifejezésre juttatni teljes szívvel átértzett köszönetemet.

Budapest, 1961.

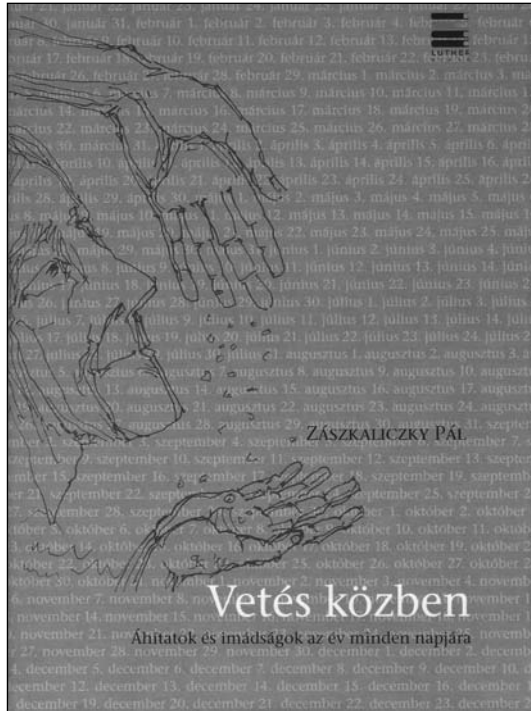
Rendhagyó könyvajánló

Nem olyan régen Marilynne Robinson: Gilead című regénye kapcsán beszélgettünk. Zászkaliczky Pál lelkésztestvérem a regény főhőséről mondta: milyen jó eszközt választott az írással ahhoz, hogy későn született gyermeke, akit felnőni már nem láthat majd, mégis tudhasson apjáról, családjáról, kapcsolatukról, övéi hitéről. Olyat is, amit gyermekként meg sem kérdezett volna, felnőttként pedig apja halála miatt már nem lesz módja megkérdezni.

Amikor családkunk is megkapta a *Vetés közben* című könyvét, megkérdeztem tőle, hogyan született meg az év minden napjára szánt áhitatos és imádságos könyve. Azt válaszolta: „megígértem magamnak, hogy ezt még leteszem az asztalra”. Saját példányunk előzéklapjára ezt írta: „Aki magot ad a magvetőnek, és eledelül kenyeret, megadja és megsokasítja vetőmagotokat, és megszorítja igazságotok gyümölcsét.” (2Kor 9,10) A kötet címevel, a számunkra választott ígérellel vall a szerző szívbeli meggyőződéséről: a Mennyei Atya áll elhatározása, motivációja mögött. Bizonyára áldott tapasztalatai vannak arról, hogy a Szó kenyér, az Ige teremtő erő.

Arra is kíváncsi voltam, hogy fiatalokat is megszégyenítő, sokrétű aktivitása mellett hogyan volt az írásra ideje. A feleletből megtudtam, hogy elhatározta munkájának napi „adagját” is, nehogy kiperegjen kezéből az alkalmas idő.

Számomra sokat elárul ez az igeválasztás a szerző szívbeli motivációjáról. Bizony áldott tapasztalata Testvéremnek, hogy a Szó kenyér, és reménysége, hogy az írása is magvetés.

Február 3. Jézus mondta: „Kiment a magvető vetni. Vetés közben némelyik mag az útfélre esett, és eltaposták, vagy megették az égi madarak. Némelyik a sziklás földre esett, és amikor kihajtott, elszáradt, mert nem kapott nedvességet. Némelyik a tövisek közé esett,

és amikor vele együtt felnőttek a tövises is, megfojtották. Némelyik pedig a jó földbe esett, és amikor felnövekedett, százszoros termést hozott.” (Lk 8,5–8)

Jézusnak a magvetőről szóló példázatát olvasva azonnal feltűnik, hogy az ilyen magvetés már a múlté. Ma csak virágmagot és zöltséget veteményeznek kiskertjükben kézzel az emberek. Kint a határban vetőgépek dolgoznak, s a mélyszántással és gyomirtással jól előkészített talajba adagolják a vetőmagot. Igaz, a legkorszerűbb mezőgazdaság sem tudja garantálni a bő termést, hiszen a kikelt növényt megtizedelheti a szárazság, elontheti az árvíz, tönkretelheti a késői fagy vagy a jégeső. A gabona a szabad ég alatt „alszik” az aratásig. A mindennapi kenyér ma is Urunk kezében van, s a korszerű gazdálkodás mellett sem felejthetjük el imádságra kulcsolni kezünket.

A példázatban szereplő magvető pazarlónak tűnik. Nem szedegette ki a köveket a talajból, nem irtotta ki a töviseket sem, s azt sem értjük, hogyan vethet a letaposott útszélre, ahol a mag a madarak zsákmánya lesz. Milyen gazdaság tudja elviselni ezt a gondatlannak tűnő munkát? Óriási ráfizetés bárkinek ilyen mértékű szemvesztéssel dolgoznia!

Bármennyire is hihetetlen, ez a „pazarló magvető” maga Jézus! Nagyvonalúsága a Teremtő nagyvonalúsága. Ahol élet születéséről van szó, ott az Isten nem szokott fukarkodni. Gondoljunk a gyümölcsfák tavaszi virágzására, egy-egy fán megszámlálhatatlanul sok a virág. Ám ha csak minden tizedik vagy huszadik virágból lesz termés, az alatt is roskadni fog a fa. A Teremtő bőkezűen bánik a virágok szirmaival, a virágpor szemcséinek milliárdjaival – a jó gyümölcs-termés érdekében.

Jézus, a magvető ebben a példázatban az igehirdetésről beszél. „*A mag az Isten igéje*” (8,11) – mondja. S ő maga meg az ige hirdetésére akkor és később elküldött tanítványai mind pazarlóan vetik az igét. Hiszen ő semmit sem sajnál azoktól, akiket szeret. Ezt tartja természetesnek. Ismeri a veszteséget, de örül a jó talaj termésének is.

Uram!

Nem tudom megszámlolni, hány igehirdetést hallottam életemben. Sokszor éppen azt hallottam, amire legjobban szükségem volt: biztatást a jóra, bátorítást utadon való járásra. Máskor alvó lelkiismeretemet ébresztetted. Sokat pazaroltál rám. Segíts bőséges termésre! Ámen.

Summary

Our periodical has come to its centennial issue. To celebrate this we bring you one hundred pages of rich contents to hand it over to you.

We open with a devotion from **Zoltán Túróczy** about Advent which can be found in a book of sermons from him which was published not long ago. This is followed by our series “The Theology of Luther for Everyone”, in which we will talk about the question of *adiaphoron*.

In 1983 well known German theologians published a document in which they give voice to the theological aspects in contrast to the incorrect practice concerning the holy communion – from an original Lutheran point of view.

We begin the line of our studies with a writing from **Zoltán Dóka**. It examines the question of *the applicability of the gospels of the old church*, thus helping not only those who give sermons, but those who listen to them as well.

We continue our series titled *Identity and Tolerance* with the third, closing part.

The writing of **László Terray** titled *Plan withered away* will probably be of great interest which is about the attempt to organize Vilmos Vajta by the state authorities to be a secret agent. This is followed by yet another interesting writing from **Róbert Pátkai** in which he takes a look at the documents about how the The Association of Hungarian Lutheran Pastoral Workers Living Abroad (KÉMELM) functioned.

This is followed by a new topic: we bring you a series about the *history of the elections in the church*.

Also in this issue we salute the 90 year old **László Terray** with the memories of two young pastors who have been to Norway.

We bring you many topics in our *Commemoration* column. First you can read the *sermon* from **Péter Grendorf** which was given at the grave of Lajos Ordass, which is followed by memories of **Sándor Böröcz** who was born 100 years ago. A study from **Judit Goór** brings to life *the word of Sándor Weöres*.

Finally we recommend two books to our Readers: the newly published work of **Hallgrímur Pétursson** titled *Passion songs* translated by Lajos Ordass, and the book by **Pál Zászkaliczky Sen.** titled *While Sowing*.

We hope our Readers will read our festive issue with pleasure!

Zusammenfassung

Mit dieser Ausgabe erscheint die 100. Nummer unserer Zeitschrift. Aus diesem freudigen Anlass umfasst die Jubiläumsausgabe 100 Seiten mit reichem Inhalt.

Wir beginnen mit einer Adventsmeditation aus dem kürzlich erschienenen Predigtband von **Zoltán Túróczy**, dann setzen wir unsere Reihe *Lutherische Theologie für Jedermann* fort, in der es diesmal um die Frage der *Adiaphora* geht.

1983 gaben bekannte deutsche Theologen ein *Dokument* heraus, welches angesichts vermeintlich falscher Abendmahlspraxis lutherische Ansichten zum Ausdruck brachte. Wir empfehlen diesen Artikel allen Evangelischen.

Wir beginnen unsere Studienreihe mit einer Schrift von **Zoltán Dóka**. Die Studie untersucht die *Anwendbarkeit der Ethik altkirchlicher Evangelien* für die Predigt - eine große Hilfe für jeden Predigenden aber auch für die Predigthörer.

Wir setzen unsere Reihe *Identität und Toleranz* mit der dritten Folge fort und schließen sie damit ab.

Großes Interesse könnte die Schrift von **László Terray** „*Füstbe ment terv*“ (der Plan, der in Rauch aufging) über die Versuchungen des Agenten Vilmos Vajta auslösen, sowie die Schrift **Róbert Pátkais**, in der er über unbekanntes dokumentarisches Material der Arbeit des KÉMELM (Arbeitsgruppe für evangelische Seelsorge der im Ausland lebenden Ungarn) schreibt.

Ein neues Thema bearbeiten wir in unseren folgenden Schriften: wir veröffentlichen in Fortsetzungen *die Geschichte der Wahlen in der Kirche*.

In dieser Ausgabe beglückwünschen wir **László Terray** zum 90. Geburtstag mit den Erinnerungen zweier junger Pfarrer, die in Norwegen gelebt haben.

Zu dieser reichhaltigen Jubiläumsausgabe gehört auch unsere Rubrik *Wir erinnern*. Wir geben die Predigt heraus, die **Péter Grendorf** am Grabe Lajos Ordass' gehalten hat und erinnern mit Hilfe von **Enikő Böröcz** an den vor 100 Jahren geborenen Sándor Böröcz. Die Studie **Judit Goórs** belebt das Werk Sándor Weöres' neu.

Schließlich empfehlen wir unseren Lesern zwei Bücher: die in der Übersetzung Lajos Ordass' neu herausgegebenen *Passionslieder* **Hallgrímur Péturssons**, sowie den Band *Zwischen der Saat* von **Pál Zászkaliczky sen.**

Wir hoffen, daß unseren Lesern diese Jubiläumsausgabe gefällt!

E számunk szerzői

Dr. Böröcz Enikő lelkész, egyháztörténész – Budapest	†Ordass Lajos püspök – Budapest
Dr. Cserhátiné Szabó Izabella lelkész – Fót	Pátkai Róbert ny. püspök – London
†D. Dóka Zoltán lelkész – Bag	Terray László ny. lelkész – Råde (Norvégia)
Goór Judit tanár – Pápa	Tóth Károly lelkész – Takácsi
Grendorf Péter lelkész – Budapest Angyalföld	Tubán József lelkész – Csorna
Hulej Enikő lelkész – Kecskemét	†Túróczy Zoltán püspök – Győr
Ittész János ny. püspök – Győr	Véghelyi Antal lelkész – Budapest
Novotny Dániel iskolalelkész – Aszód	

Szeretettel ajánljuk Olvasóink figyelmébe alábbi kiadványainkat:

Ordass L.:	Nem tudok imádkozni	700,-
Ordass L.:	Vádirat (korrajz)	50,-
Ordass L.:	Jó hír a szenvedőknek (igehirdetések, 1956–57)	700,-
Ordass L.:	Akikkel az Úton találkoztam	500,-
Ordass L.:	Gondolatok a Filemon levél olvasása közben	100,-
Giertz Bo-Ordass:	Hitből élünk	600,-
Terray L.:	Nem tehetett mást (Ordass püspök életútja)	250,-
Scholz L.:	Tisztítsd meg szívedet!	250,-
Scholz L.:	Két sugárzó igazgyöngy (írásmagyarázat)	300,-
Scholz L.:	Elveszett és megtaláltatott (a tékozló fiúról)	150,-
Sólyom J.:	Hiszem-tudom (bevezetés az egyház tanításába)	400,-
Boleratzky L.:	Aki mindvégig állhatatos maradt	600,-
Virág J.:	Dr. Luther Márton önmagáról	900,-
Luther M.:	14 vigasztaló kép	250,-
Botta I.:	Dévai Mátyás, a magyar Luther	200,-
Jung E.:	Hogyan vezessem a vasárnapi iskolát	450,-
Maróthy J.:	Szegények szíve (novellák)	700,-
Rózse I.:	A halál árnyékának völgyében	500,-
Boleratzky L.:	Evangelikus egyházjog (I-II. kötet)	1700,-
Kaj Munk:	Három dráma	600,-
Böröcz S.:	Kiáltás a mélyből (egy lelkész élete a Gulágon)	1400,-
Ittész J.:	Az evangélium hullámhosszán (meditációk)	500,-
Kapi B.:	Isten hárfása (Gerhardt Pál életregénye)	1400,-
Gémes István:	Fellebbentett fátyol (igehirdetések)	1250,-
Gémes István:	... „saját kezemmel írom: Pál”	1400,-
Joób Olivér:	Ünnep – hetven áhítat egy évre	1400,-

A **keresztyén Igazság** előfizetési díja: 1700,- Ft. Külföldre 15€ Egy szám ára 450,- Ft.

Folyóiratunk megrendelhető: Ordass Lajos Alapítvány, 1171 Budapest, Lenkeház u. 7.

Bankszámlaszám: 10700732-49912407-51100005

Könyveink postai szállítást vállalja a Huszár Gál könyvesbolt (1054 Budapest, Deák tér 4. Telefon: 1 / 266-6329)

Tartalmi összesítő

Keresztyén Igazság folyóiratunk e számmal a jubileumi 100. számhoz ért. Ennek öröme 100 oldalban, gazdag tartalommal jelentetjük meg, és adjuk Olvasóink kezébe. Az elején a közelmúltban megjelent **Túróczy Zoltán** *igehirdetés* kötetéből közlünk egy adventi elmélkedést, majd folytatódik a *Lutheri teológiáról mindenkinek* sorozatunk, mely ezúttal az *adiaforon* kérdését járja körül.

1983-ban adták ki neves német teológusok azt a *dokumentumot*, amely az úrvacsorával kapcsolatos téves gyakorlattal szemben kifejezésre juttatja a lutheri teológiai szempontokat. Fontos tájékoztató pont ez tehát minden evangélikusnak. Tanulmányaink sorát **Dóka Zoltán** írásával kezdjük. A tanulmány az ógyházi evangéliumok etikai *alkalmazhatóságát* vizsgálja az igehirdetésben, nagy segítséget adva ezzel minden igehirdetőnek, de íghallgatónak is.

Folytatjuk *Identitás és tolerancia* című sorozatunkat immár a harmadik, befejező résszel.

Nagy érdeklődésre tarthat számot **Terray László** a *Füstbe ment terv* címmel Vajta Vilmos ügynökké szervezésének kísérletéről szóló írása, és **Pátkai Róbert** írása, melyben a Külföldön Élő Magyar Evangélikus Lelkigondozók Munkaközössége (*KÉMELM*) *munkásságát rejtő iratanyag*ról ír.

Új témával jelentkezünk ezt követő írásunkban: *az egyházi választások történetét* adjuk közre folytatásokban.

E számunkban köszöntjük a 90 éves **Terray Lászlót** két, Norvégiában járt ifjú lelkész emlékezésén keresztül.

Gazdag tartalommal töltöttük meg jubileumi számunkban az *Emlékezünk* rovatot is. Közöljük **Grendorf Péter** Ordass Lajos sírjánál elmondott *igehirdetését*, emlékezünk **Böröcz Enikő** segítségével a *100 éve született Böröcz Sándorra*. **Goór Judit** tanulmánya pedig *Weöres Sándor munkásságát* eleveníti meg.

Végül két könyvet ajánlunk Olvasóink figyelmébe: az Ordass Lajos fordításában újra kiadásra került **Hallgrímur Pétursson** *Passióénekek* című művét, valamint **id. Zászkaliczky Pál** *Vetés közben* című kötetét.

Reméljük Olvasóink örömmel forgatják majd ünnepi számunkat!